

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

UNIVERSITY OF PIRAEUS

Μεταπτυχιακό : Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές

**“Η επίδραση του Κυπριακού ζητήματος και των
ελληνοτουρκικών ζητημάτων στις ελληνοτουρκικές σχέσεις την
περίοδο 1967-1980”**

Μεταπτυχιακός Φοιτητής: Λυκίδης Βασίλειος

Αριθμός Μητρώου: ΜΘ24020

Επιβλέπουσα Διδάσκουσα: Μπότσιου Κωνσταντίνα (Καθηγήτρια).

Μέλη εξεταστικής επιτροπής: Κολιόπουλος Κωνσταντίνος (Καθηγητής), Ραπτόπουλος Νικόλαος (Επίκουρος Καθηγητής).

ΑΘΗΝΑ, 2025

Το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρος μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος. / the intellectual work fulfilled and submitted based on the delivered master thesis is exclusive property of mine personally. Appropriate credit has been given in this diploma thesis regarding any information and material included in it that have been derived from other sources. I am also fully aware that any misrepresentation in connection with this declaration may at any time result in immediate revocation of the degree title.

Λυκίδης Βασίλειος

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	4
Abstract	6
Εισαγωγή.....	8
Κεφάλαιο 1ο : Η επίδραση των ελληνοτουρκικών ζητημάτων και του Κυπριακού ζητήματος στις ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο 1967-1974	12
1.1) Ελληνοτουρκικά ζητήματα και ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974).....	12
1.2) Κυπριακό ζήτημα και ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974).....	20
Κεφάλαιο 2ο : Η επίδραση των ελληνοτουρκικών ζητημάτων και του Κυπριακού ζητήματος στις ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο 1974-1980	29
2.1) Ελληνοτουρκικά ζητήματα και ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο 1974-1980.....	29
2.2) Κυπριακό ζήτημα και ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο 1974-1980.....	40
Κεφάλαιο 3ο : Θέσεις των πολιτικών κομμάτων για τα ελληνοτουρκικά ζητήματα και το Κυπριακό την περίοδο 1974-1980	47
3.1) Τοποθέτηση της κυβέρνησης της Ν.Δ. και της αντιπολίτευσης, μείζονος και ελάσσονος, για τα ελληνοτουρκικά ζητήματα την περίοδο 1974-1980.....	47
3.2) Θέσεις της κυβέρνησης της Ν.Δ. και της αντιπολίτευσης, μείζονος και ελάσσονος, για το Κυπριακό ζήτημα την περίοδο 1974-1980	52
Κεφάλαιο 4ο: Προτεραιότητες της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου, 1974-1980	56
4.1) Παγίωση της δημοκρατίας στην Ελλάδα την περίοδο 1974-1980.....	56
4.2) Ενταξιακή πορεία της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (Ε.Κ.) την περίοδο 1974-1980.....	58
4.3) Στάση των ελληνικών πολιτικών σχηματισμών ως προς την σχέση της Τουρκίας με τους διεθνείς θεσμούς και συμμαχίες την περίοδο 1974-1980	60
Συμπεράσματα	62
Πηγές.....	70
Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία.....	70
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία.....	73

Περίληψη

Την περίοδο διακυβέρνησης της Ελλάδας από την δικτατορία των συνταγματαρχών (1967-1974), δύο γεγονότα ήταν σταθμοί για την πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων στο Αιγαίο, η εκκίνηση για έρευνες για υδρογονάνθρακες από την ελληνική πλευρά, σε συνεργασία με την αμερικανική κοινοπραξία Oceanic, στην ευρύτερη περιοχή Καβάλας-Θάσου και η έξοδος του Τουρκικού ερευνητικού-ωκεανογραφικού σκάφους Τσάνταρλι σε αμφισβητούμενα χωρικά ύδατα στο Αιγαίο. Μεταγενέστερα, ξεδιπλώθηκαν οι διαφορές των δύο μερών για τον έλεγχο του εναερίου χώρου μέσω της NOTAM 714 (καθόριζε μία οροθετική γραμμή αναφοράς στη μέση του Αιγαίου που ταυτιζόταν με τον 25ο μεσημβρινό και γνωστοποιούσε ότι τα αεροσκάφη που θα πετούσαν ανατολικά της γραμμής όφειλαν να λογοδοτούν στο κέντρο εναερίας κυκλοφορίας Κωνσταντινούπολης αλλά και να λαμβάνουν οδηγίες από αυτό) και κατά επέκταση, με αμφισβήτηση της κυριότητας πολλών νησίδων και βραχονησίδων του Αιγαίου (αφού δεν ταυτιζόταν η έκταση της χωρικών υδάτων με αυτήν του εναερίου χώρου). Επιπλέον, η Τουρκία ξεκίνησε να ζητάει την αποστρατικοποίηση των παρακείμενων στα Μικρασιατικά παράλια ελληνικών νησιών, επικαλούμενη την ασφάλεια της ενδοχώρας της.

Στο μέτωπο του Κυπριακού, το μείζον γεγονός αποτέλεσε η σύγκρουση της Κοφίνου το 1967, η οποία οδήγησε σε απόσυρση από ελληνικής πλευράς της μεραρχίας, που αριθμούσε 10000 οπλίτες, από τη Μεγαλόνησο, γεγονός που κατέστησε την Κύπρο ευάλωτη σε ενδεχόμενη τουρκική επίθεση. Οι διαρκώς επιδεινούμενες σχέσεις μεταξύ της ελληνικής χούντας του Δημητρίου Ιωαννίδη, που επιθυμούσε σφόδρα την *ένωση* Ελλάδας-Κύπρου, και του Κύπριου ηγέτη, αρχιεπισκόπου Μακαρίου, που προέκρινε την αδέσμευτη ανεξαρτησία ως πιο εφικτή λύση, κορυφώθηκαν με το άφρον πραξικόπημα της ελληνικής δικτατορίας και την ανατροπή του Μακαρίου. Το πραξικόπημα ενεργοποίησε τα αντανακλαστικά της Τουρκίας, η οποία επικαλούμενη τη συνθήκη εγγυήσεως Ζυρίχης-Λονδίνου επενέβη εισβάλλοντας σε δύο φάσεις, «Αττίλας» 1 και 2, καταλαμβάνοντας το 37 % του Κυπριακού εδάφους, επιφέροντας ανθρωπιστική καταστροφή με χιλιάδες νεκρούς, τραυματίες κι αγνοούμενους.

Το χρονικό διάστημα 1974-1980, όπου τα ηνία της χώρας κράτησαν η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας αρχικά και κατόπιν οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας, Καραμανλή και Ράλλη, δύο μείζονα γεγονότα σημάδεψαν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις στο Αιγαίο η έξοδος του ερευνητικού σκάφους «Χόρα» σε ελληνικά χωρικά ύδατα και η υπογραφή του Πρακτικού της Βέρνης. Οι προϋπάρχουσες διαφορές (χωρικά ύδατα, εναερίος χώρος, στρατιωτική παρουσία στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου) παρέμειναν αμετάβλητες. Επιπρόσθετα η Τουρκία άρχισε να θέτει συστηματικά ζήτημα ύπαρξης τουρκικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη, θέση που η Ελλάδα αρνιόταν κατηγορηματικά καθώς υποστήριζε πως η μειονότητα είχε αποκλειστικά θρησκευτικό χαρακτήρα και συγκεκριμένα μουσουλμανικό, δεν αποτελούσε επομένως εθνική μειονότητα αλλά θρησκευτική. Ακόμη στο Κυπριακό ζήτημα διεξήχθησαν συνομιλίες σε επίπεδο κορυφής Ντενκτάς - Μακαρίου και Ντενκτάς - Κυπριανού υπό την αιγίδα του Ο.Η.Ε., όπου απέβησαν άκαρπες, με τραγική συνέπεια την εδραίωση της διαίρεσης και διχοτόμησης του νησιού· απότοκο της τουρκικής εισβολής και κατοχής στο βόρειο τμήμα της Κύπρου.

Λέξεις κλειδιά: υφαλοκρηπίδα, εναέριος χώρος, «Αττίλας», Μακάριος, Ανατολικό Αιγαίο, αποστρατικοποίηση νησιών, τουρκική εισβολή και κατοχή στην Κύπρο, αιγιαλίτιδα ζώνη, FIR Αθηνών, μουσουλμανική μειονότητα Δυτικής Θράκης.

Abstract

During the period of military rule in Greece (1967-1974), two events constituted milestones in the trajectory of Greek–Turkish relations in the Aegean: the initiation of hydrocarbon exploration by the Greek side, in cooperation with the American consortium *Oceanic*, in the wider Kavala–Thasos area, and the sortie of the Turkish research–oceanographic vessel *Çandarlı* into disputed territorial waters in the Aegean. Subsequently, the differences between the two parties regarding control of the airspace unfolded through NOTAM 714 (which established a delimiting reference line in the middle of the Aegean, coinciding with the 25th meridian, and stipulated that aircraft flying east of this line were required to report to, and receive instructions from, the Istanbul air traffic control center) and, by extension, through the questioning of sovereignty over numerous islets and rocky islets in the Aegean (since the extent of territorial waters did not coincide with that of the airspace). Moreover, Turkey began to demand the demilitarization of the Greek islands adjacent to the Asia Minor coastline, invoking the security of its mainland.

On the Cyprus front, the major event was the Kofinou clash of 1967, which led to the withdrawal, on the Greek side, of the division numbering 10000 troops from the island, a development that rendered Cyprus vulnerable to a potential Turkish attack. The steadily deteriorating relations between the Greek junta of Dimitrios Ioannidis, who fervently sought the Union of Greece and Cyprus (*Enosis*), and the Cypriot leader, Archbishop Makarios, who favored non-aligned independence as a more feasible solution, culminated in the reckless coup carried out by the Greek dictatorship and the overthrow of Makarios. The coup activated Turkey’s reflexes, which, invoking the Zurich–London Treaty of Guarantee, intervened by invading in two phases—Attila I and Attila II—occupying 37 percent of Cypriot territory and causing a humanitarian catastrophe with thousands of dead, wounded, and missing.

During the period 1974–1980, when the reins of the country were initially held by the Government of National Unity and subsequently by the New Democracy governments of Karamanlis and Rallis, two major events marked Greek–Turkish relations in the Aegean: the sortie of the research vessel *Hora* into Greek territorial waters and the signing of the Bern Protocol. The pre-existing disputes (territorial waters, airspace, and the islands of the Eastern Aegean) remained unchanged. In addition, Turkey began systematically raising the issue of the existence of a Turkish minority in Western Thrace, a position that Greece categorically rejected, arguing that the minority was exclusively religious in character—specifically Muslim—and therefore did not constitute a national minority but a religious one. Furthermore, regarding the Cyprus issue, summit-level talks were conducted between Denktaş and Makarios and between Denktaş and Kyprianou under the auspices of the United Nations; these proved fruitless, with the tragic consequence of consolidating the division and partition of the island, an outcome of the Turkish invasion and occupation of Northern Cyprus.

Keywords: continental shelf, airspace, «Attila», Makarios, Eastern Aegean, demilitarization of islands, Turkish invasion and occupation of the northern part of Cyprus, territorial sea zone, Athens FIR, Muslim minority of Western Thrace.

Εισαγωγή

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο 1967-1980 χαρακτηρίστηκαν από ένταση, κρίσεις, αλλά και απόπειρες προσέγγισης, σε ένα ιδιαίτερα θυελλώδες περιφερειακό και διεθνές περιβάλλον. Η περίοδος αυτή περιελάμβανε κρίσιμα γεγονότα που διαμόρφωσαν τις μελλοντικές σχέσεις των δύο χωρών, με εστίαση κυρίως στο Κυπριακό ζήτημα, αλλά και στις διαφορές στο Αιγαίο. Το διάστημα αυτό άρχισε με την επιβολή της δικτατορίας των συνταγματαρχών στην Ελλάδα το 1967, ένα γεγονός που μετέβαλλε τις ισορροπίες στο εσωτερικό και το εξωτερικό της χώρας. Στην Τουρκία, η πολιτική αστάθεια ήταν επίσης έντονη, με αδιάλειπτες αλλαγές κυβερνήσεων και στρατιωτική ανάμειξη στην πολιτική ζωή. Μέσα σε αυτή την ατμόσφαιρα, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις καθορίστηκαν από την εθνικιστική ρητορική, τους στρατιωτικούς σχεδιασμούς και τις περιφερειακές εξελίξεις. Συμπερασματικά, η περίοδος 1967-1980 ήταν κρίσιμη για τη διαμόρφωση του πλαισίου των ελληνοτουρκικών σχέσεων έως σήμερα. Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο και οι αντιπαραθέσεις στο Αιγαίο δημιούργησαν ένα περιβάλλον έντασης και καχυποψίας, που επηρέασε βαθιά τις πολιτικές, στρατιωτικές και διπλωματικές στρατηγικές των δύο χωρών. Παρά τις προσπάθειες εξομάλυνσης, η αμοιβαία καχυποψία και τα εκκρεμή ζητήματα παρέμειναν στο επίκεντρο της διμερούς ατζέντας. Η μείζων διαφορά μεταξύ ελληνικής και τουρκικής προσέγγισης ήταν η ακόλουθη: Η ελληνική πλευρά είχε δύο ξεχωριστούς και διακριτούς άξονες στην εξωτερική της πολιτική ως προς την Τουρκία, το Κυπριακό και τα υπόλοιπα ελληνοτουρκικά ζητήματα στο Αιγαίο και στη Θράκη, αντίθετα η Τουρκία ακολουθούσε την μέθοδο της «σαλαμοποίησης», δηλαδή της συμπερίληψης όλων των ελληνοτουρκικών διαφορών, υπαρκτών ή φαντασιακών, σε ένα καλάθι και διαρκή προσπάθεια αναμόχλευσης και ανακίνησης τους είτε μεμονωμένα είτε συνολικά με βαθύτερο στόχο, την απόσπαση του μέγιστου δυνατού οφέλους. Καταληκτικά, η Τουρκία αντιμετώπιζε το Κυπριακό ζήτημα και τις ελληνοτουρκικές διαφορές ενιαία, σαν μία ολότητα, ενώ η Ελλάδα ξεχωριστά.¹

Οι κύριοι άξονες που καθόρισαν τις εξελίξεις την εξεταζόμενη περίοδο είναι οι ακόλουθοι: 1) Κυπριακό, 2) Το Αιγαίο και οι θαλάσσιες ζώνες, 3) Η έγερση μειονοτικών ζητημάτων από την Τουρκία, 4) Η μεταπολίτευση και οι προσπάθειες αποκατάστασης και εξομάλυνσης των σχέσεων. Το 1967, μια κρίση στην Κύπρο μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων απείλησε να προκαλέσει ελληνοτουρκική σύρραξη. Η Τουρκία προετοίμασε στρατιωτική απόβαση, αλλά η κρίση οδήγησε στην απόσυρση της ελληνικής μεραρχίας από το νησί. Το αποκορύφωμα της έντασης προέκυψε το 1974, με το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου από την ελληνική δικτατορία και την τουρκική εισβολή που ακολούθησε, οδηγώντας στη ντε φάκτο διχοτόμηση της Κύπρου. Στο δεύτερο μέτωπο, έπειτα από την τουρκική εισβολή και κατοχή στην Κύπρο, οι ελληνοτουρκικές διαφορές μεταφέρθηκαν και στο Αιγαίο, με ζητήματα όπως η υφαλοκρηπίδα, ο εναέριος χώρος και η κυριαρχία σε βραχονησίδες. Το 1976 σημειώθηκε νέα κρίση, με την αποστολή του τουρκικού ερευνητικού σκάφους *Sismik I* (Χόρα), με κατάληξη τη συμφωνία της Βέρνης και μια εφήμερη εκτόνωση. Στη Δυτική Θράκη και τα

¹ Μούτσογλου, Βασίλης, *Η Τουρκία στο μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2000, σελ. 11-15

Δωδεκάνησα η Άγκυρα αποπειράθηκε να ανακινήσει ζήτημα τουρκικών μειονοτήτων ως αντιστάθμισμα στην ελληνική εθνική μειονότητα Κωνσταντινούπολης, Ίμβρου και Τενέδου. Μετά την κατάρρευση της απριλιανής χούντας, και την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα, η κυβέρνηση Καραμανλή επεδίωξε την σχετική ομαλοποίηση των σχέσεων με την Τουρκία, αλλά το Κυπριακό παρέμεινε ακανθώδες. Το 1978 και το 1980 πραγματοποιήθηκαν συνομιλίες και διπλωματικές πρωτοβουλίες, με επίκεντρο τη σταθεροποίηση των διμερών σχέσεων.²

Στην παρούσα εργασία εξετάστηκαν η πορεία και η εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων το διάστημα 1967-1980, η συσχέτισή και η αλληλεπίδρασή τους με τα ζητήματα στο Αιγαίο, στη Θράκη και στην Κύπρο, οι προσπάθειες επίλυσης και διευθέτησης τους, η πρόσληψή τους από τις πολιτικές ηγεσίες αμφοτέρων των δύο χωρών, οι βαθύτερες στρατηγικές και τα κυρίαρχα δόγματα εξωτερικής πολιτικής και άμυνας των δύο εμπλεκόμενων χωρών. Η ιστορική επισκόπηση της περιόδου 1967–1980 είναι θεμελιώδους σημασίας για την κατανόηση της εξέλιξης των ελληνοτουρκικών σχέσεων και του Κυπριακού, διότι σε αυτό το διάστημα συμπυκνώνονται καθοριστικές καμπές, γεωπολιτικές μετατοπίσεις και αποφάσεις που εξακολουθούν να επηρεάζουν τις διμερείς σχέσεις μέχρι σήμερα. Η περίοδος αυτή περιλαμβάνει την επιβολή της δικτατορίας των συνταγματαρχών στην Ελλάδα το 1967, την αποδυνάμωση των δημοκρατικών θεσμών στην Κύπρο, με τραγική κατάληξη την τουρκική εισβολή του 1974, ως απότοκο του πραξικοπήματος κατά του Μακαρίου από το ελληνικό χουντικό καθεστώς.³

Αυτή η αλληλουχία γεγονότων αποκαλύπτει πώς η εσωτερική αποσταθεροποίηση στην Ελλάδα και στην Κύπρο δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για τουρκική επέμβαση, με αποτέλεσμα τη *de facto* διαίρεση της Κύπρου και την παγίωση ενός στρατιωτικού τετελεσμένου που διαμόρφωσε το πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων τις προσεχείς δεκαετίες. Παράλληλα, η περίοδος 1967–1980 φέρνει στο προσκήνιο τις αντιφάσεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, την επίδραση του Ψυχρού Πολέμου και την αστάθεια που προκαλεί ο εθνικισμός ως μοχλός εξωτερικής πολιτικής. Η εξέταση της συγκεκριμένης περιόδου δεν αρκείται μόνο στην καταγραφή γεγονότων, αλλά επιτρέπει την ανάλυση των στρατηγικών λαθών, της απουσίας διπλωματικής προετοιμασίας και των συνεπειών του ελλείμματος εθνικής συνεννόησης στα κρίσιμα ζητήματα του Ελληνισμού. Μέσα από αυτό το πρίσμα, καθίσταται σαφές ότι η περίοδος 1967–1980 δεν συνιστά μόνο παρελθόν, αλλά λειτουργεί ως θεμέλιο για τη διατύπωση των σύγχρονων θέσεων Ελλάδας και Τουρκίας τόσο στο Κυπριακό όσο και στις ευρύτερες ελληνοτουρκικές σχέσεις καθώς αποκαλύπτει τις βαθύτερες στρατηγικές ασυμμετρίες που διαμόρφωσαν τη διαχρονική ένταση στο Αιγαίο και καθόρισαν τους όρους του ελληνοτουρκικού ανταγωνισμού.⁴

Τα τρία κεντρικά ερωτήματα που θέτει η παρούσα εργασία είναι τα ακόλουθα: 1) Αποτελεί η εξεταζόμενη χρονική περίοδος τη βάση θεμελίωσης των ελληνοτουρκικών διαφορών στο Αιγαίο, τη Δυτική Θράκη και τα Δωδεκάνησα που παραμένουν άλυτες έως τις μέρες μας? 2)

² Ευαγόρου, Ευαγόρας, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις από το 1923 έως σήμερα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2010, σελ. 189-209.

³ Ιωακείμης, Παναγιώτης, *Πενήντα χρόνια ελληνοτουρκικής αντιπαράθεσης*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2023, σελ. 86-97.

⁴ Συρίγος, Αγγελος, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα, Πατάκης, 2024, σελ. 767-769.

Συνιστά η μετάβαση από τη δικτατορία των συνταγματαρχών στη Μεταπολίτευση σημείο καμπής για την ελληνική εξωτερική πολιτική και στρατηγική ως προς τον χειρισμό των ελληνοτουρκικών ζητημάτων και του Κυπριακού? 3) Το Κυπριακό και τα λοιπά ελληνοτουρκικά ζητήματα αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο ή είναι δύο διακριτά και αυτοτελή υποσύνολα που επηρεάζουν τις σχέσεις των δύο κρατών το εξεταζόμενο διάστημα αλλά και διαχρονικά?

Η παρούσα διπλωματική εργασία βασίστηκε κυρίως στη βιβλιογραφική έρευνα, με στόχο τη διερεύνηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων και του Κυπριακού ζητήματος μέσα στο πλαίσιο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και των διεθνών εξελίξεων. Για την εκπόνηση της μελέτης αξιοποιήθηκε εκτενής ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία, η οποία περιλαμβάνει επιστημονικές μονογραφίες, συλλογικούς τόμους και ακαδημαϊκές μελέτες σχετικές με τις διεθνείς σχέσεις, τη γεωπολιτική, το διεθνές δίκαιο και τη σύγχρονη ιστορία. Η προσέγγιση του θέματος στηρίχθηκε στην εξέταση και ανάλυση διαφορετικών θεωρητικών και ερμηνευτικών προσεγγίσεων σχετικά με τις ελληνοτουρκικές διαφορές, την εξέλιξη του Κυπριακού προβλήματος και τον ρόλο διεθνών οργανισμών, όπως το ΝΑΤΟ και η Ευρωπαϊκή Ένωση. Παράλληλα, εξετάστηκαν σημαντικά ιστορικά γεγονότα, διπλωματικές κρίσεις και πολιτικές εξελίξεις, ώστε να αναδειχθούν οι παράγοντες που διαμόρφωσαν διαχρονικά τις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας. Μέσα από αυτή τη μεθοδολογία επιδιώχθηκε μια τεκμηριωμένη και ολοκληρωμένη προσέγγιση του αντικειμένου, με έμφαση τόσο στην ιστορική διάσταση όσο και στις σύγχρονες γεωπολιτικές εξελίξεις.

Η βιβλιογραφία που αξιοποιήθηκε στην παρούσα διπλωματική εργασία καλύπτει ένα ευρύ φάσμα μελετών σχετικά με τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, το Κυπριακό ζήτημα, την ελληνική και τουρκική εξωτερική πολιτική, καθώς και τη γεωπολιτική της Ανατολικής Μεσογείου. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε σε έργα που εξετάζουν ιστορικά και πολιτικά τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, όπως οι μελέτες των Βερέμη και Ροζάκη, Γιαλλουρίδη, Ριζά, Συρίγου και Ιωακειμίδη, ενώ σημαντική υπήρξε και η συμβολή έργων που προσεγγίζουν το Κυπριακό μέσα από το πρίσμα του διεθνούς συστήματος και της στρατηγικής ανάλυσης, όπως των Ηρακλείδη, Παπαπολυβίου-Συρίγου-Χατζηβασιλείου, Πολυβίου και Στεργίου. Παράλληλα, αξιοποιήθηκαν μελέτες σχετικές με το διεθνές δίκαιο και το δίκαιο της θάλασσας, όπως των Ροζάκη, Βενιζέλου και Μυλωνόπουλου, καθώς και έργα που αναλύουν τη στρατηγική διάσταση των ελληνοτουρκικών διαφορών και της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, όπως των Κολιόπουλου-Πλατιά, Τσιφινιώτη, Μηνάγια και Hale. Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκαν γενικότερες ιστορικές και πολιτικές μελέτες για τη Μεταπολίτευση, την ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας και τη διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τα έργα των Δερτιλή, Βούλγαρη, Σβολόπουλου και Μπότσιου. Η συνδυαστική αξιοποίηση ελληνόγλωσσων και ξενόγλωσσων πηγών συνέβαλε στη σφαιρική προσέγγιση του θέματος και στην ανάδειξη διαφορετικών θεωρητικών και ερμηνευτικών προσεγγίσεων γύρω από τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και το Κυπριακό ζήτημα.

Η δομή της εργασίας συμβάλλει ώστε ο αναγνώστης-ερευνητής να εντυπώσει στο κυρίως θέμα. Η εργασία αποτελείται από τις ακόλουθες έξι ενότητες (εισαγωγή, τέσσερα κεφάλαια και συμπεράσματα). Η εισαγωγή αποτελεί το προοίμιο της εργασίας όπου αναφέρονται ο σκοπός της εργασίας, η μεθοδολογία, τα κυρίαρχα ερωτήματα της έρευνας, η βιβλιογραφική

ανασκόπηση, η δομή, η συμβολή και η πρωτοτυπία της έρευνας. Ο κορμός της εργασίας περιλαμβάνει δύο κεφάλαια που εξετάζουν ενδελεχώς τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, τα ελληνοτουρκικά ζητήματα και τις διαφορές των δύο χωρών σε Αιγαίο, Δυτική Θράκη και Δωδεκάνησα σε ολόκληρη την εξεταζόμενη περίοδο. Τα λοιπά κεφάλαια ασχολούνται με τις θέσεις των ελληνικών πολιτικών σχηματισμών για τα ελληνοτουρκικά ζητήματα και το Κυπριακό την περίοδο 1974-1980 και με τις προτεραιότητες της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου. Τέλος, στα συμπεράσματα συναντάμε το επίμετρο και την επωδό της εργασίας.

Η πρωτοτυπία της εργασίας έγκειται στην μελέτη των ελληνοτουρκικών σχέσεων και στον τρόπο με τον οποίο αυτές επηρεάζονται από τις εξελίξεις στο Κυπριακό και τα ελληνοτουρκικά ζητήματα την περίοδο 1967-1980. Είναι η μοναδική εργασία που εστιάζει στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα από όλες τις μελέτες που άπτονται αυτού του ζητήματος. Η εργασία κομίζει στην επιστημονική ιστορική έρευνα τα ακόλουθα: 1) Επιχειρεί μια συνθετική προσέγγιση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, συνδέοντας συστηματικά το Κυπριακό με τις εξελίξεις στο Αιγαίο, τα οποία συχνά εξετάζονται αποσπασματικά. 2) Αναδεικνύει τη μετάβαση από την περίοδο 1967-1974 στη Μεταπολίτευση, ερμηνεύοντας πώς αλλάζουν οι στρατηγικές επιλογές της Ελλάδας και της Τουρκίας μέσα σε ένα συγκεκριμένο διεθνές πλαίσιο. 3) Συμβάλλει στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνεται ένα διαχρονικά σταθερό αλλά μη επιλυμένο πλαίσιο σχέσεων, το οποίο εξηγεί σε σημαντικό βαθμό τη συνέχεια των εντάσεων μέχρι σήμερα.

Κεφάλαιο 1ο : Η επίδραση των ελληνοτουρκικών ζητημάτων και του Κυπριακού ζητήματος στις ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο 1967-1974

1.1) Ελληνοτουρκικά ζητήματα και ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974)

Η περίοδος 1967–1974 αποτέλεσε κρίσιμο ορόσημο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, καθώς οι πολιτικές αναταράξεις και οι μεταβολές στο στρατιωτικό περιβάλλον ασφαλείας και στο στρατιωτικό πεδίο και στις δύο χώρες οδήγησαν στην όξυνση και την ανάδειξη διμερών διαφορών που μέχρι τότε είχαν κυρίως υποφώσκουσα ή μερικώς διατυπωμένη μορφή. Σε αυτό το πλαίσιο, ζητήματα όπως η υφαλοκρηπίδα, η αιγιαλίτιδα ζώνη, ο εναέριος χώρος και το FIR Αθηνών άρχισαν να εγείρονται με εντονότερο τρόπο, καθώς η οριοθέτηση και η άσκηση κυριαρχίας σε θαλάσσιες και εναέριες ζώνες συνδέθηκαν με τις στρατιωτικές ισορροπίες και το διεθνές δίκαιο. Παράλληλα, η συζήτηση περί αποκλειστικής οικονομικής ζώνης ενισχύθηκε, καθώς η εξέλιξη του διεθνούς δικαίου της θάλασσας και η αυξανόμενη αξία των θαλάσσιων πόρων κατέστησαν το Αιγαίο πεδίο ζωτικής σημασίας για την εθνική στρατηγική. Η αμφισβήτηση της κυριότητας και της αποστρατικοποίησης των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου προσέλαβε επίσης ιδιαίτερη σημασία, δεδομένου ότι θίγονταν οι μεταπολεμικές ρυθμίσεις και οι διατάξεις της Συνθήκης των Παρισίων (1947), ενώ οι ρυθμίσεις της Συνθήκης της Λωζάννης (1923) παρέμειναν βασικό σημείο αναφοράς για τα ζητήματα κυριαρχίας και καθεστώτος ορισμένων νησιών. Επιπλέον, τα μειονοτικά ζητήματα — ιδίως της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης και της τουρκικής κοινότητας των Δωδεκανήσων — έλαβαν αυξανόμενο ρόλο στη διπλωματική αντιπαράθεση, καθώς η προβολή τους συνδέθηκε με την εθνική ταυτότητα, τα δικαιώματα και την εξωτερική πολιτική των δύο κρατών. Η συγκυρία αυτή, υπό το πρίσμα της ελληνικής δικτατορίας και των πολιτικών εξελίξεων στην Τουρκία, δημιούργησε ένα περιβάλλον όπου οι νομικές, πολιτικές και στρατιωτικές διαστάσεις των διαφορών αναδείχθηκαν σε καθοριστικούς παράγοντες για τη διαμόρφωση της σύγχρονης πραγματικότητας στο Αιγαίο και για την εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων.⁵

Συγκεκριμένα, η εξωτερική πολιτική της ελληνικής δικτατορίας στα ελληνοτουρκικά ζητήματα του Αιγαίου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του πώς ένα αυταρχικό καθεστώς, αποκομμένο από θεσμικές διαδικασίες και κοινωνική νομιμοποίηση, αδυνατεί να εφαρμόσει συνεκτική και ρεαλιστική στρατηγική απέναντι σε σύνθετες διεθνείς προκλήσεις. Η χούντα των συνταγματαρχών, επιδιώκοντας να ενισχύσει τα εσωτερικά της ερείσματα μέσω της επίκλησης της «εθνικής αποστολής», υιοθέτησε μια ρητορική έντονα εθνικιστική και άκαμπτη, παρουσιάζοντας τον εαυτό της ως θεματοφύλακα των εθνικών συμφερόντων και αξιών. Ωστόσο, αυτή η ρητορεία δεν συνοδεύτηκε από ανάλογη στρατηγική επεξεργασία ή διπλωματικό ρεαλισμό. Στο πεδίο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, οι διαφορές για την υφαλοκρηπίδα, τα χωρικά ύδατα και τον εναέριο χώρο του Αιγαίου αντιμετωπίστηκαν από τη χούντα περισσότερο ως ζητήματα εσωτερικής πολιτικής προβολής και κατανάλωσης παρά ως αντικείμενα συστηματικής διαπραγμάτευσης, με αποτέλεσμα να λείπει ένας μακροπρόθεσμος

⁵ Τσιριγώτης, Διονύσιος, *Ελλάδα-Τουρκία, Θεωρία και στρατηγική αποτροπής*, Αθήνα, Ποιότητα, 2021, σελ. 204-228.

σχεδιασμός που θα μπορούσε να διαμορφώσει σαφή πλαίσια. Το καθεστώς δεν διέθετε τη διπλωματική ευελιξία ή τη διεθνή αξιοπιστία για να προωθήσει λύσεις μέσω θεσμικών οδών, ενώ η εξάρτησή του από τις Ηνωμένες Πολιτείες και το ΝΑΤΟ, στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, περιόριζε δραστικά την ικανότητά του να πορευθεί αυτόνομα, καθώς οι επιλογές του καθορίζονταν περισσότερο από την ανάγκη διατήρησης των στρατηγικών σχέσεων με τη Δύση παρά από την προστασία των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων. Σε αυτές τις συνθήκες, η Ουάσινγκτον, επιδιώκοντας τη διατήρηση της συνοχής της νοτιοανατολικής πτέρυγας της Συμμαχίας, απέφευγε να λάβει σαφή θέση υπέρ της Ελλάδας, γεγονός που τροφοδότησε την τουρκική αυτοπεποίθηση και συνέτεινε σε αυξανόμενη τουρκική αμφισβήτηση της ελληνικής κυριαρχίας στο Αιγαίο. Η χούντα, επιδιώκοντας να αποφύγει στρατιωτική σύρραξη, ακολούθησε μια τακτική εφεκτικότητας και αναποφασιστικότητας, η οποία ενίσχυσε τα θολά σημεία στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και δημιούργησε την εντύπωση ότι η Ελλάδα δεν είχε σαφή στρατηγική κατεύθυνση. Η απουσία ενός συνεκτικού διπλωματικού σχεδίου συνδυάστηκε με την εσωτερική πολιτική ανάγκη του καθεστώτος για νομιμοποίηση, οδηγώντας σε αντιφατικές αποφάσεις που έτειναν να αντιστρατεύονται η μία την άλλη και να εντείνουν την αβεβαιότητα στην περιοχή. Τελικά, η εξωτερική πολιτική του καθεστώτος υπήρξε εσωστρεφής, αντιφατική και δέσμια των αναγκών της καθεστωτικής σταθερότητας, γεγονός που υπονόμωσε τη διεθνή θέση της χώρας και προλείανε το έδαφος για την κρίση του 1974 στην Κύπρο — κορύφωση της αποτυχίας ενός καθεστώτος που δεν διέθετε ούτε τη δημοκρατική νομιμοποίηση ούτε τη σύνεση να διαχειριστεί επιτυχώς τα ελληνοτουρκικά ζητήματα.⁶

Ειδικότερα, κατά την περίοδο 1967-1974, η στρατηγική του χουντικού καθεστώτος απέναντι στα ελληνοτουρκικά ζητήματα, πλην Κυπριακού, καθορίστηκε από την ανάγκη διατήρησης των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας στο Αιγαίο και την αποτροπή οποιασδήποτε τουρκικής απειλής, εν μέσω της γεωπολιτικής έντασης της εποχής και της στρατηγικής σημασίας της Ελλάδας για το ΝΑΤΟ και τη Δύση. Η στρατηγική αυτή βασίστηκε στην ενίσχυση της στρατιωτικής παρουσίας στο Αιγαίο, με στόχο την αποτροπή του τουρκικού επεκτατισμού, καθώς η Ελλάδα διατηρούσε ανησυχίες για τις τουρκικές διεκδικήσεις στη θαλάσσια περιοχή, κυρίως όσον αφορά την οριοθέτηση των θαλάσσιων ζωνών και την επέκταση των χωρικών υδάτων. Ο χουντικός ηγέτης, συνταγματάρχης Γεώργιος Παπαδόπουλος, εστίασε στην ενίσχυση των ενόπλων δυνάμεων, υιοθετώντας το δόγμα του «αποτρεπτικού εκφοβισμού», ενώ η Ελλάδα, παρά την ενίσχυση της αμυντικής της ισχύος, αποφεύγοντας τη στρατιωτική κλιμάκωση, προτίμησε να επιδιώξει τη λύση των διαφορών μέσω διπλωματικών καναλιών και κυρίως στο πλαίσιο του ΟΗΕ και του ΝΑΤΟ, ενώ ταυτόχρονα προσπαθούσε να αναδείξει την αδιαλλαξία της Τουρκίας. Η ελληνική στρατηγική εστίασε στην αποφυγή σύγκρουσης, αλλά και στην προάσπιση των κυριαρχικών δικαιωμάτων στο Αιγαίο, υποστηρίζοντας την θέση για την επέκταση των χωρικών υδάτων στα 12 ναυτικά μίλια, θέση που η Τουρκία απέρριπτε κατηγορηματικά. Παράλληλα, το καθεστώς της χούντας προσπαθούσε να εξασφαλίσει την υποστήριξη των μεγάλων δυνάμεων, κυρίως των Η.Π.Α., οι οποίες είχαν στρατηγικά συμφέροντα στην περιοχή, αποφεύγοντας ταυτόχρονα τη ρήξη με τη Τουρκία, η οποία αποτελούσε επίσης στρατηγικό σύμμαχο της Δύσης στον Ψυχρό πόλεμο λειτουργώντας ως ανάχωμα στην σοβιετική επέκταση. Η ερμαφρόδιτη αυτή πολιτική είχε ως αποτέλεσμα την αναπαραγωγή μιας σταθερής διπλωματικής ψυχρότητας μεταξύ Ελλάδας και

⁶ Βαληνάκης, Γιάννης, *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική 1949-1988*, Αθήνα, Παρατηρητής, 1989, σελ. 360-380.

Τουρκίας, με την Αθήνα να προσπαθεί να αποσοβήσει μια πλήρη σύγκρουση και να διασφαλίσει τη θέση της στο δυτικό στρατόπεδο, χωρίς να καταφέρει να διευθετήσει τα διμερή ζητήματα στο Αιγαίο.⁷

Κατά την περίοδο 1967–1974, η τουρκική στρατηγική ως προς τα ελληνοτουρκικά ζητήματα στο Αιγαίο διαμορφώθηκε ως μια σταδιακή και συστηματική αναθεώρηση του έως τότε ισχύοντος καθεστώτος, με επίκεντρο την αμφισβήτηση της ελληνικής νομικής θέσης και την επιδίωξη ανακατανομής δικαιωμάτων σε θαλάσσιους και εναέριους χώρους στρατηγικής σημασίας. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960, το Αιγαίο δεν είχε αναδειχθεί σε κύριο πεδίο αντιπαράθεσης· ωστόσο, από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, η Άγκυρα άρχισε να προβάλλει ρητά τη θέση ότι τα ελληνικά νησιά δεν διαθέτουν αυτοτελή υφαλοκρηπίδα, υποστηρίζοντας ότι αυτή αποτελεί φυσική προέκταση της μικρασιατικής ηπειρωτικής μάζας. Η θέση αυτή, η οποία αποκρυσταλλώθηκε επισήμως την περίοδο 1973–1974, ερχόταν σε αντίθεση με τις κρατούσες αρχές του διεθνούς δικαίου της θάλασσας, όπως αυτές είχαν ήδη αρχίσει να παγιώνονται στη διεθνή πρακτική. Η στρατηγική αυτή συνοδεύτηκε από συγκεκριμένες έμπρακτες κινήσεις, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τη χορήγηση, το 1973, αδειών έρευνας υδρογονανθράκων στην Τουρκική Κρατική Εταιρεία Πετρελαίου (ΤΡΑΟ) σε θαλάσσιες περιοχές του Αιγαίου ανατολικά του 25ου μεσημβρινού, κίνηση που στόχευε στη δημιουργία τετελεσμένων και στη μετατροπή μιας νομικής διαφωνίας σε πολιτικό και διπλωματικό ζήτημα διμερούς διαπραγμάτευσης. Παράλληλα, η Τουρκία απέφυγε τη μετωπική στρατιωτική αντιπαράθεση, επιλέγοντας μια στρατηγική ελεγχόμενης έντασης και πολιτικής πίεσης, η οποία αξιοποιούσε το διεθνές περιβάλλον της εποχής και τις περιορισμένες δυνατότητες της ελληνικής πλευράς να αντιδράσει θεσμικά. Με τον τρόπο αυτό, η περίοδος 1967–1974 λειτούργησε ως φάση θεμελίωσης της τουρκικής αναθεωρητικής πολιτικής στο Αιγαίο, θέτοντας το πλαίσιο και τα βασικά επιχειρήματα που θα κυριαρχούσαν στις ελληνοτουρκικές διαφορές των επόμενων δεκαετιών.⁸

Η περίοδος 1973–1974 υπήρξε καθοριστική για την ενεργειακή πολιτική της Ελλάδας, καθώς τότε άρχισε να αναδύεται για πρώτη φορά το ζήτημα της αξιοποίησης των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων, κυρίως στην περιοχή του βορειοανατολικού Αιγαίου. Τα τεκταινόμενα αυτών των ετών δεν είχαν μόνο οικονομική, αλλά και έντονη γεωπολιτική και διπλωματική σημασία, καθώς συνδέθηκαν με την έναρξη της ελληνοτουρκικής διαμάχης για την υφαλοκρηπίδα. Το 1971–1972 είχαν ξεκινήσει σεισμικές έρευνες στο βόρειο Αιγαίο. Το 1973, μια χρονιά που έλαβε χώρα ο αραβοϊσραηλινός πόλεμος του Γιομ Κιπούρ που πυροδότησε μία οξύτατη πετρελαϊκή κρίση, ανακαλύφθηκαν εκμεταλλεύσιμα κοιτάσματα πετρελαίου στον Πρίνο, νότια της Θάσου, όπου στήθηκαν δύο πλωτές εξέδρες με γεωτρύπανο. Το κοιτάσμα αυτό θεωρήθηκε ιδιαίτερα σημαντικό για την εποχή, και ήταν το πρώτο — και για δεκαετίες το μοναδικό — ενεργό πετρελαϊκό μέτωπο στην Ελλάδα. Η πρώτη επιτυχής γεώτρηση έλαβε χώρα την 1η Φεβρουαρίου 1974. Η канаδική κοινοπραξία Oceanic Exploration είχε επωμιστεί

⁷ Βοσκόπουλος Γεώργιος, *Ελληνική εξωτερική πολιτική, από τον 20ο στον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2005, σελ. 250-275.

⁸ Hale, William, *Τουρκική εξωτερική πολιτική από το 1774*, Αθήνα, Περισκόπιο, 2016, σελ. 130-155.

την εκμετάλλευση του κοιτάσματος κατόπιν σχετικής άδειας από την δικτατορία του Παπαδόπουλου, αρχικά, και του Ιωαννίδη μετέπειτα.⁹

Η ανακάλυψη κοιτασμάτων στον Πρίνο και η ελληνική πρόθεση για εξόρυξη πετρελαίου κοντά στα ελληνικά νησιά κυοφόρησαν την τουρκική αντίδραση που εκφράστηκε με αμφισβήτηση των ελληνικών δικαιωμάτων στην υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου. Η Άγκυρα επιχειρηματολόγησε πως τα ελληνικά νησιά δεν διαθέτουν πλήρη δικαιώματα υφαλοκρηπίδας, ιδίως όταν γειτνιάζουν με τις μικρασιατικές ακτές. Η Ελλάδα δεν δύναται, σύμφωνα με την Τουρκία, μονομερώς να εκμεταλλεύεται κοιτάσματα σε «αμφισβητούμενες περιοχές». Την 1η Νοεμβρίου 1973 δημοσιεύθηκε απόφαση στην Εφημερίδα της τουρκικής Κυβερνήσεως βάσει της οποίας η Άγκυρα εκχωρούσε στην κρατική εταιρεία πετρελαίου (ΤΡΑΟ) άδεια ερευνών και εκμετάλλευσης στα διεθνή ύδατα του βορείου Αιγαίου, ανάμεσα σε Λέσβο, Χίο, Άγιο Ευστράτιο και Λήμνο. Οι περιοχές που δέσμευαν οι Τούρκοι εντάσσονταν στην ελληνική υφαλοκρηπίδα και μέσω αυτών αποτυπώνονταν για πρώτη φορά επί χάρτου οι θέσεις της Άγκυρας όσον αφορά τον τρόπο οριοθέτησης των θαλασσιών ζωνών. Σύμφωνα με αυτές: οι βάσεις μέτρησης της υφαλοκρηπίδας είναι οι ηπειρωτικές ακτές της Ελλάδας και της Ανατολίας αντίστοιχα. Τα ελληνικά νησιά που βρίσκονται πλησίον των τουρκικών ακτών δεν έχουν δικαίωμα σε υφαλοκρηπίδα. Η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας μεταξύ των κρατών δεν πραγματοποιείται στη λογική της ίσης απόστασης, αλλά κατόπιν διμερούς συμφωνίας, ακολουθώντας τη μέση κάθετη νοητή γραμμή που ισαπέχει από την ακτογραμμή της χερσαίας Ελλάδας και της ηπειρωτικής Τουρκίας και τέμνει το Αιγαίο στη μέση, αγνοώντας την ύπαρξη των ελληνικών νησιών. Για την οριοθέτηση οφείλει να ληφθεί υπόψη ο ημίκλειστος-ανοιχτός κατά την γείτονα χαρακτήρας της θάλασσας και τα συμφέροντα της Τουρκίας. Αυτό αποτέλεσε το σημείο εκκίνησης των τουρκικών απαιτήσεων, οι οποίες έκτοτε εξακολουθούν να αναπτύσσονται τόσο στο Αιγαίο όσο και στην Ανατολική Μεσόγειο.¹⁰

Στις 29 Μαΐου 1974, ανήμερα της επετείου της Άλωσης της Κων/πολης από τους Οθωμανούς, το τουρκικό ερευνητικό-σεισμογραφικό σκάφος Τσάνταρλι εξήλθε από τον Βόσπορο με προορισμό τις περιοχές που είχαν αδειοδοτηθεί στην ΤΡΑΟ από την τουρκική κυβέρνηση τον Νοέμβριο του 1973, δηλαδή εντός της ελληνικής υφαλοκρηπίδας, την οποία και η Άγκυρα αμφισβητούσε. Άλλωστε, αρμόδιες για την πλεύση στις συγκεκριμένες περιοχές ήταν οι ελληνικές και όχι οι τουρκικές αρχές. Το Τσάνταρλι συνοδευόταν από 32 πλοία του Πολεμικού Ναυτικού, ενώ η έξοδος του δημοσιοποιήθηκε από τα τουρκικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, λαμβάνοντας αμιγώς εθνικιστικά, επικοινωνιακά χαρακτηριστικά. Σκοπός της Τουρκίας ήταν αφενός να αμφισβητήσει επί του πεδίου τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα, αφετέρου να προβάλει τη διάθεσή της για στρατιωτικοποίηση της κρίσης. Συνεπώς τη διετία 1973-1974, το Αιγαίο μετατράπηκε από μια ζώνη νηνεμίας σε έναν χώρο στρατηγικού ανταγωνισμού. Η τουρκική αμφισβήτηση της ελληνικής κυριαρχίας σε κομμάτια της υφαλοκρηπίδας σηματοδότησε την απαρχή μιας σειράς συγκρούσεων που εντάθηκαν τα επόμενα χρόνια. Αν και το Κυπριακό παρέμεινε η μείζων εστία σύγκρουσης, το Αιγαίο μετατράπηκε σε αυτόνομο και ιδιαίτερα περίπλοκο πρόβλημα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

⁹ Ριζάς, Σωτήρης, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και το Αιγαίο (1973-1976)*, Αθήνα, Σιδέρης, 2006, σελ. 7-43.

¹⁰ Ροζάκης, Χρήστος, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και το δίκαιο της θάλασσας*, Αθήνα, Πόλις, 2021, σελ. 20-30.

Η αποστολή του Τσάνταρλι δεν ήταν απλώς μια τεχνική ή οικονομική επιχείρηση έρευνας, αλλά μια σκόπιμη στρατηγική πρόκληση που στόχευε στη δοκιμή των ελληνικών αντιδράσεων και στη σταδιακή αποδόμηση του status quo στο Αιγαίο. Η τουρκική κίνηση συνδύασε τη στρατιωτική παρουσία με τη δημόσια προβολή, επιχειρώντας να νομιμοποιήσει στο εσωτερικό και στο εξωτερικό την αμφισβήτηση των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων ως «κανονική» πρακτική. Η Αθήνα, εγκλωβισμένη στην κρίση της Κύπρου, δεν μπόρεσε να μετατρέψει την τουρκική πρόκληση σε σαφή διεθνή καταδίκη, γεγονός που κατέστησε το Αιγαίο · πεδίο όπου η Τουρκία άρχισε να καθιερώνει την πολιτική των τετελεσμένων.¹¹

Συμπερασματικά, κατά την περίοδο 1972-1974 εδραιώνεται μία διαφορά προσέγγισης των δύο αντιμαχόμενων πλευρών, Ελλάδας και Τουρκίας, ως προς το καθεστώς του Αιγαίου. Η Ελλάδα αφενός αντιλαμβάνεται το Αιγαίο ως κλειστή θάλασσα δηλαδή μια θαλάσσια περιοχή που ελέγχεται σε μεγάλο βαθμό από τα παράκτια κράτη της, με πεπερασμένο χώρο για διεθνή ύδατα. Η Ελλάδα πιστεύει πως εξαιτίας της ύπαρξης πολυάριθμων νησιών, νησίδων και βραχονησίδων, πολλά εξ αυτών κοντά στα μικρασιατικά παράλια, το Αιγαίο λειτουργεί σαν κλειστή ελληνική θάλασσα. Τα νησιά του Αιγαίου, βάσει της νομολογίας του Διεθνούς Δικαστηρίου διαθέτουν ipso facto και ab initio δική τους υφαλοκρηπίδα, δηλαδή παράκτιο βυθό και κατά επέκταση υπέδαφος σε απόσταση 200 ναυτικών μιλίων από το πέρας του παρακτίου κράτους ή από το τέλος της αιγιαλίτιδας ζώνης (η θαλάσσια περιοχή που βρίσκεται αμέσως δίπλα στις ακτές ενός κράτους και υπόκειται στην εδαφική δικαιοδοσία του εν λόγω κράτους και περιλαμβάνει το υπέδαφος, το βυθό, την υδάτινη στήλη και τον υπερκείμενο εναέριο χώρο) . Η Ελλάδα υποστηρίζει πως δύναται να επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα (αιγιαλίτιδα ζώνη ή χωρική θάλασσα) στα 12 ναυτικά μίλια σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο της θάλασσας (Σύμβαση της Γενεύης περί της Χωρικής Θαλάσσης και της Συνορεύουσας Ζώνης το 1958, η οποία τέθηκε σε ισχύ το 1964 και καταγράφηκε στην ιστορία ως UNCLOS I). Αν το εφαρμόσει, τότε σχεδόν τα 2/3 του Αιγαίου θα καλύπτονται από ελληνικά χωρικά ύδατα. Βάσει της ελληνικής θέσης τα ελληνικά νησιά έχουν δική τους Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (θαλάσσια έκταση πέραν των χωρικών υδάτων στην οποία ένα κράτος έχει δικαιοδοσία έρευνας, εκμετάλλευσης των θαλασσιών πόρων, συμπεριλαμβανομένης της αξιοποίησης της αιολικής ενέργειας και της παραγωγής ενέργειας από το υδάτινο στοιχείο). Η περίοδος 1972–1974 κατέδειξε ότι η σύγκρουση στο Αιγαίο δεν ήταν μόνο τεχνικό ζήτημα οριοθέτησης, αλλά βασική διαφορά στρατηγικών επιλογών: η Ελλάδα επιδίωκε την εμπέδωση ενός καθεστώτος όπου τα νησιά θα λειτουργούσαν ως «γεωπολιτικοί πόλοι» κυριαρχίας, υποστηρίζοντας την επέκταση των χωρικών υδάτων και την αναγνώριση υφαλοκρηπίδας/ΑΟΖ, ενώ η Τουρκία αντιλαμβανόταν οποιαδήποτε τέτοια διεύρυνση ως μονομερή προσπάθεια αποκλεισμού και διατάραξης της ναυτικής ισορροπίας και δύναμης στην περιοχή. Η αντιπαράθεση αυτή κατέδειξε ότι το Αιγαίο λειτουργεί ως πεδίο στρατηγικού ανταγωνισμού και όχι ως «ήρεμος» θαλάσσιος χώρος, καθώς η Τουρκία ενίσχυσε τη θέση της μέσω τεχνικών, νομικών και στρατιωτικών πρωτοβουλιών, ενώ η Ελλάδα, παρότι θεμελιώνει

¹¹ Κόλλιας, Χρήστος, *Ελλάδα-Τουρκία, άμυνα, οικονομία και εθνική στρατηγική*, Αθήνα, Πατάκης, 2001, σελ. 120-132.

τη θέση της σε διεθνείς αρχές, βρέθηκε εγκλωβισμένη σε ένα περιβάλλον όπου η ασφάλεια καθοριζόταν από την ισχύ και όχι από το δίκαιο.¹²

Αντιθέτως η Τουρκία, απορρίπτοντας τις ελληνικές αξιώσεις, καθίσταται υπέρμαχος στο να παραμείνει το Αιγαίο ανοικτή θάλασσα, με ελεύθερη πρόσβαση και χρήση από όλα τα κράτη. Φρονεί πως αν η Ελλάδα επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα στα 12 ναυτικά μίλια, αυτόματα, θα περιοριστεί και θα εγκλωβιστεί, καθώς θα μειωθεί η πρόσβασή της στα διεθνή ύδατα. Το 1995, η τουρκική εθνοσυνέλευση διακήρυξε ότι η ενδεχόμενη επέκταση από την Ελλάδα των χωρικών της υδάτων θα σημαίνει αιτία πολέμου (*casus belli*). Η Ελλάδα έχει υπογράψει και κυρώσει τη Σύμβαση για το Διεθνές Δίκαιο της θάλασσας του 1982 ενώ η Τουρκία όχι, αγνοώντας την ύπαρξη των ελληνικών νησιών. Κατά την Τουρκία, τα ελληνικά νησιά δεν έχουν δικαίωμα σε υφαλοκρηπίδα και ΑΟΖ λόγω της μικρής τους έκτασης και της εγγύτητάς τους στην τουρκική ενδοχώρα. Συνοπτικά λοιπόν, την περίοδο 1972-1974, θεμελιώνεται ο σύγχρονος ανταγωνισμός στο Αιγαίο. Η ρητορική και οι ενέργειες των δύο κρατών διαμορφώνονται από δύο αντίθετες στρατηγικές οπτικές: 1) Η Ελλάδα επιχειρεί να κατοχυρώσει νομικά, διπλωματικά και χωροταξικά την κυριαρχία της στο Αιγαίο, 2) Η Τουρκία αποπειράται να ανοίξει το Αιγαίο για δικό της γεωπολιτικό όφελος.¹³

Επιπρόσθετα, η αμφισβήτηση του ελληνικού εναερίου χώρου (FIR Αθηνών) από την Τουρκία την περίοδο 1967-1974 ήταν η αφετηρία για ένα από τα κυριότερα ελληνοτουρκικά ζητήματα που ταλανίζει διαχρονικά τις ελληνοτουρκικές σχέσεις εφεξής, την προστριβή για τον εναέριο και θαλάσσιο έλεγχο στο Αιγαίο. Ειδικότερα, την περίοδο 1968-1970, παρουσιάζονται οι πρώτες παραβιάσεις του FIR Αθηνών από τουρκικά μαχητικά αεροσκάφη, που δεν καταθέτουν σχέδια πτήσης. Την διετία 1972-1973 η Τουρκία θέτει επίσημα ζήτημα αρμοδιότητας του FIR Αθηνών τονίζοντας ότι ο εναέριος χώρος πάνω από το Αιγαίο είναι διεθνής κι ότι η Ελλάδα δεν δικαιούται να τον ελέγχει αποκλειστικώς και δεύτερον πως οι στρατιωτικές πτήσεις δεν φέρουν δέσμευση κατάθεσης σχεδίου πτήσης. Τέλος, το 1974, κατά τη διάρκεια της κρίσης στην Κύπρο, τουρκικά πολεμικά αεροσκάφη παραβίαζαν συστηματικά τον ελληνικό εναέριο χώρο. Η άρνηση επομένως της Τουρκίας το διάστημα 1968-1974 να αναγνωρίσει πλήρως την αρμοδιότητα της Ελλάδας για τον εναέριο έλεγχο του Αιγαίου αποτέλεσε καμπή για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Εφεξής ο εναέριος χώρος του Αιγαίου θα εξελιχθεί σε πεδίο συνεχών αερομαχιών, αφού τα τουρκικά στρατιωτικά αεροσκάφη θα προβαίνουν σε διαρκείς παραβιάσεις του ελληνικού εναερίου χώρου χωρίς να υποβάλλουν σχέδια πτήσης και θα αναχαιτίζονται από τα ελληνικά μαχητικά.¹⁴

Καταληκτικά, η περίοδος 1967–1974 σηματοδότησε την αρχή της τουρκικής αμφισβήτησης του FIR Αθηνών, που αποτέλεσε έναν από τους πρώτους πυλώνες της στρατηγικής αναθεώρησης της Τουρκίας στο Αιγαίο. Η βαθμιαία αυτή πολιτική επιλογή εντάχθηκε στο γενικότερο πλαίσιο των ελληνοτουρκικών διαφορών για το καθεστώς του Αιγαίου και ήταν άμεσα συνυφασμένη με τις εξελίξεις στο Κυπριακό, τον εναέριο και θαλάσσιο χώρο και την

¹² Μυλωνόπουλος, Δημήτρης, *Δίκαιο της θάλασσας*, Αθήνα, Νομική βιβλιοθήκη Α.Ε.Β.Ε., 2012, σελ. 186-201.

¹³ Βενιζέλος, Ευάγγελος, *Οριοθέτηση θαλάσσιων ζωνών και ελληνοτουρκικών σχέσεις*, Αθήνα, Παπαδόπουλος, 2020, σελ.15-44.

¹⁴ Κουτσογιαννάκη, Ευαγγελία-Αυγητίδης, Κωνσταντίνος, *Οι ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο και την ανατολική Μεσόγειο*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σελ.54-62.

επίδραση και μεταφορά αυτών στο NATO. Παράλληλα, η αμφισβήτηση του FIR Αθηνών δεν περιοριζόταν σε νομική αντιπαράθεση, αλλά ενσωμάτωνε και μια σαφή στρατηγική διάσταση: η Τουρκία επιδίωκε να μετατρέψει την καθημερινή πρακτική παραβιάσεων σε «κανονικότητα», υπονομεύοντας έτσι την ελληνική νομιμοποίηση του εναέριου ελέγχου και δημιουργώντας τετελεσμένα που θα διευκόλυναν μελλοντικές διεκδικήσεις. Η σταδιακή αυτή τακτική, σε συνδυασμό με την κλιμάκωση της κρίσης στην Κύπρο, καθιστούσε τον εναέριο χώρο εργαλείο πολιτικής πίεσης και στρατιωτικής αποτροπής, ενώ η διαρκής μεταφορά του ζητήματος στο NATO αποδείκνυε ότι η ελληνοτουρκική αντιπαράθεση δεν ήταν πλέον διμερής, αλλά εντασσόταν στο πλαίσιο των ευρύτερων συμμαχικών ισορροπιών της εποχής.¹⁵

Ακόμη, η Τουρκία την περίοδο της δικτατορίας επιχείρησε συστηματικά να εγείρει θέμα αποστρατιωτικοποίησης των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Ειδικότερα, επικαλούμενη το άρθρο 13 της Συνθήκης της Λωζάννης και την Συνθήκη των Παρισίων του 1947, ζητούσε επιτακτικά την αποστρατιωτικοποίηση των νησιών του Βορειοανατολικού και Μεσανατολικού Αιγαίου (Σαμοθράκης, Λήμνου, Χίου, Λέσβου, Ικαρίας, Σάμου, Ψαρών, Αγ. Ευστρατίου και Οινουσών) αλλά και των Δωδεκανήσων. Η Τουρκία πίστευε πως η παρουσία στρατευμάτων στα νησιά κοντά στα μικρασιατικά παράλια υπονόμεινε την δική της ασφάλεια. Επίσης επικαλείτο το επιχείρημα πως η στρατιωτική παρουσία δεν δικαιολογείται με βάση τις αμυντικές ανάγκες της Ελλάδας, εφόσον η Τουρκία δεν διέθετε στρατεύματα πλησίον της δικής της ακτογραμμής (πράγμα ψευδές) και δεύτερον πως η Ελλάδα παραβίαζε συστηματικά τις ανωτέρω συνθήκες. Η Ελλάδα απέρριψε τις τουρκικές αξιώσεις διότι η αποστρατιωτικοποίηση παραβίαζε το δικαίωμα αυτοάμυνας (άρθρο 51 του Καταστατικού του Ο.Η.Ε.) και οι αναφορές της Τουρκίας στις συνθήκες συνιστούσαν νομικές παρερμηνείες. Επιπλέον, η τουρκική έμφαση στην αποστρατιωτικοποίηση δεν ήταν μόνο νομική διεκδίκηση, αλλά μέρος μιας ευρύτερης στρατηγικής πίεσης στο Αιγαίο, με στόχο τη συρρίκνωση της ελληνικής αμυντικής παρουσίας σε κρίσιμα νησιά και την αποδυνάμωση της ελληνικής διαπραγματευτικής ικανότητας. Η Τουρκία επιδίωκε να μετατρέψει το ζήτημα σε διακύβευμα «συμμόρφωσης» προς τις συνθήκες, προσπαθώντας παράλληλα να αναδείξει την Ελλάδα ως «παραβάτη» του διεθνούς δικαίου. Η ελληνική άρνηση, πέρα από νομική βάση, είχε και πολιτικό-στρατηγικό χαρακτήρα, καθώς η αποστρατιωτικοποίηση θα μείωνε σημαντικά την ικανότητα αποτροπής και θα άλλαζε το ισοζύγιο ισχύος στην περιοχή, ιδιαίτερα σε συνθήκες έντασης όπως αυτές της περιόδου 1973–1974.¹⁶

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 η Τουρκία σχεδίαζε τη συγκρότηση της στρατιάς του Αιγαίου, μίας δύναμης με αποστολή την προάσπιση των δυτικών συνόρων του Αιγαίου από την απειλή των ελληνικών στρατευμάτων στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου. Τελικά, η γειτονική χώρα προέβη στην συγκρότηση της 4ης στρατιάς ή στρατιάς του Αιγαίου στις 20 Ιουλίου του 1975 με έδρα ένα προάστιο της Σμύρνης (Ναρλίντερε). Η αναδιάταξη αυτή του τουρκικού στρατού επιβεβαίωνε τους φόβους της Ελλάδας για τις προθέσεις της γειτονικής χώρας και ενίσχυε την ελληνική πολιτική έντονης στρατιωτικής παρουσίας στα κοντινά νησιά των Μικρασιατικών παραλίων. Ειδικότερα, η ελληνική πλευρά τόνισε πως η συνθήκη του

¹⁵ Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος- Τσάκωνας, Παναγιώτης, *Ελλάδα και Τουρκία μετά το τέλος του Ψυχρού πολέμου*, Αθήνα, Σιδέρης, 2002, σελ. 306-325.

¹⁶ Lewis, Bernard, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκία, όψεις της αλλαγής (Τόμος II)*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2002, σελ.28-298.

Μοντρέ του 1936 που καθόρισε το καθεστώς των στενών του Βοσπόρου, ήρε την υποχρέωση αποστρατιωτικοποίησης των νησιών Λήμνου και Σαμοθράκης και ο εξοπλισμός των Δωδεκανήσων δικαιολογείται εξαιτίας των επεκτατικών βλέψεων της Τουρκίας. Συμπερασματικά, οι ελληνικές θέσεις στο αίτημα της Τουρκίας για αποστρατιωτικοποίηση των ακριτικών μας νησιών συνοψίστηκαν στα ακόλουθα: 1) Η Ελλάδα διατηρούσε το δικαίωμα αυτοάμυνας βάσει του άρθρου 51 του Ο.Η.Ε., 2) Η τουρκική υπεροπλία στις ακτές απειλούσε την εδαφική ακεραιότητα των ελληνικών παρακειμένων νησιών, 3) Η Τουρκία επέτεινε πρώτη την στρατιωτικοποίηση με την δημιουργία του αιγαιακού στόλου και η Ελλάδα ακολούθησε, 4) Κατηγορηματική απόρριψη από ελληνικής πλευράς των τουρκικών αιτιάσεων αποστρατιωτικοποίησης. Στον αντίποδα, τα τουρκικά αιτήματα στηρίχθηκαν στα κάτωθι: 1) Παραβίαση από ελληνικής πλευράς των Συνθηκών Λωζάννης και Παρισίων, 2) Τα εξοπλισμένα ελληνικά νησιά έχουν μεγάλη εγγύτητα με τις τουρκικές ακτές και συνιστούσαν απειλή για την τουρκική ενδοχώρα, 3) Το Αιγαίο έπρεπε να αποτελεί θαλάσσια ζώνη ειρήνης και φιλίας, 4) Η αποστρατιωτικοποίηση των νησιών του Αιγαίου όφειλε να ενταχθεί στα διμερή θέματα ελληνοτουρκικού διαλόγου.¹⁷

¹⁷ Ήσυχος, Κώστας- Καλτσώνης, Δημήτριος, *Πόλεμος ή ειρήνη, 6 σημεία για ελληνοτουρκικές σχέσεις και την εξωτερική πολιτική*, Αθήνα, Τόπος, 2020, σελ. 50-70.

1.2) Κυπριακό ζήτημα και ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974)

Η εξωτερική πολιτική της ελληνικής χούντας στο Κυπριακό ζήτημα αποτελεί μία από τις πλέον ενδεικτικές περιπτώσεις όπου η έλλειψη δημοκρατικής νομιμοποίησης, ο στρατιωτικός αυταρχισμός και ο εθνικιστικός παροξυσμός συνδύαστηκαν με την απουσία στρατηγικού ορθολογισμού, οδηγώντας σε συστηματική πολιτική αποτυχία και εθνική καταστροφή. Το καθεστώς των συνταγματαρχών αντιμετώπισε την Κύπρο όχι ως αυτοτελές υποκείμενο διεθνούς πολιτικής με δική του πολιτική οντότητα και δυναμική, αλλά ως προέκταση των εσωτερικών του επιταγών για προβολή μιας «εθνικής αποστολής» και για εδραίωση της εξουσίας μέσω της καλλιέργειας ενός υπερ-εθνικιστικού αφηγήματος. Στο πλαίσιο του δόγματος της «ένωσης» και της υποτιθέμενης «εθνικής ολοκλήρωσης», η Αθήνα επιχείρησε να επιβάλει έλεγχο στην κυπριακή πολιτική σκηνή, υπονομεύοντας βαθμιαία την ανεξαρτησία και την πολιτική αυτονομία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η αντιπαράθεση του καθεστώτος με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ', ο οποίος επιδίωκε μια περισσότερο ρεαλιστική, ακηδεμόνευτη και ισορροπημένη εξωτερική πολιτική για την Κύπρο, αποκάλυψε την ασυμβατότητα μεταξύ ενός ανελεύθερου, στρατοκρατικού καθεστώτος και της πολυδιάστατης, μετά-αποικιοκρατικής φύσης του κυπριακού κράτους. Η χούντα, συρόμενη από ιδεολογικά στερεότυπα και στρατιωτική λογική, προσέγγισε το Κυπριακό όχι ως ζήτημα διεθνούς διαπραγμάτευσης, αλλά ως εσωτερικό «πρόβλημα πειθαρχίας», οδηγούμενη συνεπώς σε επιλογές υψηλού ρίσκου.¹⁸

Η υποστήριξη και, τελικά, η ενορχήστρωση του πραξικοπήματος της 15ης Ιουλίου 1974 κατά του Μακαρίου — μέσω της ΕΟΚΑ Β' και της χουντικής ηγεσίας στην Αθήνα — συνιστούσε την κορύφωση μιας πολιτικής που αγνόησε τις διεθνείς ισορροπίες, υποτίμησε την τουρκική στρατηγική αποφασιστικότητα και παραμέλησε τον ρόλο των μεγάλων δυνάμεων. Η τουρκική εισβολή που ακολούθησε ανέδειξε την ουσιαστική ανεπάρκεια της ελληνικής χούντας να διαχειριστεί κρίσεις υψηλής διεθνούς έντασης, καθώς και την αδυναμία της να συνδέσει τον εθνικιστικό της λόγο με μια αποτελεσματική, θεσμικά κατοχυρωμένη εξωτερική πολιτική. Συνολικά, η πολιτική της χούντας στο Κυπριακό χαρακτηρίζεται από ιδεολογική τύφλωση, στρατηγική ανωριμότητα, διπλωματική απομόνωση και περιχαράκωση, γεγονότα που όχι μόνο επιδείνωσαν τη γεωπολιτική θέση της Ελλάδας στην Ανατολική Μεσόγειο, αλλά και οδήγησαν στην καταστροφική διχοτόμηση της Κύπρου — ένα αποτέλεσμα που λειτουργεί διαχρονικά ως υπενθύμιση ότι ο εθνικιστικός αυταρχισμός, όταν αποκόπτεται από τον ρεαλισμό και τη δημοκρατική νομιμοποίηση, μετατρέπεται από εργαλείο ισχύος σε αιτία εθνικής αποδυναμωσης.¹⁹

Ειδικότερα, η στρατηγική του χουντικού καθεστώτος της Ελλάδας στο Κυπριακό ζήτημα απέβη καθοριστική για τις εξελίξεις στο νησί και εντάσσεται στην ευρύτερη στρατηγική του καθεστώτος, η οποία χαρακτηριζόταν από εθνικιστικές, αντικομμουνιστικές και γεωπολιτικές επιδιώξεις. Κυρίαρχο στοιχείο της στρατηγικής της χούντας ήταν η επιδίωξη της «μεγάλης

¹⁸ Τσιριγώτης, Διονύσιος, *Νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία, διεθνείς σχέσεις και διπλωματία*, Αθήνα, Ποιότητα, 2013, σελ. 765-790.

¹⁹ Ριζάς, Σωτήρης, *Το χρονικό της κυπριακής τραγωδίας*, Αθήνα, Ψυχογιός, 2024, σελ. 86-95.

Ελλάδας» μέσω της *ένωσης* της Κύπρου με την Ελλάδα, η οποία συνδεόταν με τη διασφάλιση της ελληνικής ηγεμονίας στην ανατολική Μεσόγειο και την αποκατάσταση της εθνικής υπερηφάνειας μετά την πολιτική απομόνωση που είχε επιφέρει η στρατιωτική δικτατορία. Το καθεστώς, υπεραμυνόμενο τον στρατιωτικό χαρακτήρα του κράτους που επέβαλε, ιεράρχησε το Κυπριακό ως το πλέον σημαντικό εθνικό ζήτημα και επένδυσε στρατηγικά στην ενίσχυση της στρατιωτικής παρουσίας και επιρροής στην Κύπρο, μέσω της ΕΛΔΥΚ (Ελληνική Δύναμη Κύπρου), η οποία ενισχύθηκε συγκεκριμένα μετά το 1967. Η ΕΛΔΥΚ μετατράπηκε σε στρατηγικό εργαλείο για την επιβολή της πολιτικής της Αθήνας στο νησί, προωθώντας τη διασφάλιση της ελληνικής κυριαρχίας και υποστηρίζοντας τους Ελληνοκύπριους απέναντι στις τουρκοκυπριακές ενέργειες, ενώ ταυτόχρονα απέβλεπε στη μείωση της τουρκικής στρατηγικής επιρροής και της βρετανικής παρουσίας στην περιοχή. Στρατηγικά, η χούντα επιδίωξε την αποδυνάμωση του καθεστώτος εγγυήσεων του 1960, το οποίο είχε θεσπίσει την δεσμευμένη ανεξαρτησία της Κύπρου και τη συμμετοχή των εγγυητριών δυνάμεων (Ελλάδα, Τουρκία, Ηνωμένο Βασίλειο), με στόχο την πλήρη ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Οι ευρύτερες στρατηγικές επιδιώξεις του καθεστώτος περιλάμβαναν την ενίσχυση του ελληνικού εθνικιστικού λόγου και την ενδυνάμωση της εσωτερικής νομιμοποίησης και αποδοχής του στρατιωτικού καθεστώτος, το οποίο επιθυμούσε να χρησιμοποιήσει το Κυπριακό ως μέσο για να εδραιώσει τη θέση του στο εσωτερικό και να ενισχύσει τη γεωπολιτική του επιρροή στην ανατολική Μεσόγειο. Παρά την επιδίωξη αυτών των μακροπρόθεσμων στόχων, η στρατηγική αυτή απέτυχε, καθώς δεν εκτιμήθηκαν σωστά οι διεθνείς συνθήκες και οι γεωπολιτικές ισορροπίες στην περιοχή. Η στρατηγική κορυφώθηκε με το πραξικόπημα του 1974 κατά του Μακαρίου, το οποίο οργανώθηκε από την Αθήνα και με τη συνδρομή της ΕΛΔΥΚ και της Εθνικής Φρουράς, αποσκοπώντας στην επιβολή της *ένωσης* και την εγκαθίδρυση ενός ελεγχόμενου από τη δικτατορία καθεστώτος στην Κύπρο. Ωστόσο, το πραξικόπημα προκάλεσε την τουρκική στρατιωτική επέμβαση (επιχείρηση «Ατίλας»), η οποία οδήγησε στη μόνιμη διαίρεση του νησιού και την τουρκική κατοχή του βόρειου τμήματος. Εν τέλει, η στρατηγική του χουντικού καθεστώτος στο Κυπριακό, παρά τις έντονες εθνικιστικές φιλοδοξίες και τη στρατηγική επιδίωξη της *ένωσης*, κατέληξε σε αποτυχία, εξαιτίας της αδυναμίας εκτίμησης των γεωπολιτικών δυναμικών και των αντιδράσεων των μεγάλων δυνάμεων, με απότοκο την κατάλυση της ενιαίας κυπριακής δημοκρατίας και την *de facto* διχοτόμηση του νησιού.²⁰

Κατά την περίοδο 1967–1974, η στρατηγική της Τουρκίας στο Κυπριακό συγκροτήθηκε ως ένα συνεκτικό, πολυεπίπεδο και μακροπρόθεσμο σχέδιο, ενταγμένο τόσο στο πλαίσιο του ελληνοτουρκικού ανταγωνισμού όσο και στο ευρύτερο ψυχροπολεμικό περιβάλλον της Ανατολικής Μεσογείου. Κεντρικός της στόχος υπήρξε η αποτροπή της *ένωσης* της Κύπρου με την Ελλάδα και η εξασφάλιση μόνιμης τουρκικής στρατηγικής επιρροής στο νησί, το οποίο η Άγκυρα αντιλαμβανόταν ως ζωτικό γεωστρατηγικό χώρο για την ασφάλεια των νοτίων ακτών της και τον έλεγχο κρίσιμων θαλάσσιων οδών (φόβος της περικύκλωσης της Μικράς Ασίας από ελληνικά νησιά). Στο διπλωματικό επίπεδο, η Τουρκία αξιοποίησε συστηματικά το καθεστώς της εγγυήτριας δύναμης που απέρρεε από τις Συμφωνίες Ζυρίχης–Λονδίνου, προβάλλοντας διεθνώς την επιχειρηματολογία της προστασίας της τουρκοκυπριακής

²⁰ Ιακώβου Χρίστος, *Η Κύπρος και η ελληνική στρατηγική*, Αθήνα, Σταμούλης, 2002, σελ. 70-86.

κοινότητας και αμφισβητώντας τη λειτουργική και πολιτική νομιμοποίηση της Κυπριακής Δημοκρατίας μετά την αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων από τους κρατικούς θεσμούς το 1963–1964. Παράλληλα, στο πολιτικό επίπεδο, ενίσχυσε την *de facto* αυτονομία της τουρκοκυπριακής κοινότητας μέσω ξεχωριστών διοικητικών δομών και της υποστήριξης αρχικά και κατόπιν ανάδειξης ηγεσιών αδιάλλακτων και προσανατολισμένων στον γεωγραφικό διαχωρισμό (Φαζίλ Κιουτσούκ μέχρι το 1973 και μετέπειτα ο διάδοχός του στην τουρκοκυπριακή ηγεσία, Ραούφ Ντενκτάς), προετοιμάζοντας τις προϋποθέσεις είτε για τη διχοτόμηση (*taksim*) είτε, εναλλακτικά, για μια χαλαρή δικοινοτική ομοσπονδία. Στο στρατιωτικό σκέλος, ιδίως μετά την κρίση της Κοφίνου το 1967, η Άγκυρα προχώρησε σε συστηματική αναβάθμιση των αποβατικών της δυνατοτήτων και σε λεπτομερή επιχειρησιακό σχεδιασμό, διατηρώντας την απειλή στρατιωτικής επέμβασης ως σταθερό εργαλείο στρατηγικής πίεσης. Τέλος, η ύπαρξη αυταρχικού καθεστώτος στην Ελλάδα, με περιορισμένη διεθνή νομιμοποίηση, και η κλιμακούμενη ρήξη Αθήνας–Μακαρίου από το 1968 και εντεύθεν, όταν ο Μακάριος επανέφερε την πολιτική του ευκαταίου απαρνούμενος παράλληλα τη λύση της διζωνικής, δικοινοτικής ομοσπονδίας, ενσωματώθηκαν στους τουρκικούς στρατηγικούς υπολογισμούς ως παράγοντες που αύξαναν την πιθανότητα μονομερούς ελληνικής ενέργειας: το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 1974 παρείχε τελικά το πρόσχημα για την ενεργοποίηση μιας ήδη διαμορφωμένης στρατηγικής, οδηγώντας στην τουρκική στρατιωτική επέμβαση και στην εδραίωση ενός εδαφικού και πολιτικού διαχωρισμού σύμφωνου με τους μακροχρόνιους τουρκικούς στόχους στο Κυπριακό.²¹

Στις 9 Αυγούστου 1967, ο ηγέτης του απριλιανού πραξικοπήματος, Γεώργιος Παπαδόπουλος, επισκέφτηκε τη Λευκωσία και συναντήθηκε με τον Κύπριο ηγέτη, αρχιεπίσκοπο Μακάριο. Η επίσκεψη αποτέλεσε πράξη στήριξης της ελληνικής χούντας προς την ελληνοκυπριακή πλευρά με στόχο να αποδείξει έμπρακτα την στήριξη της Αθήνας προς τον Μακάριο, παρά τις υπόγειες τριβές. Επίσης, ο Έλληνας δικτάτορας, επιθεώρησε τις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις στο νησί, τόσο της Εθνοφρουράς όσο και της Μεραρχίας. Ακόμη, καθυσύχασε την τουρκοκυπριακή πλευρά και την Τουρκία για τις προθέσεις της για τη Μεγαλόνησο. Η επίσκεψη συνδυάστηκε με στρατιωτική επίδειξη ισχύος και συνοδεύτηκε από παρελάσεις και εκδηλώσεις. Ο Γεώργιος Παπαδόπουλος έτυχε θερμής υποδοχής από τις κυπριακές αρχές. Η Τουρκία επισήμως δεν αντέδρασε θορυβωδώς στην επίσκεψη, προσβλέποντας ότι η χούντα θα εφαρμόζε πιο συνετή πολιτική στο Κυπριακό σε αντίθεση με τις παρεκκλίσεις του Μακαρίου. Επικράτησε η αντίληψη ότι η ελληνική χούντα πιθανόν θα προέβaine σε *ένωση*, αλλά με τρόπο που θα εγγυόταν την ασφάλεια των Τουρκοκυπρίων μέσω ανταλλαγμάτων.²²

Στις 9-10 Σεπτεμβρίου 1967 διεξήχθη στην Αλεξανδρούπολη του νομού Έβρου και στην Κεσσάνη της Ανατολικής Θράκης (Τουρκία) συνδιάσκεψη με αντικείμενο την επίλυση του Κυπριακού ζητήματος. Από ελληνικής πλευράς συμμετείχαν οι: Γεώργιος Παπαδόπουλος (αρχηγός της τριανδρίας που κατέλυσε το δημοκρατικό πολίτευμα, υπουργός Εθνικής Άμυνας), Παναγιώτης Πιπινέλης (υπουργός Εξωτερικών), Κωνσταντίνος Κόλλιας

²¹ Φούσκας, Βασίλης, *Τουρκικός ιμπεριαλισμός και αποτροπή*, Αθήνα, Επίκεντρο, 2022, σελ. 130-146.

²² Σαμπατακάκη, Μαρία, *Το Κυπριακό Ζήτημα από την Αγγλοκρατία έως την εισβολή του Αττίλα*, Αθήνα, Περισκόπιο, 2009, σελ. 59-63.

(πρωθυπουργός, πρώην εισαγγελέας του Αρείου Πάγου που χειρίστηκε την υπόθεση δολοφονίας του φοιτητή Σωτηρίου Πέτρουλα στα Ιουλιανά) και Άγγελος Τσουκαλάς (διπλωμάτης). Την τουρκική αποστολή συγκροτούσαν οι: Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ (πρωθυπουργός), Ιχσάν Καγκλαγιανγκίλ (υπουργός Εξωτερικών), Ζεκί Κουνέραλπ (γενικός γραμματέας του υπουργείου Εξωτερικών) και Μεχμέτ Μπαϊντούρ (διπλωμάτης). Η ελληνική πλευρά απαίτησε *ένωση* της Κύπρου με την Ελλάδα, προτείνοντας ως ανταλλάγματα μια τουρκική στρατιωτική βάση στη βρετανική βάση Δεκέλειας και εγγυήσεις για τους Τουρκοκύπριους. Επίσης πρότεινε τροποποιήσεις της συνοριογραμμής στον Έβρο με εδαφικές παραχωρήσεις στην Τουρκία. Η ενδεχόμενη συμφωνία προσέκρουσε στην αντίδραση της Σοβιετικής Ένωσης, η οποία άσκησε πιέσεις στην τουρκική ηγεσία να μην αποδεχτεί σχέδια που εκπορεύονταν από το ΝΑΤΟ. Η παρέμβαση της Μόσχας οδήγησε τον Ντεμιρέλ να απορρίψει κατηγορηματικά το σχέδιο της ελληνικής χούντας. Επιπρόσθετα, ο Κύπριος ηγέτης, αρχιεπίσκοπος Μακάριος, αντέδρασε σθεναρά στις μεθοδεύσεις της ελληνικής δικτατορίας, οι οποίες θα τον υποβίβαζαν από πρόεδρο της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας σε ελληνικό έπαρχο. Οι συνομιλίες απέβησαν ατελέσφορες. Η ελληνική πλευρά δεν κατόρθωσε να πραγματοποιηθεί η *ένωση* της Κύπρου με την Ελλάδα κατόπιν ανταλλαγμάτων που θα ικανοποιούσαν την τουρκική πλευρά. Η συνάντηση φανέρωσε την αδυναμία των στρατιωτικών να διαπραγματευτούν το Κυπριακό, γεγονός με σημαντικό κόστος αφού κατέδειξε την στρατηγική ανικανότητα της ελληνικής χούντας να χειριστεί θεσμικά μια κρίση όπως το Κυπριακό και τόνισε την απουσία στρατιωτικής και πολιτικής ευλυγισίας του καθεστώτος των συνταγματαρχών.²³

Στις 15 Νοεμβρίου 1967 στο χωριό Κοφίνου, της επαρχίας Λάρνακας, σημειώθηκε το επεισόδιο της Κοφίνου ή αλλιώς μάχη της Κοφίνου μεταξύ τουρκικών/τουρκοκυπριακών και ελληνικών/ελληνοκυπριακών δυνάμεων. Το συμβάν αυτό εξελίχθηκε σε σοβαρή ελληνοτουρκική κρίση και παραλίγο να οδηγήσει σε πολεμική σύρραξη. Στο αμιγώς στρατιωτικό πεδίο, εκτελέστηκε μία επιχείρηση από την Εθνική Φρουρά της Κύπρου, υπό τις διαταγές του στρατηγού Γεωργίου Γρίβα (Διγενή) και το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα στην Κύπρο (ΕΛΔΥΚ) με σκοπό την εκπόρθηση του τουρκοκυπριακού θύλακα της Κοφίνου και την επακόλουθη εκκαθάριση της περιοχής από Τουρκοκύπριους ενόπλους, με στόχο την ανακατάληψη του κομβικά στρατηγικού αυτού σημείου. Αντίστοιχα επεισόδια διεξήχθησαν στα ακόλουθα τουρκοκυπριακά χωριά: Άγιος Θεόδωρος (Λάρνακα), Τρούλλοι (Λάρνακα), Λουρουντζίνα ή Λουρουκίνα και Ποτάμια (Λευκωσία).²⁴

Η αντίδραση της Τουρκίας ήταν έντονη. Τουρκικά μαχητικά πραγματοποίησαν πτήσεις πάνω από το Αιγαίο και την Κύπρο και η Τουρκία εξαπέλυσε απειλές για εισβολή στην Μεγαλόνησο εκβιάζοντας την αποχώρηση του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος (μεραρχίας) καθώς και του στρατηγού Γεωργίου Γρίβα. Εξάλλου ο πρόεδρος των Η.Π.Α. , Λίντον Τζόνσον, απαίτησε άμεση διαμεσολάβηση, με αποτέλεσμα, ο Αμερικανός πρεσβευτής στην Αθήνα, Φίλιπ Τάλμποτ, να αποστείλει αυστηρό τηλεγράφημα προς την ηγεσία της ελληνικής χούντας να αποσύρει τις ελληνικές δυνάμεις αλλιώς θα προέκυπταν συνέπειες όπως

²³ Ριζάς, Σωτήρης, *Ένωση, Διχοτόμηση, Ανεξαρτησία*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2000, σελ. 213-220.

²⁴ Ριζάς Σωτήρης, *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το Κυπριακό ζήτημα 1967-1974*, Αθήνα, Πατάκης, 2002, σελ. 102-115.

διακοπή της στρατιωτικής βοήθειας και διπλωματική απομόνωση. Η Αθήνα υπέκυψε στις αμερικανικές πιέσεις και απέσυρε 10.000 Έλληνες στρατιώτες (μεραρχία) από την Κύπρο και ανακάλεσε στην Ελλάδα τον Γεώργιο Γρίβα. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του 1967 είχαν σημαντικό αντίκτυπο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις ευρύτερα και στο Κυπριακό ζήτημα ειδικότερα. Πιο συγκεκριμένα, η υποχώρηση των συνταγματαρχών απέναντι στις τουρκικές απειλές και αμερικανικές προτροπές, απογύμνωσε το νησί από μία ισχυρή αποτρεπτική δύναμη και το κατέστησε ευάλωτο σε εισβολή. Δεύτερον, επέφερε βαθιά ρήξη μεταξύ του Μακαρίου και Αθηνών αφού ο αρχιεπίσκοπος δεν είχε δώσει τη συγκατάθεσή του για τις επιχειρήσεις. Επιπλέον, ανέδειξε την παντελή έλλειψη συντονισμού και συνεργασίας μεταξύ Αθήνας και Λευκωσίας και εξέθεσε την Εθνική Φρουρά για τις βιαιότητες στις οποίες προέβη. Ακόμη, προλείανε το έδαφος για μία μελλοντική απόβαση της Τουρκίας και αποκάλυψε την ετεροβαρή και επιβλητική πολιτική των Η Π.Α. απέναντι στην Ελλάδα καθώς οι Αμερικανοί απείλησαν με αυστηρές κυρώσεις την ελληνική πλευρά ενώ στην τουρκική συνέστησαν αυτοσυγκράτηση, δείχνοντας εμμέσως κατανόηση στα τουρκικά αιτήματα.²⁵

Ο διχασμός στην Κύπρο την περίοδο 1970-1974 υπήρξε καταλυτικός και μοιραίος για την έκβαση του Κυπριακού και την τραγωδία της τουρκικής εισβολής του 1974. Ήταν ένας καθολικός διχασμός (πολιτικός, ιδεολογικός) ανάμεσα στο στρατόπεδο του Μακαρίου του Γ' (κατά κόσμον Μιχαήλ Μούσκου), υπέρμαχου της αδέσμευτης ανεξαρτησίας και της κυπριακής κρατικής υπόστασης και στο στρατόπεδο των εθνικιστών/ενωτικών (κυρίως ΕΟΚΑ Β) που επιδίωκαν την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, είτε ειρηνικά κατόπιν σύναψης συνθήκης είτε ενόπλιως. Ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος από το 1971 και εντεύθεν εγκατέλειψε την πολιτική του ευκταίου (ενωσιακό πρόταγμα) και υιοθέτησε την πολιτική του εφικτού (πλήρης ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας). Οι εθνικιστές σε Αθήνα και Λευκωσία τον προέγραψαν για την «μειοδοτική» του στάση και άρχισαν να απεργάζονται σχέδια εξοβελισμού ή φυσικής εξόντωσής του. Η ελληνική χούντα (αρχικά Παπαδόπουλου και μετέπειτα Ιωαννίδη) επιθυμούσε τον έλεγχο της Κύπρου και ο Μακάριος αποτελούσε τροχοπέδη σε αυτό. Έτσι το 1971, ιδρύθηκε η Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών Β (ΕΟΚΑ Β), με στόχο την ανατροπή και εκπαραθύρωση του Μακαρίου και την ένωση με την Ελλάδα, ακόμη και πραξικοπηματικά. Λειτουργήσε συνωμοτικά και παράνομα, οργανώνοντας ανταρτικές επιθέσεις, δολιοφθορές και δολοφονίες. Είχε την σύμπραξη τμήματος του κυπριακού πληθυσμού αλλά και ανωτάτων κλιμακίων της ελληνικής χούντας. Η χούντα αντιλαμβανόταν τον Μακάριο ως «κόκκινο ιερέα», «Φιντέλ Κάστρο της Μεσογείου», επειδή είχε προβεί σε ανοίγματα τόσο στη Σοβιετική Ένωση όσο και στα κράτη των Αδεσμεύτων (προμήθεια όπλων από Τσεχοσλοβακία, συμμετοχή στη Συνδιάσκεψη της Μπαντούνγκ της Ινδονησίας) και τον κατηγορούσαν για φιλοκομμουνιστική δράση και διεθνιστική πολιτική. Έτσι, οι δικτάτορες ενορχήστρωσαν εκστρατεία αποσταθεροποίησης και δυσφήμισης του Μακαρίου με προβοκάτσιες, διαρροές κι ένοπλες ενέργειες. Αποκορύφωμα όλων αυτών αποτέλεσε η δολοφονία του τέως Υπουργού Εξωτερικών της κυβέρνησης του Μακαρίου του Γ', Πολύκαρπου Γιωρκάτζη (κατηγορήθηκε από τη χούντα για ενορχήστρωση της απόπειρας

²⁵ Χατζηδάκης, Μάνος, *Η Ελλάδα και το Κυπριακό Ζήτημα, 1950-1975*, Αθήνα, Πελασγός, 2024, σελ. 302-323.

δολοφονίας του Γεωργίου Παπαδόπουλου από τον Αλέκο Παναγούλη το 1968), το 1970 από χουντικούς πράκτορες και οι απόπειρες δολοφονίας εναντίον του ίδιου του Μακαρίου.²⁶

Τα μείζονα πολιτικά γεγονότα-κλειδιά που οδήγησαν στην τουρκική εισβολή στην Μεγαλόνησο το 1974 είναι τα ακόλουθα: 1) Ίδρυση της ΕΟΚΑ Β' από τον Γρίβα το 1971. 2) Η τριμερής εκκλησιαστική κρίση του 1972-1973, όπου τρεις εξέχοντες μητροπολίτες: Γεννάδιος (Πάφου), Αντώνιος (Κιτίου) και Κυπριανός (Κυρήνειας), αμφισβήτησαν το δικαίωμα του Μακαρίου του Γ' να καταλαμβάνει ταυτοχρόνως το θώκο του θρησκευτικού και πολιτικού ηγέτη ως αρχιεπίσκοπος αλλά κι ως πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας. Υποστήριζαν λοιπόν ότι ένας επίσκοπος δεν δύναται να ασκεί κοσμική εξουσία βάσει των ιερών κανόνων της Ορθοδοξίας, αξιώνοντας την παραίτησή του. Οι τρεις μητροπολίτες υπέβαλαν Κανονικό κατηγορητήριο και συνεκάλεσαν μείζονα και υπερτελή Σύνοδο με σκοπό την καθαίρεσή του. Ο Μακάριος αντέτεινε ότι εξελέγη από τον κυπριακό λαό κατόπιν ελεύθερων και δίκαιων εκλογών και ότι οι περιστάσεις απαιτούσαν κραταιά μορφή με ηθικό κύρος στο πηδάλιο της Κύπρου, αρνούμενος την παραίτησή του. 3) Τον Ιανουάριο του 1974 ο Γεώργιος Γρίβας αποδήμησε και το κενό εξουσίας στην ΕΟΚΑ Β' έσπευσαν να καταλάβουν ανώτατοι χουντικοί. 4) Πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 1974 κατά του Μακαρίου από την ΕΟΚΑ Β', οργανωμένο από την χούντα Ιωαννίδη με αντικατάσταση του Μακαρίου από τον υπερεθνικιστή δημοσιογράφο Νικόλαο Σαμψών, όργανο της χούντας των Αθηνών. Η ελληνοκυπριακή διχόνοια επομένως, ήταν εσωτερικός εμφύλιος μεταξύ μακαριακών και ενωτικών, υποδαυλίστηκε από τη δικτατορία των συνταγματαρχών με στόχο τον έλεγχο της Κύπρου, δημιούργησε το ιδανικό πρόσχημα για την τουρκική επέμβαση τον Ιούλιο του 1974 και άφησε δυσεπούλωτες πληγές στην κυπριακή κοινωνία. Χαρακτηριστικά ο Μακάριος, διαφεύγοντας από το πραξικόπημα κατήγγειλε ανοιχτά στην ομιλία του στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) πως η Κύπρος δέχθηκε εισβολή από την Ελλάδα εξαιτίας του προδοτικού πραξικοπήματος, τονίζοντας πως η ελληνοκυπριακή διχόνοια ήταν ο καταλύτης που αξιοποίησε η Τουρκία για να διενεργήσει την εισβολή. Η κρίση, ωστόσο, δεν ήταν μόνο εσωτερική: η τουρκική ηγεσία εκτίμησε ότι η κατάλυση της νόμιμης κυβέρνησης και η κλιμάκωση της βίας στο νησί ανέτρεψαν το ευαίσθητο ισοζύγιο των εγγυήσεων και έθεσαν σε κίνδυνο τη θέση της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Με βάση αυτή την ερμηνεία, το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου αποτέλεσε το προνομακό πολιτικό επιχείρημα για την ενεργοποίηση της τουρκικής «εγγυητικής» παρέμβασης, η οποία, σε συνδυασμό με τις ήδη τεταμένες ελληνοτουρκικές σχέσεις, οδήγησε στην εισβολή του Ιουλίου του 1974.²⁷

Το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου στις 15 Ιουλίου 1974 αποτέλεσε μια από τις πιο δραματικές καμπές στην ιστορία της Κύπρου και έναν από τους καθοριστικούς παράγοντες που οδήγησαν στην τουρκική εισβολή λίγες ημέρες αργότερα. Ενορχηστρώθηκε από το χουντικό καθεστώς του Δημητρίου Ιωαννίδη και τον αρχηγό των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, Γρηγόριο Μπονάνο, στην Αθήνα και υλοποιήθηκε από την Εθνική Φρουρά της Κύπρου κάτω από τις οδηγίες των Μιχαήλ Γεωργίτση και Κωνσταντίνου Κομπόκη, επιτελαρχών του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Φρουράς. Σημαντική πτυχή που διευκόλυνε το πραξικόπημα ήταν η ανάκληση στην Αθήνα του στρατηγού Γεωργίου Ντενίση, αρχηγού της

²⁶ Κόουρα, Γιαν, *Διχοτομημένη Νήσος*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2021, σελ. 195-220.

²⁷ Γκολιάρης, Χρήστος, *Κύπρος 1945-1974, κρυφές πικρές αλήθειες*, Αθήνα, Ελκυστής, 2020, σελ. 305-335.

Εθνικής Φρουράς, ο οποίος ήταν φίλα προσκείμενος στον Μακάριο και εναντιωνόταν στην απόπειρα ανατροπής του. Η αφορμή για την επιτάχυνση των εξελίξεων δόθηκε την 1η Ιουλίου 1974, όταν το υπουργικό συμβούλιο της Κύπρου αποφάσισε τη μείωση της στρατιωτικής θητείας σε 14 μήνες και τον περιορισμό των Ελλαδιτών αξιωματικών της Εθνικής Φρουράς. Την επομένη, 2 Ιουλίου, ο Μακάριος, με επιστολή του προς τον Έλληνα ομόλογό του, στρατηγό Φαίδωνα Γκιζίκη, κατηγόρησε την ελληνική κυβέρνηση για εμπλοκή στις εναντίον του συνωμοσίες και αξίωσε να ανακληθούν στην Ελλάδα 650 Ελλαδίτες αξιωματικοί, που υπηρετούσαν στην Εθνική Φρουρά της Κύπρου. Νωρίς το πρωί της Δευτέρας 15 Ιουλίου 1974 ο Μακάριος επέστρεψε στο Προεδρικό Μέγαρο στη Λευκωσία από την εξοχική του κατοικία στο όρος Τρόδος. Στις 8:15 π. μ. τα πρώτα άρματα μάχης άρχισαν να εξέρχονται από τη βάση τους, με κατεύθυνση προς το Προεδρικό Μέγαρο. Ταυτόχρονα, μία μοίρα καταδρομών διατάχθηκε να καταλάβει όλα τα επίκαιρα σημεία και τα δημόσια κτίρια. Όταν διενεργήθηκε το πραξικόπημα ο Μακάριος δεχόταν μια αντιπροσωπεία ελληνοπαίδων από την Αίγυπτο. Όταν τα πυρά πύκνωσαν και το Προεδρικό Μέγαρο άρχισε να κανονιοβολείται από τα τεθωρακισμένα της Εθνικής Φρουράς, ο Μακάριος, αφού αρχικά φυγάδευσε τους λιλιπούτειους επισκέπτες του, διέφυγε από τη μοναδική αφύλακτη δίοδο, που υπήρχε στα δυτικά του Προεδρικού Μεγάρου με την αρωγή των σωματοφυλάκων του με πολιτική περιβολή. Αρχικά κατέφυγε στην μονή Κύκκου και μετέπειτα στην Πάφο. Μέχρι το μεσημέρι οι πραξικοπηματίες είχαν θέσει υπό τον έλεγχό τους σχεδόν ολόκληρη τη Λευκωσία, παρά την αντίσταση των πολιτοφυλάκων της Ενιαίας Δημοκρατικής Ένωσης Κέντρου του Βάσου Λυσσαρίδη και του Εφεδρικού Στρατού, που απαρτίζονταν αμιγώς από Ελληνοκυπρίους. Σκοπός του πραξικοπήματος ήταν η ανατροπή του Μακαρίου και η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.²⁸

Ο Μακάριος αντικαταστάθηκε από τον Νικόλαο Σαμψών, δημοσιογράφο και στέλεχος της ΕΟΚΑ Β', ενεργούμενο της κυβέρνησης των Αθηνών. Ο ελεγχόμενος πλέον από τους χουντικούς, Κρατικός Σταθμός Λευκωσίας, εξέδωσε ψευδές ανακοινωθέν πως ο Μακάριος σκοτώθηκε. Αντίθετα, την ίδια μέρα μεταδόθηκε από το Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου (ΡΙΚ) και άλλες πηγές (BBC, Ραδιοφωνικός Σταθμός Παρισίων) ηχογραφημένο μήνυμα του ανατραπέντος αρχιεπισκόπου όπου ανακοίνωσε πως είναι ακόμη ζωντανός και κατακεραύνωσε την ελληνική δικτατορία και τους εκπροσώπους της στην Κύπρο για το εγκληματικό τους πραξικόπημα. Στις 16-17 Ιουλίου 1974 συγκλήθηκε στην Άγκυρα υπό τον Τούρκο πρόεδρο, Φατχί Κοροτούρκ, και τον πρωθυπουργό, Μπουλέντ Ετζεβίτ, Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, που εξέτασε τους ακόλουθους παράγοντες: 1) Απειλή της ασφάλειας των Τουρκοκυπρίων, 2) Παραβίαση των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου που προέβλεπαν τη δεσμευμένη ανεξαρτησία της Κύπρου, 3) Το πραξικόπημα εκλήφθηκε ως απόπειρα ένωσης με την Ελλάδα, άρα αιτία επέμβασης. Το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας της Τουρκίας ως μείζον θεσμικό όργανο εισηγήθηκε την άμεση επέμβαση βάσει του δικαιώματος της εγγυήτριας δύναμης στην Κύπρο που έφερε η Τουρκία (άρθρο 4 των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου). Οι συνέπειες του πραξικοπήματος κατά του Μακαρίου ήταν οι ακόλουθες: α) Δόθηκε πρόσχημα στην Τουρκία για εισβολή στην Κύπρο στις 20 Ιουλίου 1974, 2) Κατάρρευση της ελληνικής χούντας και αποκατάσταση της δημοκρατίας στις 23 Ιουλίου 1974, 3) Κατάλυση της συνταγματικής τάξης στην Κύπρο, 4) Ολέθρια και ανεπανόρθωτα πλήγματα για τον Ελληνισμό λόγω της τουρκικής επέμβασης που οδήγησε σε

²⁸ Πολυβίου, Πολύβιος, *Το Κυπριακό πρόβλημα, παρελθόν, παρόν, μέλλον*, Λευκωσία, Επίκεντρο, 2020, σελ. 112-125.

χιλιάδες νεκρούς, εκτοπισμένους, διχοτόμηση, διαίρεση του νησιού και κατοχή του 37% του κυπριακού εδάφους από τα τουρκικά στρατεύματα. Ουσιαστικά το άφρον πραξικόπημα κατά του Μακαρίου άνοιξε την κερκόπορτα για την μεγαλύτερη τραγωδία που βίωσε ο Ελληνισμός, μετά την μικρασιατική καταστροφή, τον 20ο αιώνα. Συμπερασματικά, η δημοσιοποίηση του ψευδούς ανακοινωθέντος και η άμεση διάψευσή του ενίσχυσαν το διεθνές κύρος του Μακαρίου και κατέδειξαν την προσπάθεια της χούντας να νομιμοποιήσει το πραξικόπημα μέσω προπαγάνδας. Παράλληλα, η ενεργοποίηση των τουρκικών θεσμικών οργάνων και η επίκληση της προστασίας των Τουρκοκυπρίων προσέδωσαν στο πραξικόπημα «νόμιμο» πρόσχημα για επέμβαση, μετατρέποντας την εσωτερική κρίση σε διεθνή σύγκρουση με διαρκείς γεωπολιτικές συνέπειες.²⁹

Η τουρκική κυβέρνηση συνασπισμού κεμαλιστών- ισλαμιστών (Μπουλέντ Ετζεβίτ-Νετσεμνίν Ερμπακάν) επικαλούμενη το άρθρο 4 των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου, ενεργώντας σαν εγγυήτρια δύναμη, ισχυρίστηκε ότι η επιχείρηση «Αττίλας» όπως αποκλήθηκε θα έχει ειρηνευτικό χαρακτήρα και αποσκοπούσε στην αποκατάσταση της διασαλευθείσας τάξης στο νησί και στην προστασία των Τουρκοκυπρίων. Στις 20 Ιουλίου 1974 οι τουρκικές ναυτικές αποβατικές δυνάμεις που είχαν αποπλεύσει στις 19 Ιουλίου από τα λιμάνια της Μερσίνας και της Αλεξανδρέττας αγκυροβόλησαν στην τοποθεσία Πέντε Μίλι της Κερύνειας και άρχισαν να αποβιβάζουν μονάδες πεζικού στην Κύπρο. Παράλληλα τουρκικά αεροσκάφη μετέφεραν αλεξιπτωτιστές πίσω από τις ελληνικές γραμμές άμυνας. Επιπρόσθετα, τουρκικά μαχητικά βομβάρδισαν το αεροδρόμιο της Λευκωσίας. Οι τουρκικές δυνάμεις κατόρθωσαν να δημιουργήσουν ισχυρά προγεφυρώματα στις περιοχές Λευκωσίας- Αγύρτας (Τζιμίρσας) και Αγίου Ιλαρίωνα. Οι κομβικές αυτές δίοδοι που εξασφάλιζαν την επικοινωνία της Λευκωσίας με το λιμάνι της Κερύνειας συνέβαλλαν στην επιτυχία για τα τουρκικά στρατεύματα πρώτη φάση της επιχείρησης. Ακόμη, τα τουρκικά στρατεύματα διατήρησαν αλώβητο τον θύλακα του Κιόνελη, στρατηγικής σημασίας για την επικοινωνία Λευκωσίας-Κερύνειας. Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, στις 20 Ιουλίου 1974 εξέδωσε το περιβόητο ψήφισμα 353, σύμφωνα με το οποίο καταδίκασε τη χρήση βίας, ζητούσε άμεση κατάπαυση του πυρός, καλούσε σε αποχώρηση ξένων στρατευμάτων κι απεύθυνε έκκληση για αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης δίχως αντίκρισμα από την τουρκική πλευρά. Η ελληνική αντίδραση υπήρξε καθυστερημένη και χωρίς επαρκή συντονισμό. Το χουντικό καθεστώς δεν κατόρθωσε να στείλει ούτε τα νεότευκτα υποβρύχια «Γλαύκος» και «Νηρέυς» ούτε τα νεοαποκτηθέντα αεροσκάφη F-4 Phantom 2 για να αναχαιτίσει την τουρκική προέλαση. Μοναδική εξαίρεση αποτέλεσε η επιχείρηση «Νίκη» το διάστημα 21-22 Ιουλίου 1974. Σκοπός της επιχείρησης «Νίκη» ήταν η μεταφορά Ελλήνων καταδρομέων, ειδικότερα του Α' τάγματος καταδρομέων από τον στρατιωτικό αερολιμένα του Μάλεμε Κρήτης στην αεροπορική βάση Λευκωσίας. Την μεταφορά θα την πραγματοποιούσαν 13 μεταγωγικά τύπου Noratlas κι ένα C-47 Dakota. Εξαιτίας της ελλιπούς επικοινωνίας και πλημμελούς ενημέρωσης ένα από τα μεταγωγικά Noratlas καταρρίφθηκε από φίλια πυρά οδηγώντας στον χαμό σύσσωμο το πλήρωμά του. Η επιχείρηση «Νίκη» ήταν μία από τις ενδοξότερες και ηρωικότερες στιγμές της Πολεμικής Αεροπορίας και του Κυπριακού Αγώνα. Η αυταπάρνηση και ο ηρωισμός πολλών απλών Ελλαδιτών και Ελληνοκυπρίων οπλιτών και αξιωματικών δεν επαρκούσε να καλύψει το έλλειμμα ηγεσίας. Η εφεκτική στάση της ηγεσίας της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, Χένρι Κίσινγκερ (υπουργός Εξωτερικών) και Τζόσεφ Σίσκο

²⁹ Στεργίου, Ανδρέας-Richter, Heinz, *Το Κυπριακό με το βλέμμα των ξένων*, Αθήνα, Ροές, 2006, σελ. 205-248.

(υφυπουργός Εξωτερικών) αλλά και του αμερικανού πρέσβη στην Αθήνα, Φίλιπ Τάλμποτ, απέναντι στην τουρκική επιθετικότητα, η διχογνωμία του σκιώδους δικτάτορα Δημητρίου Ιωαννίδη και του χουντικού πρωθυπουργού Αδαμαντίου Ανδρουτσόπουλου με τους επιτελάρχες Εθνικής Άμυνας, Στρατού, Ναυτικού και Αεροπορίας (Γρηγόριο Μπονάνο, Ανδρέα Γαλατσάνο, Πέτρο Αραπάκη, Μιχαήλ Παπανικολάου), για το ενδεχόμενο πολεμικής σύρραξης με την Τουρκία και για το αν έπρεπε να παραδοθεί η εξουσία στους πολιτικούς και η αποτυχημένη επιστράτευση φιάσκο που επιχείρησε η χούντα, επέφεραν αποδιοργάνωση και διαλυτικά φαινόμενα στο μέτωπο και δεν αποκρούστηκε επιτυχώς η τουρκική εισβολή. Μοιραία λοιπόν μετά το πέρας των εχθροπραξιών και την σύναψη εκεχειρίας η Τουρκία είχε καταλάβει το 3% του κυπριακού εδάφους και συγκεκριμένα την Κερύνεια, περιοχές στα περίχωρα της Μόρφου, της Αμμοχώστου και της Λευκωσίας αλλά και στρατηγικά σημεία στο όρος Πενταδάκτυλο και την ιστορική κωμόπολη της επαρχίας Μόρφου, τη Λεύκα. Η επώδυνη για τον Ελληνισμό τροπή των πραγμάτων οδήγησε σε κατάρρευση το χουντικό καθεστώς στις 24 Ιουλίου 1974, στην αποκατάσταση της δημοκρατίας και στην επάνοδο στο πρωθυπουργικό αξίωμα του Κωνσταντίνου Καραμανλή.³⁰

³⁰ Zürcher, Erik, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004, σελ. 354-355.

Κεφάλαιο 2ο : Η επίδραση των ελληνοτουρκικών ζητημάτων και του Κυπριακού ζητήματος στις ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο 1974-1980

2.1) Ελληνοτουρκικά ζητήματα και ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο 1974-1980

Κατά την περίοδο 1974-1980, η στρατηγική της Ελλάδας απέναντι στα ελληνοτουρκικά ζητήματα, εκτός του Κυπριακού, επικεντρώθηκε κυρίως στη διαφύλαξη των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας στο Αιγαίο, την ανάσχεση της τουρκικής επιθετικότητας και την αναβάθμιση της στρατηγικής της θέσης στο διεθνές στερέωμα.³¹

Η βασική στρατηγική που ακολουθήθηκε από την ελληνική πλευρά ήταν το δόγμα της αποτροπής, το οποίο επιδίωκε τη διατήρηση της ισχυρής στρατιωτικής παρουσίας στο Αιγαίο για να αποτραπεί οποιαδήποτε τουρκική επιθετική ενέργεια. Η Ελλάδα εστίασε στην ενίσχυση του Πολεμικού Ναυτικού και της Πολεμικής Αεροπορίας, καθώς τα δύο αυτά σώματα είχαν στρατηγική σημασία για την άμυνα του Αιγαίου και την προστασία των νησιών, ενώ παράλληλα διατηρούσε τη δυνατότητα αντίδρασης σε ενδεχόμενη τουρκική πρόκληση. Επιπλέον, η ελληνική κυβέρνηση υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Καραμανλή, μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974, αναγνώρισε τη σημασία των διεθνών συμμαχιών και προσδιόρισε τη στρατηγική της στη σύμφιξη των σχέσεων με τις Η.Π.Α. και το ΝΑΤΟ, προκειμένου να εξασφαλίσει υποστήριξη σε περίπτωση κλιμάκωσης των τουρκικών διεκδικήσεων στο Αιγαίο.³²

Σε αυτή τη βάση, η Ελλάδα επιδίωξε να εξασφαλίσει διεθνή αναγνώριση των κυριαρχικών της δικαιωμάτων και να αποτρέψει την τουρκική αμφισβήτηση των θαλάσσιων συνόρων και του δικαιώματος επέκτασης των χωρικών υδάτων στα 12 ναυτικά μίλια, θέση που η Τουρκία θεωρούσε απειλή για την ελευθερία της ναυσιπλοΐας και τα στρατηγικά της συμφέροντα. Παρά τη στρατηγική αποτροπής και τη στρατιωτική ενίσχυση, η Ελλάδα δεν επιθυμούσε τη σύγκρουση και προέκρινε τη διπλωματική οδό για την επίλυση των διαφορών, αναδεικνύοντας τις τουρκικές παραβάσεις σε διεθνείς οργανισμούς όπως ο Ο.Η.Ε. και η Ε.Ο.Κ.. Επιπλέον, η ελληνική εξωτερική πολιτική εστίασε στην ενίσχυση της πολιτικής της επιρροής στην περιοχή και στη διαχείριση των ελληνοτουρκικών διαφορών μέσω διπλωματικών διαύλων, προκειμένου να περιχαρακώσει τη Τουρκία και να πείσει τη διεθνή κοινότητα για το δίκαιο των αιτημάτων της. Παρά την προσπάθεια για μια ισχυρή διπλωματική και στρατιωτική αποτροπή, η Ελλάδα δεν κατόρθωσε να κάμψει την τουρκική αδιαλλαξία και να αποφύγει τις περιοδικές εντάσεις στο Αιγαίο, ενώ το ζήτημα της επέκτασης των χωρικών υδάτων και της οριοθέτησης των θαλάσσιων ζωνών παρέμεινε σε εκκρεμότητα και αποτέλεσε ένα από τα βασικά σημεία τριβής στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Σχετικά με τα ζητήματα των δύο υποτιθέμενων τουρκικών μειονοτήτων, σε Δυτική Θράκη και Δωδεκάνησα, που επικαλείτο η Τουρκία κατηγορώντας την Ελλάδα για πολιτική διακρίσεων σε βάρος τους, η ελληνική αντίδραση ήταν σαφής και κατηγορηματική πως δεν υφίσταται καμία εθνική μειονότητα σε

³¹ Βερέμης, Θάνος- Ροζάκης, Χρήστος, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*, Αθήνα, Γνώση, 1991, σελ. 202-220.

³² Ζάρας, Φαίδων, *Τα ελληνοτουρκικά και η θεωρία της ορθολογικής πολιτικής*, Αθήνα, Επίκεντρο, 2024, σελ. 130-145.

ελληνικό έδαφος παρά μόνον μία θρησκευτική, η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης. Παρά την επιδίωξη αποτροπής και τη διπλωματική προβολή των ελληνικών θέσεων, η στρατηγική της περιόδου δεν κατάφερε να επιβάλει ουσιαστική αλλαγή στη συμπεριφορά της Τουρκίας, ενώ παράλληλα επιβάρυνε την οικονομία και αύξησε την εξάρτηση από τις δυτικές συμμαχίες. Η επιλογή της ενίσχυσης των εξοπλισμών και της προσφυγής σε διεθνείς οργανισμούς προσέδωσε μεν συμβολική ισχύ, αλλά δεν μείωσε τη βασική αμφισβήτηση των θαλάσσιων δικαιωμάτων και δεν απέτρεψε τις περιοδικές εντάσεις, επιβεβαιώνοντας τα όρια του δόγματος της αποτροπής στο Αιγαίο.³³

Εξάλλου, κατά την περίοδο 1974–1980, η τουρκική στρατηγική στο Αιγαίο διαμορφώθηκε ως μια συστηματική, πολυπρισματική και αναθεωρητική πολιτική, εστιασμένη στην αμφισβήτηση του υφιστάμενου νομικού και γεωπολιτικού καθεστώτος και στη δημιουργία τετελεσμένων που θα κατοχύρωναν τα τουρκικά ζωτικά συμφέροντα στη θαλάσσια και εναέρια περιοχή. Η στρατηγική αυτή στηριζόταν σε τρεις αλληλοσυνδεόμενους άξονες: πρώτον, στην αμφισβήτηση των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, ιδίως όσον αφορά την υφαλοκρηπίδα, όπως εκφράστηκε έμπρακτα με τις τουρκικές σεισμικές έρευνες από το ερευνητικό σκάφος *Sismik I* το 1976, οι οποίες προκάλεσαν σοβαρές διπλωματικές κρίσεις με την Αθήνα· δεύτερον, στην ανάπτυξη διπλωματικών και νομικών επιχειρηματολογιών που αμφισβητούσαν την ελληνική θέση περί εκτενούς κυριαρχίας των νησιών επί της υφαλοκρηπίδας και του εναέριου χώρου, ενισχύοντας την τουρκική αντίληψη ότι το Αιγαίο αποτελεί «αμφισβητούμενη ζώνη» και όχι πεδίο αποκλειστικής ελληνικής κυριαρχίας· και τρίτον, στην προοδευτική σύνδεση αυτών των διεκδικήσεων με την εθνική ασφάλεια, διαμορφώνοντας ρητές απειλές στρατιωτικής αντίδρασης (*casus belli*) σε περίπτωση μονομερών ελληνικών ενεργειών. Παράλληλα, η Τουρκία συμμετείχε στις διμερείς διαπραγματεύσεις της Βέρνης (1976), όπου, ενώ συμφώνησε στο πλαίσιο του Πρακτικού να αποφευχθούν μονομερείς και εμπρηστικές ενέργειες, διατήρησε αναλλοίωτες τις βασικές της θέσεις αμφισβήτησης, αξιοποιώντας τη διαδικασία ως μέσο νομιμοποίησης της στρατηγικής πίεσης και της σταδιακής δημιουργίας τετελεσμένων. Με αυτόν τον τρόπο, η Άγκυρα συνδύασε πρακτικές ελεγχόμενης έντασης, διπλωματικής πίεσης και στρατηγικής αξιοποίησης των πρόσφατων εμπειριών της από την Κύπρο, θέτοντας τα θεμέλια για τη μακροχρόνια αναθεωρητική της πολιτική στο Αιγαίο και καθορίζοντας το πλαίσιο των διαχρονικών ελληνοτουρκικών διαφορών για τα επόμενα έτη. Ακόμη την εξεταζόμενη περίοδο, η Τουρκία άρχισε να θέτει επιτακτικότερα το ζήτημα που είχε την αφετηρία του τη δεκαετία του 1950, αυτό της ύπαρξης τουρκικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη. Η Τουρκία ισχυριζόταν πως η Ελλάδα καταπίεζε και περιορίζε συστηματικά τους Τούρκους των νομών Ξάνθης, Ροδόπης και Έβρου. Τέλος, μετά το 1974, Τουρκία ήγειρε δυναμικά και το θέμα ύπαρξης τουρκικής μειονότητας στα Δωδεκάνησα και συγκεκριμένα σε Ρόδο και Κω. Σύμφωνα με την επίσημη γραμμή της γειτονικής χώρας η Ελλάδα όφειλε να άρει την καταπίεση, να αναγνωρίσει επίσημα τις δύο μειονότητες (Δυτικής Θράκης και Δωδεκανήσων) και να τις κατοχυρώσει θεσμικά. Η τουρκική στρατηγική στο Αιγαίο της περιόδου 1974–1980 λοιπόν, πρέπει να θεωρηθεί ως συστηματική αναθεωρητική πολιτική, η οποία επιδίωκε τη μετατόπιση των υφιστάμενων γεωπολιτικών και νομικών ισορροπιών υπέρ

³³ Στεργίου, Ανδρέας, *Η ελληνοτουρκική διένεξη στο Αιγαίο*, Αθήνα, Κριτική, 2023, σελ. 170-187.

της Άγκυρας. Η συνδυασμένη χρήση διπλωματικής πίεσης, νομικών αμφισβητήσεων και στρατιωτικών απειλών, καθώς και η προβολή «μειονοτικών» διεκδικήσεων, αποδεικνύουν ότι η Τουρκία επιδίωκε τη δημιουργία τετελεσμένων και τη νομιμοποίηση μιας νέας περιφερειακής τάξης, χωρίς να αποκλείει την κλιμάκωση εφόσον δεν επιτύγχανε τους στόχους της με ειρηνικά μέσα.³⁴

Τη διετία 1974-1975 είχαμε όξυνση των ελληνοτουρκικών διαφορών στο Αιγαίο. Μετά την κρίση στην Κύπρο η Τουρκία επιχείρησε να διευρύνει την ατζέντα των ελληνοτουρκικών διαφορών πέραν της υφαλοκρηπίδας. Στρατιωτικοί και διπλωματικοί κύκλοι της Τουρκίας σημείωναν πως ορισμένα μικρά νησιά και βραχονησίδες του Αιγαίου δεν διέθεταν καθορισμένο κυρίαρχο καθεστώς αλλά αδιευκρίνιστο. Ουσιαστικά αμφισβητούσαν τις Συνθήκες της Λωζάννης (1923) και των Παρισίων, σύμφωνα με την οποία η Ιταλία παραχώρησε τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα το 1947, σχετικά με τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου που δεν κατονομάζονται ρητώς σε αυτές (Αρκιοί, Φούρνοι, Θύμαινα, Άγιος Μηνάς ανάμεσα σε Ικαρία και Σάμο, Φαρμακονήσι). Προωθούσαν επομένως εναλλακτικές ερμηνείες των συνθηκών υποστηρίζοντας πως τα νησιά που δεν αναφέρονταν ονομαστικά στις προαναφερθείσες συνθήκες δεν ανήκαν στην Ελλάδα. Επιπρόσθετα, ξεκίνησαν να κυκλοφορούν τουρκικοί χάρτες που είτε παρέλειπαν ορισμένες βραχονησίδες υπό ελληνική κυριότητα είτε δεν τις απεικόνιζαν καθόλου. Επιπλέον, τουρκικά σχολικά εγχειρίδια της περιόδου περιόριζαν την ελληνική κυριαρχία σε ένα στενότερο πλαίσιο. Συνοπτικά την περίοδο 1974-1975 άρχισε η θεμελίωση των «γκρίζων ζωνών» στο Αιγαίο με τις πρώτες νομικές και ρητορικές αμφισβητήσεις και καθιερώθηκε η πολιτική του αποσταθεροποιημένου Αιγαίου από την Τουρκία μέσω της απονομιμοποίησης του υφιστάμενου status quo και της διεύρυνσης των διεκδικήσεων της.³⁵

Στις 22 Μαρτίου 1975, η Τουρκία αξίωσε από το ΝΑΤΟ την εκχώρηση του επιχειρησιακού ελέγχου του Αιγαίου, καθώς η χώρα μας είχε αποχωρήσει από το στρατιωτικό σκέλος της Συμμαχίας. Ο Τούρκος υπουργός εξωτερικών, Ισχάν Τσαγλαγιαγκίλ, απαίτησε ειδικό καθεστώς στο Αιγαίο, ενώ η χώρα μας άρχισε να εξοπλίζει τα Δωδεκάνησα. Ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, πρωθυπουργός πλέον της Τουρκίας, δήλωσε ότι «η Ρόδος θα γινόταν νέα Κύπρος αν συνεχιζόταν ο εξοπλισμός της». Η Τουρκία φρονούσε ότι με τις ελληνικές ενέργειες, αναφύοταν απειλή κατά της ασφάλειας της και προχώρησε στην ίδρυση της «Στρατιάς Αιγαίου», με έδρα τη Σμύρνη. Ο Καραμανλής, σε συνέντευξή του στη γαλλική εφημερίδα «Le Monde» στις 13 Απριλίου 1975, τόνισε ότι τα αμυντικά μέτρα ελήφθησαν «ως προφύλαξη για την αποτροπή ενδεχομένης ταπεινώσεως». Απαντώντας, ο Σ. Ντεμιρέλ, τον κατηγόρησε ότι «οι δηλώσεις του οδηγούσαν σε αναπόφευκτη αναμέτρηση». Στις 31 Μαΐου 1975 στο περιθώριο της συνόδου του ΝΑΤΟ στις Βρυξέλλες έγινε συνάντηση Καραμανλή-Ντεμιρέλ. Εκεί συμφωνήθηκε ύφεση στην ένταση και αποφασιστικότητα για επίλυση όλων των εκκρεμών ζητημάτων παρόλα αυτά οι μεταγενέστερες τουρκικές ενέργειες θα υπονόμειναν τις απόπειρες καταλλαγής τορπιλίζοντας την όποια προσπάθεια επίτευξης συμφωνίας. Την 1η

³⁴ Μηνάγιας, Χρήστος, *Η γεωπολιτική στρατηγική και στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρίκης, 2010, σελ. 180-205.

³⁵ Στεργίου, Ανδρέας, *Δύο Ξένοι στην ίδια συμμαχία, Η Ελλάδα, η Τουρκία, το Νάτο και το Κυπριακό (1973-1988)*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2024, σελ. 97-103.

Σεπτεμβρίου του 1975, Τούρκος δημοσιογράφος, συνεπικουρούμενος από δύο αλιείς, αποβιβάστηκε για βραχύ χρονικό διάστημα, αρχικά στη βραχονησίδα Στρογγύλη, ανατολικά του Καστελλόριζου και μετέπειτα στη νήσο Ρω, πλησίον επίσης της Μεγίστης, τόπου διαμονής της ηρωικής Κυράς της Ρω, Δέσποινας Αχλαδιώτη. Οι Τούρκοι ανύψωσαν τουρκικές σημαίες με την Ημισέληνο στις ανωτέρω νησίδες, αποτύπωσαν φωτογραφικά το συμβάν και το δημοσίευσαν σε τουρκικά μέσα ενημέρωσης με σαφές προπαγανδιστικό περιεχόμενο με υψηλό συμβολισμό. Η Ρω, η Στρογγύλη καθώς και σύσσωμο το νησιωτικό σύμπλεγμα του Καστελλόριζου παραχωρήθηκαν από την Ιταλία στην Ελλάδα το 1947 βάσει της συνθήκης των Παρισίων (άρθρο 14) και ανήκουν αναντίρρητα στην ελληνική επικράτεια διατηρώντας δεσπόζουσα γεωστρατηγική σημασία στο πλαίσιο της ελληνικής ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας. Η ελληνική πλευρά αντέδρασε ακαριαία, θεσμικά και νηφάλια, υποβάλλοντας διάβημα διαμαρτυρίας προς την Άγκυρα. Στο περιστατικό δεν προσδόθηκε στρατιωτική διάσταση αλλά εκλήφθηκε ως πρωτοφανής πρόκληση και ενίσχυσε το ελληνικό επιχείρημα για αμυντική και νομική θωράκιση αλλά και προληπτική φύλαξη των ελληνικών ακριτικών νησιών. Οι απώτεροι στόχοι της εμπρηστικής τουρκικής ενέργειας ήταν: 1) Η αμφισβήτηση της κυριαρχίας των ελληνικών νησιών που δεν διαθέτουν στρατιωτική παρουσία ή μόνιμο πληθυσμό, 2) Δοκιμή της ελληνικής αντίδρασης σε επεισόδια μη υψηλής έντασης, 3) Λείανση εδάφους για την πολιτική των «γκρίζων ζωνών», 4) Εσωτερικής κατανάλωσης, παρουσίασης δηλαδή στην τουρκική κοινή γνώμη της «Μητέρας Πατρίδας» ως προστάτιδας εθνικών συμφερόντων στο Αιγαίο.³⁶

Στις 6 Αυγούστου 1976, το τουρκικό ερευνητικό σκάφος «Χόρα» απέπλευσε από το λιμάνι της Σμύρνης με προορισμό αρχικά την περιοχή μεταξύ Θάσου και Σαμοθράκης, μετέπειτα μεταξύ Λήμνου και Λέσβου, στη συνέχεια μεταξύ Λέσβου και Χίου και τελικά μεταξύ Χίου, Σάμου και Ικαρίας για σεισμικές έρευνες με στόχο την εύρεση αξιοποιήσιμων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων. Το «Χόρα» συνοδευόταν από τουρκικά πολεμικά πλοία. Η Ελλάδα θορυβήθηκε καθώς το «Χόρα» διεξήγαγε τις υποθαλάσσιες έρευνες εντός της ελληνικής υφαλοκρηπίδας. Αντιθέτως η Τουρκία αντέτεινε πως τα ύδατα είναι διεθνή ή αμφισβητούμενα καθώς τα ελληνικά νησιά δεν διαθέτουν ηπειρωτική υφαλοκρηπίδα. Η αντίδραση της ελληνικής πλευράς υπήρξε έντονη καθώς προέβη σε καταγγελία παραβίασης της ελληνικής κυριαρχίας, θέτοντας τις ένοπλες δυνάμεις σε πολεμική ετοιμότητα και απευθύνθηκε στον Ο.Η.Ε. και στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Στις 10 Αυγούστου 1976 η Ελλάδα κατέθεσε μονομερώς (δεν έγινε ποτέ αμοιβαία προσφυγή και από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη στο διεθνές δικαστήριο) προσφυγή στη Χάγη, αξιώνοντας να αναγνωριστεί ότι η Τουρκία παραβίαζε το διεθνές δίκαιο. Η Τουρκία απέρριψε τη δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου και θεώρησε προκλητικές τις ελληνικές ενέργειες. Η κατάσταση όδευε στο χείλος του θερμού επεισοδίου καθώς η κινητοποίηση Ναυτικού και Αεροπορίας και των δύο πλευρών ήταν μεγάλη. Τελικά με την παρέμβαση των Η. Π. Α. και χωρών της Δυτικής Ευρώπης η κατάσταση αποκλιμακώθηκε και το «Χόρα» επέστρεψε στα μικρασιατικά παράλια. Η τότε τουρκική κυβέρνηση υπό τον Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ ήταν ασταθής και εξαρτημένη από τους δύο πολεμοχαρείς εταίρους της, τον ισλαμιστή Ερμπακάν και τον υπερεθνικιστή Αλπασλάν Τουρκές και πιεζόμενη από την αντιπολίτευση του Ετσεβίτ. Την περίοδο εκείνη η τουρκική

³⁶ Hale, William, *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική από το 1774*, Αθήνα, Περισκόπιο, 2016, σελ. 188-200.

κοινωνία και τα συνδικάτα βρίσκονταν σε αναβρασμό λόγω της πληθωριστικής κρίσης και της ύφεσης που βίωνε η τουρκική οικονομία. Επίσης υπήρχε δυσαρέσκεια στο στρατιωτικό κατεστημένο με το εμπάργκο όπλων που είχε επιβληθεί στην Τουρκία από τις Η.Π.Α. μετά την εισβολή στην Κύπρο. Η κρίση του «Χόρα», λοιπόν, αποτέλεσε βάλσαμο και συνάμα χρυσή ευκαιρία για την κλυδωνιζόμενη κυβέρνηση Ντεμιρέλ να επουλώσει τις πληγές της. Τουναντίον, στο ελληνικό στρατόπεδο η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή είχε το τιτάνιο έργο της αποκατάστασης της δημοκρατικής ομαλότητας στο εσωτερικό και της πρόσδεσης της Ελλάδας στο ευρωπαϊκό άρμα και δεν επιθυμούσε πολεμική εμπλοκή με την Τουρκία, διότι φοβόταν παρατεταμένη πολεμική σύγκρουση και νέα εθνική τραγωδία. Παράλληλα όμως, η κυβέρνηση Καραμανλή πιεζόταν από το ανερχόμενο ΠΑ.ΣΟ.Κ. του Ανδρέα Παπανδρέου το οποίο εξέφραζε τη λαϊκή βούληση για δυναμική αντίδραση απέναντι στην Τουρκία μετά την εθνική ταπείνωση στη Κύπρο. Χαρακτηριστική ήταν η προτροπή του Παπανδρέου προς την κυβέρνηση Καραμανλή να βυθίσει το «Χόρα». Συνεπώς, το επεισόδιο με το «Χόρα» αποτέλεσε την πρώτη σοβαρή αντιπαράθεση στο Αιγαίο μετά τον κυπριακό «Αττίλα», κατέδειξε τη δυναμική σύγκρουσης για ζητήματα κυριαρχίας και υποθαλάσσιων πόρων, παγίωσε τη θέση της Ελλάδας ότι η διένεξη οφείλει να επιλυθεί από το Διεθνές Δικαστήριο με βάση το διεθνές δίκαιο και ανέδειξε την πάγια τουρκική στρατηγική άσκησης πίεσης μέσω αποστολής ερευνητικών σκαφών στο Αιγαίο και συμβολικών κινήσεων.³⁷

Στις 11 Νοεμβρίου 1976 συμφωνήθηκε από τους υπουργούς Εξωτερικών της Ελλάδας, Δημήτριο Μπίτσιο, και Τουρκίας, Ιχσάν Τσαγλαγιανγκίλ, το Πρακτικό ή Συμφωνία της Βέρνης. Η συμφωνία συνιστούσε ένα άτυπο πρακτικό κατανόησης, μια άτυπη πολιτική συμφωνία, που συνομολογήθηκε από Ελλάδα και Τουρκία, με σκοπό την εκτόνωση της ελληνοτουρκικής κρίσης που είχε προκληθεί από τις ενέργειες του τουρκικού σειсмоγραφικού «Χόρα» σε ελληνικά ύδατα στο Αιγαίο τον Αύγουστο του ίδιου έτους. Το Πρακτικό προέβλεπε την αποφυγή μονομερών ενεργειών στο Αιγαίο σχετικά με την υφαλοκρηπίδα, την επιδίωξη της επίλυσης των διαφορών με ειρηνικά μέσα σύμφωνα με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και την συνέχιση των διμερών συνομιλιών χωρίς δράσεις που θα πυροδοτούσαν εντάσεις. Αναλυτικότερα, οι δύο πλευρές δεσμεύονται να μην προβούν σε έρευνες ή άλλες δραστηριότητες στον υποθαλάσσιο χώρο του Αιγαίου που ενδέχεται να προκαλέσουν τριβές ή να χαρακτηριστούν προκλητικές, δηλαδή η Τουρκία δεσμευόταν να μην επαναλάβει τις ερευνητικές αποστολές του «Χόρα» άνευ συνεννόησης και η Ελλάδα δεσμευόταν να μην προβεί σε έρευνες ή εξορύξεις χωρίς διάλογο. Ειδικότερα, αναγνωριζόταν η ύπαρξη διαφοράς σχετικά με την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου και η αναγκαιότητα διπλωματικής και ειρηνικής επίλυσής της. Το γεγονός αυτό εκμεταλλεύτηκε διπλωματικά η Τουρκία ως έμμεση αποδοχή πολιτικής διαφοράς (όχι μόνο νομικής). Επιπρόσθετα, τα δύο κράτη συνομολόγησαν ότι θα επιλύσουν τη διαφορά βάσει του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, δηλαδή με ειρηνικά μέσα και αποφυγή απειλής ή χρήσης βίας. Συνεπώς, ανέλαβαν την υποχρέωση σεβασμού του διεθνούς δικαίου και των ειρηνικών διαδικασιών, χωρίς μονομερείς ενέργειες ή στρατιωτικές απειλές. Ακόμη, αμφότερες οι πλευρές συνέτειναν στην απρόσκοπτη συνέχιση των διαβουλεύσεων για τη διευθέτηση των σχετικών θεμάτων σε διπλωματικό επίπεδο. Η Ελλάδα υποχώρησε από την

³⁷ Διαμαντόπουλος, Νικηφόρος, *Ελλάδα και Τουρκία, εκσυγχρονιστικές γεωγραφίες και χωρικές αντιλήψεις του έθνους*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2012, σελ. 300-330.

προσφυγή μονομερώς στη Χάγη και εισήλθε σε τροχιά διμερούς διαλόγου χωρίς συγκεκριμένο πλαίσιο και εγγυήσεις. Η συμφωνία δεν αποτέλεσε επίσημη διεθνή συνθήκη ούτε κυρώθηκε από τα κοινοβούλια των δύο χωρών αλλά διπλωματικό έγγραφο πολιτικού χαρακτήρα με σημαντική πρακτική ισχύ. Συμπερασματικά, το Πρακτικό της Βέρνης δεν ήταν διεθνής συνθήκη με κυρωμένη νομική ισχύ, δεν κατατέθηκε σε διεθνή οργανισμό, εκλήφθηκε δηλαδή ως πολιτική συμφωνία κυριών («gentlemen's agreement»). Η Ελλάδα το αντιλαμβανόταν ως δεσμευτικό πλαίσιο για αποφυγή μονομερών ενεργειών και η Τουρκία το επικαλείτο για να αποτρέψει ελληνικές έρευνες ή οριοθετήσεις. Συνοπτικά, το Πρακτικό της Βέρνης αποτέλεσε σημείο αναφοράς σε οποιαδήποτε συζήτηση για έρευνες στο Αιγαίο, χρησιμοποιήθηκε από την μεριά της Τουρκίας όταν η Ελλάδα σχεδίαζε έρευνες ή χάραξη και ανακήρυξη ΑΟΖ, διαμόρφωσε την πρακτική διμερούς διαλόγου έναντι της προσφυγής στη δικαστική οδό που ήταν προτιμητέα από την Αθήνα. Καταληκτικά, το κοινό συνυποσχητικό που θα συνιστούσε το επόμενο βήμα του πρακτικού της Βέρνης δεν υπεγράφη ποτέ διότι τα δύο μέρη δεν συμφωνούσαν με το εύρος των διαφορών και τον τρόπο επίλυσης τους. Ειδικότερα, η Ελλάδα υποστήριζε πως υπήρχε μόνο μία νομική διαφορά, η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, ενώ η Τουρκία θεωρούσε πως υπήρχαν και άλλα διμερή εκκρεμή ζητήματα, που περιελάμβαναν θέματα κυριαρχικών δικαιωμάτων. Επιπρόσθετα, η Ελλάδα επιθυμούσε τη δικαστική επίλυση του ζητήματος με κανόνες διεθνούς δικαίου ενώ η Τουρκία πολιτική λύση. Τέλος, η έλλειψη αμοιβαίας εμπιστοσύνης και η διάχυτη καχυποψία οδήγησε σε ναυάγιο την υπογραφή του συνυποσχητικού και έτσι η Συμφωνία της Βέρνης παρέμεινε ως πολιτική δέσμευση και δεν απέκτησε τη μορφή επίσημης και νομικά δεσμευτικής συμφωνίας.³⁸

Όπως αναφέρθηκε, το 1976 η Ελλάδα προσέφυγε στην Χάγη υποβάλλοντας αίτηση και καταγγελία κατά της Τουρκίας αξιώνοντας να κατοχυρωθεί νομικά ότι το μεγαλύτερο τμήμα της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου ανήκει στην Ελλάδα επειδή τα νησιά της έχουν δικαίωμα στην υφαλοκρηπίδα και στην ΑΟΖ, να κηρυχθούν παράνομες οι σεισμικές έρευνες που διενήργησε το «Χόρα» το 1976 εντός των ορίων της ελληνικής υφαλοκρηπίδας, να απαγορευτούν (ασφαλιστικά μέτρα) οι τουρκικές έρευνες μέχρι να υπάρξει τελεσίδικη απόφαση. Η προσφυγή προέκυψε μετά τις παράνομες έρευνες του «Χόρα» νοτίως της Θάσου. Ο Καραμανλής προτίμησε την μονομερή προσφυγή στη Χάγη (υποβάλλοντας μονομερή αίτηση) στο διεθνές δικαστήριο έναντι της πολεμικής σύρραξης με την Τουρκία. Η κίνηση αυτή ήταν νομικά αίολη διότι δεν υπήρχε συνυποσχητικό Ελλάδας-Τουρκίας, η Τουρκία δεν είχε αποδεχθεί τη γενική δικαιοδοσία του διεθνούς δικαστηρίου στα ελληνοτουρκικά ζητήματα, δεν υπήρχε καμία διμερής σύμβαση Ελλάδας-Τουρκίας που να περιελάμβανε ρήτρα παραπομπής στη Χάγη. Η Σύμβαση της Γενεύης για την Υφαλοκρηπίδα το 1958 περιείχε ρήτρα παραπομπής στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης αλλά δεν δέσμευε την Τουρκία καθώς δεν ήταν συμβαλλόμενο μέρος. Σκοπός του Καραμανλή ήταν να διεθνοποιήσει και να αναδείξει τη διένεξη με την Τουρκία για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, προκρίνοντας τη νομική οδό από την πολιτική ή στρατιωτική σύγκρουση, γνωρίζοντας ωστόσο ότι το δικαστήριο δεν θα αποδεχόταν το αίτημα της Ελλάδας αφού το έτερο μέλος, η Τουρκία δεν ενέκρινε τη Χάγη σαν λύση των διμερών ζητημάτων. Η Ελλάδα θεμελίωσε τη δικαιοδοσία του δικαστηρίου εξαιτίας της ρήτρας αποδοχής της υποχρεωτικής δικαιοδοσίας του ΔΔΧ (άρθρο 36 του Καταστατικού του

³⁸ Κύρου, Αλέξης, *Ελληνική εξωτερική πολιτική*, Αθήνα, Ιδιωτική έκδοση, 1955, σελ. 250-280.

Δικαστηρίου), στη γενική αρχή του διεθνούς δικαίου για την επίλυση των διαφορών ειρηνικά και λόγω της νομικής υφής της διαφοράς. Η Τουρκία δεν συνηγόρησε σε αμοιβαία προσφυγή στη Χάγη μη αποδεχόμενη τη δικαιοδοσία του δικαστηρίου, αφού η φύση της διαφοράς ήταν πολιτική και έπρεπε να επιλυθεί με διμερείς διαπραγματεύσεις, επιρρίπτοντας ευθύνες στην ελληνική πλευρά για μονομερείς ενέργειες. Στις 11 Σεπτεμβρίου του 1978, το ΔΔΧ απέρριψε τα ασφαλιστικά μέτρα που είχε ζητήσει η Ελλάδα υποστηρίζοντας πως δεν συνέτρεχε απειλή για ανεπανόρθωτη βλάβη ή ζημιά από τις ενέργειες του «Χόρα» στην ελληνική υφαλοκρηπίδα. Επίσης επικαλέστηκε αναρμοδιότητα εκδίκασης της κύριας υπόθεσης διότι η Τουρκία ως έτερο μέλος δεν είχε συναινέσει στην προσφυγή (Η προσφυγή ήταν μόνο από την πλευρά της Ελλάδας, η Τουρκία δεν προσέφυγε αντιστοίχως στο διεθνές δικαστήριο). Συνοπτικά η προσφυγή της Ελλάδας στη Χάγη ήταν μια πράξη υψηλού συμβολισμού αποκαλύπτοντας την προσήλωση της Ελλάδας στο Διεθνές Δίκαιο. Ανέδειξε όμως και τα νομικά, διπλωματικά όρια μονομερούς προσφυγής χωρίς συναίνεση και των δύο μερών.³⁹

Ο έλεγχος του εναερίου χώρου του Αιγαίου ήταν πολύ σημαντικός την περίοδο 1976-1980 διότι εξασφάλιζε την γενική εποπτεία του πελάγους, εγγυάτο την ασφάλεια των νησιών και καθόριζε την ισορροπία δυνάμεων στην ευρύτερη ανατολική Μεσόγειο. Η σημασία του ζητήματος ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο μετά την αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του Βορειοατλαντικού Συμφώνου το 1974, στον απόηχο της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο. Η αποχώρηση αυτή σήμαινε ότι η Ελλάδα έπαψε να συμμετέχει στο ενιαίο συμμαχικό σύστημα στρατιωτικής διοίκησης, επιχειρησιακού συντονισμού και αεράμυνας της Συμμαχίας, με αποτέλεσμα η ευθύνη για την επιτήρηση, την αναγνώριση και την αναχαίτιση αεροσκαφών στον εναέριο χώρο του Αιγαίου να βαρύνει αποκλειστικά τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο αποτελεσματικός έλεγχος του εναερίου χώρου απέκτησε ιδιαίτερη στρατηγική σημασία, καθώς αποτελούσε βασικό μέσο έγκαιρης προειδοποίησης απέναντι σε πιθανές στρατιωτικές κινήσεις, διασφάλιζε την προστασία των ελληνικών νησιών και λειτουργούσε ως κρίσιμος παράγοντας αποτροπής σε μια περίοδο έντονης ελληνοτουρκικής αντιπαράθεσης. Παράλληλα, η διατήρηση του ελέγχου του εναερίου χώρου αποτελούσε και πρακτική επιβεβαίωση της ελληνικής κυριαρχίας στο Αιγαίο σε μια συγκυρία αυξημένων γεωπολιτικών εντάσεων. Η Τουρκία αμφισβητούσε το εύρος του ελληνικού εναερίου χώρου την εξεταζόμενη περίοδο, γεγονός που πυροδότησε περαιτέρω εντάσεις στις σχέσεις των δύο κρατών. Οι ορίζουσες του ζητήματος εντοπίζονται το έτος 1950, όταν ο Διεθνής Οργανισμός Πολιτικής Αεροπορίας (ICAO) ανέθεσε στην Ελλάδα τον έλεγχο του εναερίου χώρου Αθηνών, που περιλάμβανε σχεδόν ολόκληρο το Αιγαίο πέλαγος. Την περίοδο 1976-1980 σημειώθηκαν πολλά επεισόδια στο Αιγαίο, απόρροια της τουρκικής αμφισβήτησης της έκτασης του ελληνικού εναερίου χώρου. Η Τουρκία υποστήριζε πως ο ελληνικός εναέριος χώρος κάλυπτε μία έκταση 6 ναυτικών μιλίων, όσο και η χωρική θάλασσα. Στον αντίποδα η ελληνική πλευρά θεωρούσε ότι τα όρια του εναερίου της χώρου ήταν 10 ναυτικά μίλια. Συνεπώς οδηγηθήκαμε σε καθημερινές αερομαχίες μεταξύ τουρκικών και ελληνικών μαχητικών αεροσκαφών, που περιλάμβαναν επικίνδυνους ελιγμούς σε πολύ μικρή κοντινή απόσταση και απειλή χτυπημάτων. Αιτία των επαναλαμβανόμενων αυτών επεισοδίων υπήρξε η είσοδος τουρκικών μαχητικών αεροσκαφών στον ελληνικό εναέριο χώρο άνευ

³⁹ Ελληνικό ίδρυμα ευρωπαϊκής και εξωτερικής πολιτικής, *Λευκή βίβλος για την ελληνική εξωτερική πολιτική, άμυνα και ασφάλεια*, Αθήνα, Σιδέρης, 2016, σελ. 285-307.

κατάθεσης σχεδίου πτήσης, πρακτική που αμφισβητούσε ευθέως την ελληνική κυριαρχία και εγκυμονούσε κινδύνους και για την πολιτική μας αεροπορία. Συμπερασματικά, η εξεταζόμενη περίοδος αποτέλεσε το προοίμιο της πολυετούς στρατιωτικής έντασης στο Αιγαίο με όχημα την συστηματική προσβολή από την Τουρκία του ελληνικού εναερίου χώρου κι ευρύτερα της ελληνικής κυριαρχίας πάνω από το Αιγαίο.⁴⁰

Η υπογραφή της ένταξης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, στις 28 Μαΐου 1979, επί πρωθυπουργίας Κωνσταντίνου Καραμανλή και υπουργού Εξωτερικών, Γεωργίου Ράλλη, αποτέλεσε καθοριστικό γεγονός στην εξωτερική πολιτική της χώρας με προεκτάσεις στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Η συνθήκη προσχώρησης υπεγράφη το 1979 και η εφαρμογή της ξεκίνησε την 1η Ιανουαρίου 1981 όταν η συμφωνία κυρώθηκε από όλα τα κράτη-μέλη. Τότε η Ελλάδα κατέστη πλήρες μέλος του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Τα γεωπολιτικά οφέλη από την ένταξη της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή οικογένεια ήταν πολλαπλά καθώς διασφαλιζόνταν τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα μέσω της συμμετοχής σε έναν υπερεθνικό οργανισμό και η χώρα αισθανόταν πλέον περισσότερο ασφαλής και θωρακισμένη απέναντι στην τουρκική επεκτατικότητα. Η πρόσδεση της Ελλάδας στο ευρωπαϊκό άρμα της προσέδιδε αντισταθμιστικό βάρος απέναντι στην Τουρκία, ιδίως μετά την κυπριακή τραγωδία του 1974. Ειδικότερα, η είσοδος της Ελλάδας στην Ενωμένη Ευρώπη εξακόντισε τη διπλωματική ισχύ της, παρέχοντας μια θεσμική φωνή στους κόλπους της Ένωσης σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας και οικοδομώντας ένα ευρωπαϊκό ανάχωμα στις τουρκικές διεκδικήσεις. Καταληκτικά, η είσοδος της Ελλάδας στους ευρωπαϊκούς θεσμούς δεν ήταν ένα απλό οικονομικό ή πολιτικό γεγονός αλλά μία στρατηγική επιλογή για την ενίσχυση της εθνικής ασφάλειας και μοχλός πίεσης προς την Τουρκία αφού πλέον η Ελλάδα θα είχε δικαίωμα αρνησικυρίας στις ευρωπαϊκές αποφάσεις υπέρ της Τουρκίας, αποκτώντας ευρωπαϊκή διάσταση. Τα κύρια απότοκα της ένταξης της Ελλάδας στην Ε. Ε. ήταν λοιπόν τα ακόλουθα: 1) Η Ελλάδα πλέον διέθετε ευρωπαϊκό πλαίσιο στήριξης για την αντιμετώπιση των τουρκικών απαιτήσεων σε υφαλοκρηπίδα και εναέριο χώρο, 2) Η Αθήνα μπορούσε να συσχετίσει την διευθέτηση του Κυπριακού με τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, ασκώντας βέτο ή θέτοντας προϋποθέσεις, 3) Ενισχύθηκε η ελληνική δυνατότητα να μπλοκάρει ευρωπαϊκή αρωγή προς την Τουρκία ή συμφωνίες μαζί της, 4) Επαναπροσδιορίστηκε και αναβαθμίστηκε ο ρόλος της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ από θέση ευρωπαϊκής ισχύος. Η Ελλάδα, με την ένταξή της το 1981, δεν εντάχθηκε μόνο στην ΕΟΚ ως μεμονωμένο θεσμικό σχήμα, αλλά κατέστη μέλος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στο σύνολό τους. Η ΕΟΚ αποτελούσε το κύριο «οικονομικό» σκέλος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, ενώ οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες περιλάμβαναν συνολικά εκτός της ΕΟΚ, την ΕΚΑΧ (Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα) και την Euratom (Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας). Συνεπώς, η ελληνική ένταξη δεν ήταν απλώς εισδοχή σε μια οικονομική κοινότητα, αλλά ενσωμάτωση στο ευρύτερο ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο, που επέτρεπε στην Ελλάδα να ενεργεί ως πλήρες μέλος σε όλους τους τομείς της ευρωπαϊκής συνεργασίας και να αξιοποιεί πλήρως τα εργαλεία συλλογικής διαπραγματεύσεως απέναντι στην Τουρκία.⁴¹

⁴⁰ Τζιάρρας, Ζήνωνας, *8+2 μύθοι για την τουρκική εξωτερική πολιτική*, Αθήνα-Λευκωσία, Hippasus, 2025, σελ. 72-87.

⁴¹ Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1830-1981*, Αθήνα, Εστία, 2014, σελ. 332-339.

Στις 24 Αυγούστου 1974, η κυβέρνηση εθνικής ενότητας των Κωνσταντίνου Καραμανλή (πρωθυπουργός) και Γεωργίου Μαύρου (υπουργός Εξωτερικών) είχε αποσύρει την Ελλάδα από το στρατιωτικό σκέλος του NATO εξαιτίας της στάσης των Η Π.Α. και της αμυντικής Συμμαχίας (NATO) στην τουρκική εισβολή στην Μεγαλόνησο τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1974 (Αττίλας 1 και 2). Οι δύο επιχειρησιακές συνδέσεις με την Αμυντική Βορειοατλαντική Συμμαχία που είχαν διατηρηθεί ήταν το Στρατηγείο Λάρισας (Υποδιοίκηση Αεροπορίας του NATO) και το Στρατηγείο της Σμύρνης. Στις 19 Οκτωβρίου του 1980, η κυβέρνηση Γεωργίου Ράλλη (πρωθυπουργός) και Κωνσταντίνου Μητσοτάκη (υπουργός Εξωτερικών), αποφάσισε την επάνοδο την Ελλάδας στο στρατιωτικό σκέλος του NATO. Η επανένταξη αυτή συνέβη κατά εφαρμογή του σχεδίου που εκπόνησε ο Αμερικανός στρατηγός Μπέρναρντ Ρότζερς (τότε Ανώτατος Διοικητής των Συμμαχικών Δυνάμεων Ευρώπης του NATO). Το σχέδιο Ρότζερς είχε διττή στοχοθεσία, αφενός την επανένταξη της Ελλάδας στο στρατιωτικό σκέλος του NATO, υπό πλήρεις επιχειρησιακές δομές, αφετέρου την σταθεροποίηση του νοτιοανατολικού άξονα της συμμαχίας, που είχε τρωθεί από τη σύγκρουση Ελλάδας-Τουρκίας. Το σχέδιο Ρότζερς προέβλεπε τα ακόλουθα: 1) Την ολοκληρωτική επάνοδο των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων στις νατοϊκές δομές διοίκησης και ελέγχου, 2) Την διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ των ελληνικών και τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή του Αιγαίου, 3) Την αποφυγή διευθέτησης διμερών διαφορών (υφαλοκρηπίδα, FIR), στο πλαίσιο του σχεδίου, δηλαδή δεν μεριμνούσε για οριστική και συνολική συμφωνία Ελλάδας-Τουρκίας, 4) Τη συγκρότηση καινούριας επιχειρησιακής δομής στο Αιγαίο, που θα άφηνε τις ελληνικές δυνάμεις να προσχωρήσουν ξανά χωρίς αυτό να εκληφθεί ως υποχώρηση στις τουρκικές διεκδικήσεις.⁴²

Η κυβέρνηση Ράλλη υιοθέτησε και εφαρμόσε το σχέδιο Ρότζερς διότι φρονούσε πως η αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του NATO είχε αφήσει την Ελλάδα εκτεθειμένη και στρατιωτικά αποδυναμωμένη. Συνεπώς, επικαλέστηκε λόγους ενίσχυσης της αποτρεπτικής ισχύος και επαναφοράς στην πλήρη συμμετοχή στη νατοϊκή δομή και στα κέντρα λήψης των αποφάσεων. Η μείζων αντιπολίτευση του ΠΑ.ΣΟ.Κ.,-μέσω του προέδρου του, Ανδρέα Παπανδρέου, και οι λοιπές πολιτικές δυνάμεις της ελάσσονος αντιπολίτευσης άσκησαν δριμυία κριτική στην κυβέρνηση της Ν.Δ. για την αποδοχή του σχεδίου Ρότζερς. Η κριτική εστιάστηκε στα ακόλουθα σημεία: 1) Η κυβέρνηση επανέφερε την Ελλάδα στο στρατιωτικό σκέλος του NATO άνευ ανταλλαγμάτων, 2) Δεν ανέκυψε ρητή δέσμευση των Η Π.Α. για χαλιναγώγηση της τουρκικής επιθετικότητας στο Αιγαίο, 3) Η κυβέρνηση της Ν.Δ. εκχώρησε κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας στο Αιγαίο συρόμενη να αποδεχθεί τη συμφωνία. Συμπερασματικά, το σχέδιο Ρότζερς, μια στρατηγική επιλογή της εξωτερικής πολιτικής των Η.Π.Α. είχε τις ακόλουθες συνέπειες : 1) Διασφάλισε τον νοτιοανατολικό σκέλος του Ν. Α. Τ. Ο. μεταθέτοντας όμως την τελεσίδικη επίλυση των ελληνικών διαφορών στις καλένδες, 2) Προκάλεσε έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό της Ελλάδας, επιτείνοντας τους κλυδωνισμούς της κυβέρνησης Ράλλη, συμβάλλοντας ουσιαστικά στην πτώση της το 1981. Ασφαλώς οι ισχυρές ρωγμές στην κυβέρνηση Ράλλη είχαν προκληθεί και από άλλους κρίσιμους παράγοντες όπως η κόπωση του εκλογικού σώματος από την πολυετή παραμονή

⁴² Βαληνάκης, Γιάννης, *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική 1949-1988*, Αθήνα, Παρατηρητής, 1989, σελ. 180-198.

της Δεξιάς στο πηδάλιο της χώρας, το άστρο του Ανδρέα Παπανδρέου, το ριζοσπαστισμό και την καλπάζουσα άνοδο του ΠΑ.ΣΟ.Κ., τις φωτιές στα πολυκαταστήματα του Μινιόν και του Κατράντζο, τους φονικούς σεισμούς σε Αλκυονίδες νήσους, Λουτράκι, Περαχώρα το 1981 και την οικονομική ύφεση που έπληττε την χώρα μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1979, αλλά η αποδοχή του σχεδίου Ρότζερς επέφερε ένα ακόμη πλήγμα στην δοκιμαζόμενη κυβέρνηση Ράλλη, αποκλείοντας οποιοδήποτε ενδεχόμενο ανάκαμψης της.⁴³

Στις 12 Σεπτεμβρίου 1980 στην Τουρκία, η ταλανιζόμενη από πλείστα προβλήματα κυβέρνηση του Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ ανετράπη από το πραξικόπημα του τότε αρχηγού του Γενικού Επιτελείου των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων, στρατηγού Κενάν Εβρέν. Ο Εβρέν επέβαλε στη χώρα του ένα στυγνό δικτατορικό καθεστώς που προέβη σε μαζικές συλλήψεις, φυλακίσεις, διώξεις και εκτελέσεις χιλιάδων Τούρκων πολιτών, αξιωματούχων και αντιφρονούντων και κυβέρνησε με σιδηρά πυγμή την Τουρκία για τρία έτη μέχρι να παραδώσει την εξουσία στους πολιτικούς και συγκεκριμένα στον Τουργκούτ Οζάλ. Η δικτατορία Εβρέν έχαιρε της απολύτου εμπιστοσύνης των Αμερικανών και του ΝΑΤΟ. Ενδεικτικά, το πραξικόπημα χαιρετίστηκε από τον εκπρόσωπο της Συμμαχίας, η Ομοσπονδιακή Εκτελεστική Υπηρεσία των Η.Π.Α. (Στέιτ Ντιπάρτμεντ) το υποβάθμισε τονίζοντας ότι πρόκειται για εσωτερική υπόθεση της Τουρκίας και ο διοικητής της Νότιας Πτέρυγας του ΝΑΤΟ, Γουίλιαμ Σάρπ, επισκέφτηκε τη γειτονική χώρα νομιμοποιώντας το καθεστώς. Έτσι, η Άγκυρα συναίνεσε στην επιστροφή της Ελλάδας στην νατοϊκή συμμαχία, διατηρώντας παράλληλα τον έλεγχο των νατοϊκών δυνάμεων στο Αιγαίο, ιδίως μέσω του στρατηγείου της Σμύρνης. Η στάση αυτή των Αμερικανών ερμηνεύεται από το αντικομμουνιστικό παρελθόν και μένος του δικτάτορα Εβρέν, καθώς κατείχε διοικητικό θώκο στην μυστική αντικομμουνιστική οργάνωση «Stay Behind». Αντίθετα με τον αμερικανικό παράγοντα, οι αξιωματούχοι της Ευρωπαϊκής Ένωσης τήρησαν αρχικά μια πιο εφεκτική στάση απέναντι στο νέο καθεστώς.⁴⁴

Αρχικά, αποδοκίμασαν χλιαρά την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος τηρώντας στάση αναμονής. Όμως, στην πορεία των χρόνων αντιλαμβανόμενοι τον αυταρχισμό της χούντας του Εβρέν πάγωσαν τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις της Τουρκίας στην Ε. Ε. , που είχαν ξεκινήσει με τη συμφωνία της Άγκυρας στις 12 Σεπτεμβρίου 1963. Το φρενάρισμα στην ευρωπαϊκή προοπτική και στην τελωνειακή ένωση της Τουρκίας με την Ε. Ε. μετέβαλλε άρδην τους συσχετισμούς στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα υπέρ της Ελλάδας ενισχύοντας την διεθνή θέση της χώρας μας στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι σε σχέση με τη γείτονα. Ο ισχυρός άνδρας του καθεστώτος εμφανίστηκε άκαμπτος και ανυποχώρητος στα ελληνοτουρκικά ζητήματα στο Αιγαίο (υφαλοκρηπίδα, FIR, καθεστώς νησιών). Έτσι κατά την περίοδο Κενάν Εβρέν τα ελληνοτουρκικά θέματα παρέμειναν στάσιμα ή επιδεινώθηκαν, καθώς το 1983 το κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου αυτοαναγορεύτηκε σε «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου» (ψευδοκράτος). Ο Κενάν Εβρέν αντικατέστησε τον Φατχί Κοροτούρκ στο προεδρικό αξίωμα της χώρας και παρέμεινε εκεί έως το 1989.⁴⁵

⁴³ Στεργίου, *Δύο Ξένοι στην ίδια συμμαχία, Η Ελλάδα, η Τουρκία, το Νάτο και το Κυπριακό*, σελ. 137-151.

⁴⁴ Κυρρής, Κώστας, *Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, καταγωγή, μέθοδοι, χαρακτηριστικά*, Αθήνα, Ρήσος, 1991, σελ. 68-78.

⁴⁵ Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, σελ. 358-364.

Κατά την περίοδο 1974–1980, το ζήτημα της μειονότητας στη Δυτική Θράκη και της μουσουλμανικής κοινότητας στα Δωδεκάνησα αποτέλεσε σημαντικό, αν και διαφοροποιημένο, πεδίο αντιπαράθεσης στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, εντασσόμενο στη γενικότερη αναθεωρητική στρατηγική της Τουρκίας μετά την εισβολή στην Κύπρο. Η Άγκυρα επιδίωξε να αναδείξει και στις δύο περιπτώσεις την ύπαρξη «τουρκικής μειονότητας», παρά το γεγονός ότι μόνο στη Δυτική Θράκη προβλέπεται από διεθνή συνθήκη (Συνθήκη της Λωζάννης το 1923) η ύπαρξη μειονότητας και μάλιστα αποκλειστικά θρησκευτικού και συγκεκριμένα μουσουλμανικού χαρακτήρα. Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία προώθησε συστηματικά τη χρήση εθνοτικού προσδιορισμού για τη μειονότητα της Θράκης, επιχειρώντας να αναθεωρήσει το νομικό καθεστώς της Λωζάννης χωρίς να το αμφισβητεί συνολικά ευθέως, ενώ παράλληλα, από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, άρχισε να εγείρει μειονοτικό ζήτημα και στα Δωδεκάνησα, παρά την απουσία οποιασδήποτε σχετικής διεθνούς νομικής πρόβλεψης στη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων (1947), που απέδωσε το νησιωτικό σύμπλεγμα στην Ελλάδα από την Ιταλία. Η τουρκική στρατηγική αποσκοπούσε στη δημιουργία συμμετρίας μειονοτικών ζητημάτων έναντι της Ελλάδας, στη διεύρυνση των διαπραγματευτικών της ερεισμάτων και στη διεθνοποίηση των ελληνοτουρκικών διαφορών μέσω της επίκλησης ανθρωπίνων δικαιωμάτων και συλλογικής ταυτότητας. Ουσιαστικά η Τουρκία επιθυμούσε να δημιουργήσει ένα διπλωματικό αντίβαρο στην ελληνική εθνική μειονότητα της Τουρκίας (Ιμβρος, Τένεδος, Κωνσταντινούπολη).⁴⁶

Στον αντίποδα, η ελληνική πλευρά αντέκρουε τις τουρκικές αιτιάσεις στα δύο αυτά ζητήματα με προσήλωτη στο ισχύον διεθνές δίκαιο και στη διάκριση μεταξύ εθνικής-θρησκευτικής μειονότητας και προστασίας ατομικών δικαιωμάτων των θρησκευτικών κοινοτήτων. Ειδικότερα, στο ζήτημα της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης η Ελλάδα τόνιζε πως η μειονότητα είναι τρισυπόστατη και αποτελείται από τις τρεις ακόλουθες συνιστώσες: 1) Τουρκόφωνοι ή Τουρκογενείς, 2) Πομάκοι, 3) Ρομά (Αθίγγανοι), όλοι τους μουσουλμάνοι το θρήσκευμα (σουνίτες, αλεβίτες, μπεχτάσηδες) Έλληνες πολίτες. Οι ανωτέρω πληθυσμοί είχαν εξαιρεθεί της ανταλλαγής των πληθυσμών με βάση το θρήσκευμα που έλαβε χώρα το διάστημα 1923-1924. Η Ελλάδα σημείωνε πως το άρθρο 45 της συνθήκης της Λωζάννης (1923) κατοχύρωνε με σαφήνεια θρησκευτική μειονότητα και όχι εθνική, επομένως οι τουρκικές αξιώσεις ήταν ανυπόστατες. Στο ζήτημα της δήθεν «τουρκικής» μειονότητας των Δωδεκανήσων, της οποίας την αναγνώριση διεκδικούσε η Τουρκία, η Ελλάδα αντέτεινε πως δεν επρόκειτο για μειονότητα αλλά για μικρή αριθμητικά κοινότητα (5500-7000) ατόμων μουσουλμάνων Τουρκόφωνων ή δίγλωσσων (δεν αντηλλάγησαν με τη συνθήκη της Λωζάννης διότι τότε τα νησιά αυτά τελούσαν υπό ιταλική κατοχή) και απογόνων Τουρκοκρητικών. Συνεπώς, και στην περίπτωση των Δωδεκανήσων, η ελληνική πλευρά αρνήθηκε κατηγορηματικά την ύπαρξη μειονότητας, αποδεχόμενη μόνο την ύπαρξη μιας μικρής κοινότητας μουσουλμάνων (Ελλήνων πολιτών), που εντοπίζονται στα νησιά της Ρόδου και της Κω.⁴⁷

⁴⁶ Μηνάγιας, *Η γεωπολιτική στρατηγική και στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας*, σελ. 150-165.

⁴⁷ Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη, Κατερίνα, *Μειονότητες στην Ελλάδα, μία τρίτη άποψη*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2008, σελ. 180-210.

2.2) Κυπριακό ζήτημα και ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο 1974-1980

Κατά την περίοδο 1974-1980, η στρατηγική της ελληνικής πλευράς στο Κυπριακό καθορίστηκε από την ανάγκη αποκατάστασης της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας, μετά την τουρκική στρατιωτική εισβολή του 1974 και την κατάληψη του βόρειου τμήματος του νησιού. Υπό την ηγεσία κατά σειρά των Κωνσταντίνου Καραμανλή, Γεωργίου Ράλλη και με τους χειρισμούς όλων των υπουργών Εξωτερικών της περιόδου (Γεωργίου Μαύρου, Δημητρίου Μπίτσιου, Παναγή Παπαληγούρα, Γεωργίου Ράλλη, Κωνσταντίνου Μητσοτάκη) η στρατηγική της Ελλάδας επικεντρώθηκε στη διεθνή καταγγελία της τουρκικής εισβολής, την αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων από το κατεχόμενο έδαφος και την αποτροπή της μόνιμης διχοτόμησης της Κύπρου. Η ελληνική κυβέρνηση επιδίωξε να επαναφέρει το Κυπριακό στη διεθνή ατζέντα μέσω του ΟΗΕ και άλλων διεθνών οργανισμών, προκειμένου να απομονώσει την Τουρκία και να καταδικάσει την παραβίαση της κυριαρχίας του νησιού. Η στρατηγική αυτή αποσκοπούσε στην εξεύρεση μιας λύσης, που θα εξασφάλιζε την εδαφική ακεραιότητα της Κύπρου και την επιστροφή των κατεχόμενων εδαφών, ενώ η Αθήνα συντάχθηκε με τη θέση της Λευκωσίας για την αναγκαιότητα δημιουργίας μιας διακοινοτικής ομοσπονδίας, ενός ανεξάρτητου και κυρίαρχου και ενωμένου Κυπριακού κράτους, χωρίς την παρουσία τουρκικών στρατευμάτων. Ο Γεώργιος Μαύρος, κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης της κρίσης, ανέλαβε την ενίσχυση των πιέσεων μέσω του ΟΗΕ και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για την καταδίκη της τουρκικής επιθετικότητας, ενώ ο Δημήτριος Μπίτσιος, ακολουθώντας την πολιτική αυτή, επικεντρώθηκε στην ανάδειξη της ανάγκης επίτευξης μιας βιώσιμης και συνολικής λύσης μέσω διαπραγματεύσεων. Ο Γεώργιος Ράλλης, ως υπουργός Εξωτερικών το 1978-1980, συνέχισε την πολιτική πίεσης, ενώ επιχείρησε να αποκομίσει οφέλη για την εξομάλυνση του Κυπριακού από την επικείμενη ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Η ελληνική εξωτερική πολιτική στη διάρκεια αυτής της περιόδου επιχείρησε να προωθήσει μια λύση μέσω της διεθνούς κοινότητας, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα τις περιορισμένες δυνατότητες άμεσης επιτυχίας λόγω της τουρκικής αδιαλλαξίας και των διπλωματικών και γεωπολιτικών περιορισμών της εποχής. Παρά τις άοκνες διπλωματικές προσπάθειες, το Κυπριακό παρέμεινε ανοιχτό και εκκρεμές, με την Τουρκία να αρνείται οποιαδήποτε λύση που θα οδηγούσε στην πλήρη επανένωση του νησιού και την κατάσταση να παραμένει τελεματωμένη έως το πέρας της δεκαετίας.⁴⁸

Κατά την περίοδο 1974–1980, η τουρκική στρατηγική στο Κυπριακό εστιαζόταν στη διασφάλιση των ζωτικών εθνικών συμφερόντων της Τουρκίας και στην προστασία των δικαιωμάτων της τουρκοκυπριακής κοινότητας υπό το νέο πλαίσιο που προέκυψε μετά την τουρκική στρατιωτική επέμβαση (Αττίλας) τον Ιούλιο του 1974. Η επέμβαση αυτή, που ακολούθησε το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου με στήριξη της ελληνικής χούντας, επέφερε de facto διαχωρισμό του νησιού, με τον έλεγχο του βόρειου τμήματος από τουρκικές δυνάμεις και την εγκαθίδρυση της «Τουρκικής Διοίκησης Βορείου Κύπρου» το 1975. Η Τουρκία αξιοποίησε τις προβλέψεις της Συμφωνίας Ζυρίχης– Λονδίνου του 1960 κυρίως ως ιστορικό και νομικό επιχείρημα, υποστηρίζοντας ότι διασφάλιζε τα δικαιώματα της τουρκοκυπριακής

⁴⁸ Παπαπολυβίου, Πέτρος-Συρίγος, Άγγελος-Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, *Το Κυπριακό και το διεθνές σύστημα 1955-1974*, Αθήνα, Πατάκης, 2013, σελ. 402-428.

κοινότητας, πρακτική που απέρριψε κατηγορηματικά η Ελλάδα διότι υποστήριζε πως οι συμφωνίες ίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας του 1959-1960 κατάρρευσαν στην πράξη μετά τις διακοινοτικές ταραχές του 1963 και πως η Τουρκία παραβίασε κατάφωρα το διεθνές δίκαιο με την εισβολή του 1974. Παράλληλα, η Άγκυρα αξιοποίησε τα γενικόλογα ψηφίσματα του ΟΗΕ 353 και 357 (1974) για να επιδείξει συμμετοχή σε διεθνείς διαδικασίες και σεβασμό στο διεθνές δίκαιο. Τα ψηφίσματα αυτά τόνιζαν την ανάγκη άμεσης κατάπαυσης πυρός, σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας και προστασίας της τουρκοκυπριακής κοινότητας με οριστικό τερματισμό των εχθροπραξιών, χωρίς όμως να επιβάλλουν συγκεκριμένες κυρώσεις ή πρακτικά μέσα υλοποίησης και να κατονομάζουν ρητά ως υπεύθυνη για την εισβολή και μετέπειτα κατοχή κυπριακού εδάφους την Τουρκία. Η πολιτική αυτή ίσων αποστάσεων του Ο.Η.Ε. και της διεθνούς κοινότητας διευκόλυνε την γειτονική χώρα να διατηρήσει τον έλεγχο στο βόρειο τμήμα του νησιού. Η στρατηγική της Άγκυρας συνδύαζε στρατιωτική κατοχύρωση στρατηγικών περιοχών, μόνιμη στάθμευση στρατευμάτων στις εν λόγω περιοχές, ελεγχόμενη πολιτική αυτονομία των Τουρκοκυπρίων και διπλωματική αναγνώριση και νομιμοποίηση της νέας πραγματικότητας, με στόχο την εδραίωση της τουρκικής επιρροής και τη δημιουργία προϋποθέσεων για μελλοντικές διαπραγματεύσεις και πολιτικές λύσεις που θα αναγνώριζαν de jure την de facto διαίρεση. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από μια συστηματική, πολυεπίπεδη στρατηγική, η οποία αξιοποίησε ταυτόχρονα στρατιωτικά, πολιτικά και διπλωματικά εργαλεία για να εδραιώσει τα τουρκικά συμφέροντα, να διασφαλίσει την ασφάλεια της τουρκοκυπριακής κοινότητας και να παγιώσει εδαφικά τετελεσμένα που προέκυψαν μετά την τουρκική εισβολή.⁴⁹

Μόλις ολοκληρώθηκε η καταστροφική στρατιωτική επιχείρηση «Αττίλας» 1 από τις αποβατικές τουρκικές δυνάμεις μετά το άφρον και προδοτικό πραξικόπημα της ελληνικής χούντας κατά του Μακαρίου, πραγματοποιήθηκε στη Γενεύη της Ελβετίας μία τριμερής συνδιάσκεψη μεταξύ των εγγυητριών δυνάμεων στην Κύπρο, βάσει των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, Ηνωμένου Βασιλείου, Ελλάδας και Τουρκίας. Η συνδιάσκεψη της Γενεύης έλαβε χώρα σε δύο φάσεις, η πρώτη το διάστημα 25-30 Ιουλίου 1974 και η δεύτερη την περίοδο 8-14 Αυγούστου του ίδιου έτους. Στην σύσκεψη συμμετείχαν: 1) Ο υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Ιχσάν Σαμπρί Τσαγλαγιανγκίλ, 2) Ο υπουργός Εξωτερικών και αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας που συγκρότησε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, Γεώργιος Μαύρος, 3) Ο υπουργός Εξωτερικών της κυβέρνησης των Εργατικών του Χάρολντ Ουίλσον, Τζέιμς Κάλαχαν, που εκπροσωπούσε τη Μεγάλη Βρετανία, 4) Ο Τουρκοκύπριος ηγέτης, Ραούφ Ντενκτάς, 5) Ο Ελληνοκύπριος προσωρινός πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας και πρόεδρος της Βουλής, Γλαύκος Κληρίδης. Οι Κληρίδης και Ντενκτάς απλώς παρευρίσκοντο καθώς δεν είχαν επίσημο λόγο στις διαπραγματεύσεις. Τα μείζονα ζητήματα που τέθηκαν επί τάπητος στην πρώτη φάση της Συνδιάσκεψης της Γενεύης ήταν τα εξής: 1) Κατάπαυση του πυρός, 2) Διασφάλιση της ειρήνης, 3) Αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης και της ομαλότητας στην Κύπρο σύμφωνα με τις συνθήκες εγγυήσεως. Τα απότοκα της αρχικής φάσης της συνδιάσκεψης της Γενεύης ήταν τα ακόλουθα: 1) Συνομολογήθηκε η παράταση των διαπραγματεύσεων σε επόμενη φάση, 2) Συμφωνήθηκε μία εύθραυστη εκεχειρία, αλλά όχι οριστική παύση των εχθροπραξιών, 3) Η Τουρκία δεν δεσμεύτηκε να αποσύρει τα

⁴⁹ Λιάκουρας, Πέτρος, *Το Κυπριακό-Από τη Ζυρίχη στη Λουκέρνη*, Αθήνα, Σιδέρης, 2007, σελ. 45-60.

στρατεύματα της. Κατά τη διενέργεια της δεύτερης φάσης της συνδιάσκεψης της Γενεύης μεταξύ 8 και 14 Αυγούστου 1974, το περιβάλλον που είχε διαμορφωθεί ήταν δυσμενές για εξεύρεση αμοιβαία αποδεκτής λύσης αφού στο ενδιαμέσο η Τουρκία είχε ενισχύσει την στρατιωτική της παρουσία στο κατεχόμενο τμήμα που κατέλαβε με τον «Αττίλα» 1. Οι Τούρκοι επιζητούσαν διζωνική, δικοινοτική ομοσπονδία με δύο διοικήσεις, μία ελληνοκυπριακή και μία τουρκοκυπριακή, κάτι που απέρριπτε μετά βδελυγμίας η ελληνοκυπριακή πλευρά.⁵⁰

Ο Γλαύκος Κληρίδης αξίωσε αναβολή 36 ωρών για διαβουλεύσεις και αποφυγή επανέναρξης των εχθροπραξιών. Οι Τούρκοι απέρριψαν την πρόταση Κληρίδη αποχωρώντας από τη συνδιάσκεψη. Ακολούθησε ο «Αττίλας» 2 που οδήγησε σε κατάληψη από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις του 37% της Μεγαλονήσου. Το επίμετρο των δύο συνδιασκέψεων της Γενεύης είναι το ακόλουθο: Η Τουρκία απαιτούσε τη δημιουργία διζωνικής, δικοινοτικής ομοσπονδίας, αξιώνοντας τη διοικητική αυτοτέλεια των Τουρκοκυπρίων εμμένοντας στη νομιμότητα της επέμβασής της στο νησί. Τουναντίον, η Ελλάδα υπό τη νέα μεταπολιτευτική κυβέρνηση Καραμανλή, επιθυμούσε τη συνολική πολιτική λύση με σεβασμό της κυριαρχίας και της ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας, αρνούμενη την διοικητική και πολιτική διαίρεση της Κύπρου σε δύο οντότητες. Το Ηνωμένο Βασίλειο τήρησε μία ουδέτερη, προσεκτική στάση, ίσων αποστάσεων, αποφεύγοντας να ασκήσει πίεση στην τουρκική πλευρά ώστε να αποσοβηθεί ο «Αττίλας» 2. Ο Ραούφ Ντενκτάς παρουσιάστηκε μαξιμαλιστής και αδιάλλακτος (μέσω αντιπροσώπων) στη Συνδιάσκεψη της Γενεύης σε αντίθεση με τον Γλαύκο Κληρίδη που εμφανίστηκε ρεαλιστής και μετριοπαθής, κατηγορούμενος όμως από ακραίους εθνικιστικούς κύκλους για ενδοτισμό και υποχωρητικότητα. Οι διαπραγματεύσεις της συνδιάσκεψης της Γενεύης απέβησαν άκαρπες και το ναυάγιο οδήγησε στην διεύρυνση της τουρκικής κατεχόμενης περιοχής, στη μονομερή επιβολή διχοτόμησης και σε νέα ανθρωπιστική καταστροφή με χιλιάδες βιαιώς εκτοπισμένους, τραυματίες, νεκρούς και αγνοούμενους.⁵¹

Ο «Αττίλας» 2 (14-16 Αυγούστου 1974) συνιστούσε την δεύτερη και πιο μοιραία φάση την τουρκικής εισβολής στην Κύπρο. Τα ξημερώματα της 14ης Αυγούστου 1974, η Τουρκία εξαπέλυσε δριμεία επίθεση εναντίον των ελληνοκυπριακών και ελληνικών θέσεων. Η επίθεση προσέλαβε γνωρίσματα αστραπιαίου πολέμου καθώς περιελάμβανε συνδυασμένους βομβαρδισμούς από αέρος, από πυροβολικό κι από μηχανοκίνητες δυνάμεις, η προέλαση ήταν ταυτόχρονη σε πολλά μέτωπα καθώς επιχειρήθηκε να κυριευθούν πολλά εδάφη τάχιστα πριν την εμφάνιση διεθνούς αντίδρασης. Τα χερσαία μέσα που επιστράτευσαν οι Τούρκοι ήταν περίπου 20.000 άνδρες, άρματα μάχης τύπου M47 και M48 Patton, τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς προσωπικού, πυροβολικό (οβιδοβόλα 105 mm και 155 mm) και μονάδες πεζικού με κάλυψη μηχανικών, ελεύθερων σκοπευτών κι αντιαρματικών όπλων. Η τουρκική Πολεμική Αεροπορία συνέδραμε τις επίγειες δυνάμεις με F-100 Super Sabre, F-104 Starfighter, F-5 Freedom Fighter και ελικόπτερα τύπου UH1- Huey και Sikorsky για αερομεταφορά δυνάμεων. Τα πολεμικά αεροσκάφη και ελικόπτερα χρησιμοποιήθηκαν για μαζικούς βομβαρδισμούς

⁵⁰ Λάμπρου, Γιάννης, *Ιστορία του Κυπριακού, τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία (1960-2023)*, Αθήνα, Πάργα, 2004, σελ. 735-755.

⁵¹ Σαμπατακάκη, *Το Κυπριακό Ζήτημα από την Αγγλοκρατία έως την εισβολή του Αττίλα*, σελ. 70-85.

ελληνοκυπριακών θέσεων, υποδομών κι οχυρώσεων, αναγνώριση, μετακομιδή τραυματιών και ενίσχυση προκεχωρημένων θέσεων. Το τουρκικό Πολεμικό Ναυτικό συμμετείχε και αυτό με φρεγάτες και αποβατικά σκάφη. Στόχος του ήταν η επιτήρηση ακτογραμμών, η παροχή υποστήριξης από τη θάλασσα κι η ενίσχυση με πολεμοφόδια και οπλίτες μέσω Κερύνειας. Η ένταση και ο συγχρονισμός των τουρκικών επιχειρήσεων επέφεραν τη διάρρηξη της ελληνοκυπριακής αμυντικής διάταξης, η οποία χαρακτηριζόταν από επιχειρησιακές αδυναμίες, ελλιπή διακλαδικό συντονισμό και απουσία ουσιαστικής αεροπορικής υποστήριξης. Η προέλαση των τουρκικών δυνάμεων οδήγησε στην κατάληψη περίπου του 37% του κυπριακού εδάφους, καθώς και στον εκτοπισμό μεγάλου αριθμού αμάχων, με σοβαρές κοινωνικές και ανθρωπιστικές συνέπειες. Παρά τις διπλωματικές παρεμβάσεις και τις διαπραγματεύσεις που βρίσκονταν σε εξέλιξη, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις συνεχίστηκαν έως την επιβολή νέας κατάπαυσης του πυρός στις 16 Αυγούστου 1974. Τα στρατιωτικά και πολιτικά τετελεσμένα που διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια του «Αττίλα» 2 επηρέασαν καθοριστικά τη μετέπειτα εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος και τη γεωπολιτική πραγματικότητα της Ανατολικής Μεσογείου.⁵²

Απέναντι στις επιτιθέμενες τουρκικές δυνάμεις αντιπαρατάχθηκε μια ανεπαρκώς εξοπλισμένη κι αποδιοργανωμένη Εθνική Φρουρά. Η αντίδραση της Ελλάδας στον «Αττίλα» 2 ήταν αναιμική, διπλωματικά αδύναμη και στρατιωτικά μηδαμινή εξαιτίας της μεταβατικής φάσης που διένυε η χώρα μετά την κατάρρευση του χουντικού καθεστώτος και της αποτυχημένης επιστράτευσης. Η Ελλάδα δεν απέστειλε ενισχύσεις, δεν προχώρησε σε οργανωμένη επέμβαση αφήνοντας την Εθνική Φρουρά και την Κύπρο βορά των Τούρκων. Η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Κωνσταντίνου Καραμανλή είχε ως προτεραιότητα την ομαλή μετάβαση από τη δικτατορία στη δημοκρατία και την αποφυγή ενός γενικευμένου ελληνοτουρκικού πολέμου, αντιλαμβανόμενη την ανετοιμότητα του ελληνικού στρατού. Στο διπλωματικό πεδίο ο Καραμανλής άσκησε διπλωματική πίεση σε Η Π.Α., Μεγάλη Βρετανία και Ο.Η.Ε., καταγγέλλοντας ταυτόχρονα την τουρκική επιθετικότητα ως παραβίαση του Διεθνούς Δικαίου. Παρολαυτά δεν έλαβε ουσιαστική υποστήριξη από τις Η Π.Α. ούτε από τους νατοϊκούς συμμάχους. Συνεπώς, ως ένδειξη διαμαρτυρίας, ο Καραμανλής απέσυρε την Ελλάδα από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ τον Αύγουστο 1974. Ο Ο.Η.Ε. εξέδωσε δύο ψηφίσματα ως αντίδραση στην ωμότητα των τουρκικών στρατευμάτων στην Κύπρο. Το πρώτο ψήφισμα (360), εξεδόθη στις 16 Αυγούστου 1974, εξέφραζε την οδύνη του Οργανισμού για την ατυχή έκβαση των διαπραγματεύσεων, τόνιζε ότι οι στρατιωτικές επιχειρήσεις της Τουρκίας αντίκεινται κατάφωρα στον Χάρτη του Ο.Η.Ε. και απαιτούσε σεβασμό στην εδαφική ακεραιότητα, την ανεξαρτησία και την κυριαρχία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το έτερο ψήφισμα (361), εξεδόθη στις 30 Αυγούστου του 1974, τονίζοντας την ανάγκη σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διατυπώνοντας παράλληλα ανησυχία για τους εκτοπισμένους και τους αγνοούμενους. Μετά την παύση των εχθροπραξιών οι Τούρκοι είχαν καταλάβει σχεδόν το 37% της επικράτειας την Κύπρου και συγκεκριμένα τις ακόλουθες περιοχές: 1) Λάπηθος, 2) Μόρφου, 3) Κερύνεια, 4) Καραβάς, 5) Αμμόχωστος 6) Βαρώσια (προάστιο της Αμμοχώστου που παρέμεινε έκτοτε εγκαταλελειμμένο ως το 2020) 7) Πεντάκωμο, 8) Άγιος Ερμόλαος, 9) Σκυλλούρα, 10) Ασώματος, 11) Βουκολίδα, 12) Ριζοκάρπασο, 13) Γιαλούσα,

⁵² Craig, Ian- O' Malley, Brendan, *Η συνομοσία της Κύπρου*, Αθήνα, Σιδέρης, 2002, σελ. 115-130.

14) Κοιλιάδα της Μεσαορίας. Χαρακτήθηκε λοιπόν η Πράσινη ή Διαχωριστική Γραμμή που τέμνει τη Μεγαλόνησο έως σήμερα κι εκτείνεται από τα Κόκκινα (δυτικά) έως τη Δερύνεια (ανατολικά). Οι ολέθριες συνέπειες της εισβολής του Αττίλα ήταν 200.000 Ελληνοκύπριοι πρόσφυγες, 2.000 νεκροί, 1.619 αγνοούμενοι. Ο «Αττίλας» 2 σημαδεύτηκε από φρικαλεότητες που διεπράχθησαν τόσο από τον τουρκικό στρατό όσο κι από την Ε.Ο.Κ.Α. Β'. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τόσο η σφαγή Ελληνοκυπρίων αμάχων στο χωριό Ασσιά (Ασσιάς) όσο και οι σφαγές Τουρκοκυπρίων αμάχων στα χωριά Μαράθα, Σανταλάρι, Αλόα (Αλόδα) και Τρόχνη τα οποία λογίζονται ως εγκλήματα πολέμου.⁵³

Το έτος 1975 ήταν κρίσιμο για την εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος. Τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους, επτά μήνες μετά την εισβολή του «Αττίλα», το μαρτυρικό νησί διένυε μία περίοδο αποτελμάτωσης. Η στασιμότητα αυτή απέβη υπέρ της Τουρκίας, η οποία εδραίωσε τα τετελεσμένα με τη μεταφορά εποίκων από την Ανατολία, ιδίως τις κουρδικές περιοχές, στο βόρειο τμήμα της Κύπρου, αλλοιώνοντας υπέρ της τα δημογραφικά δεδομένα του νησιού (πριν την εισβολή του «Αττίλα» η αναλογία πληθυσμού στο νησί ήταν 82% Ελληνοκύπριοι και 18% Τουρκοκύπριοι). Στις 5 Φλεβάρη του 1975, το αμερικανικό Κογκρέσο απεφάνθη την επιβολή εμπάργκο όπλων στην Τουρκία. Ο νέος Αμερικανός πρόεδρος, Τζέραλντ Φόρντ, που διαδέχτηκε τον άρτι παραιτηθέντα πρόεδρο Ρίτσαρντ Νίξον στο ύπατο αξίωμα των Η. Π.Α. εξαιτίας της εμπλοκής του τελευταίου στο σκάνδαλο Γουοτεργκέιτ, για να αμβλύνει την δυσαρέσκεια της Τουρκίας και να εξισοροπήσει την κατάσταση προειδοποίησε την ελληνική κυβέρνηση πως η αμερικανική στήριξη ήταν άμεσα συνυφασμένη με τις επιλογές της Ελλάδας στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Επρόκειτο, ουσιαστικά για πίεση με στόχο την επιτάχυνση των διακοινοτικών συνομιλιών στην Κύπρο. Στις 10 Φλεβάρη του 1975, ο πρόεδρος της κυπριακής Βουλής, Γλαύκος Κληρίδης, που κρατούσε αποστάσεις από τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο, επέδωσε στην τουρκοκυπριακή πλευρά ολοκληρωμένο σχέδιο για συνολική επίλυση του Κυπριακού. Η πρόταση προέβλεπε τη θέσπιση μιας περιφερειακής ομοσπονδίας με ενισχυμένες αρμοδιότητες της κεντρικής εξουσίας και όχι μιας διακοινοτικής συνομοσπονδίας με παντελώς αποδυναμωμένη κυβέρνηση, όπως απεργάζονταν τα διχοτομικά σχέδια της Άγκυρας. Η απάντηση των Τουρκοκυπρίων ήταν η ανακήρυξη στις 13 Φεβρουαρίου 1975, του «Τουρκικού Ομόσπονδου Κράτους της Κύπρου». Η επίσημη δικαιολογία του Τουρκοκύπριου ηγέτη, Ραούφ Ντενκτάς, ήταν ο οικονομικός στραγγαλισμός της Βόρειας Κύπρου και το αμερικανικό εμπάργκο όπλων. Οι βαθύτερες αιτίες όμως των Τουρκοκυπρίων ήταν οι ακόλουθες: 1) Επιθυμούσαν να θεσμοθετήσουν την αυτοδιοίκηση τους στο βόρειο τμήμα της Κύπρου, 2) Ήθελαν να συγκροτήσουν ένα νομικό και πολιτικό υπόβαθρο για τη μελλοντική διαπραγμάτευση στο πλαίσιο της ομοσπονδίας, 3) Παρουσίασαν το νέο κράτος ως ένα παροδικό, ομοσπονδιακό μόρφωμα και όχι ως μία ανεξάρτητη κρατική οντότητα. Ο Ο.Η.Ε. με ψήφισμα όπως και η Ευρωπαϊκή Ένωση και πολλά κράτη αποδοκίμασαν και κατήγγειλαν την μονομερή ενέργεια της τουρκοκυπριακής πλευράς ως αντιπαραγωγική, προκλητική και αποσχιστική εκφράζοντας ανησυχίες ότι επρόκειτο για ωμή και κατάφωρη παραβίαση της κυπριακής εδαφικής ακεραιότητας. Όμως η καταγγελία των τουρκικών ενεργειών ήταν μόνο σε φραστικό επίπεδο καθώς στα τέλη Φεβρουαρίου η βρετανική κυβέρνηση επέτρεψε σε 8500 Τουρκοκύπριους, που είχαν καταφύγει στις

⁵³ Ηρακλείδης, Αλέξης, *Το Κυπριακό πρόβλημα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2025, σελ. 125-140.

βρετανικές βάσεις του Ακρωτηρίου και της Δεκέλειας, να αναχωρήσουν μέσω Τουρκίας, στα Κατεχόμενα. Η βρετανική αυτή ενέργεια συνιστούσε μία έμμεση αναγνώριση της νέας πραγματικότητας. Συμπερασματικά, η ανακήρυξη του «Τουρκικού Ομόσπονδου Κράτους της Κύπρου» είχε τις ακόλουθες τρεις κύριες συνέπειες: 1) Αποτέλεσε απόπειρα εγκαθίδρυσης της τουρκοκυπριακής διοίκησης, 2) Συνετέλεσε στην εδραίωση της διχοτόμησης, 3) Λειτούργησε ως πρόδρομος του ψευδοκράτους ή αλλιώς «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου» που ανακηρύχτηκε το 1983.⁵⁴

Στις 12 Φεβρουαρίου 1977 έλαβαν χώρα οι συνομιλίες μεταξύ του Ελληνοκύπριου ηγέτη και προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, αρχιεπισκόπου Μακαρίου του Γ', και του Τουρκοκύπριου ηγέτη, Ραούφ Ντενκτάς. Η συνάντηση διεξήχθη στην κυπριακή πρωτεύουσα, Λευκωσία, υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, που είχαν εξουσιοδοτήσει τον ειδικό απεσταλμένο, Χούγκο Γκόμπι (Αργεντινός), ως διαμεσολαβητή στις συνομιλίες κατόπιν αιτήματος του τότε Γ. Γ. των Ηνωμένων Εθνών, Κούρτ Βαλντχάιμ. Τα τέσσερα σημαντικά σημεία της συμφωνίας ήταν: 1) Η Κύπρος θα παρέμενε ανεξάρτητο, αδέσμευτο, αδιαίρετο και ενιαίο κράτος, δηλαδή αποκλειόταν το ενδεχόμενο διχοτόμησης κι ένωσης με Ελλάδα ή Τουρκία αντιστοίχως, 2) Η λύση εδραζόταν σε μια διζωνική, δικοινοτική ομοσπονδία, που θα περιελάμβανε δύο περιοχές (ελληνοκυπριακή και τουρκοκυπριακή) με καθεμία να διαθέτει διοικητική αυτοτέλεια, 3) Έκαστη κοινότητα θα διοικούσε την περιοχή της, καθώς θα υφίστατο συνταγματική κατανομή εξουσιών μεταξύ των δύο μερών, 4) Διασφαλιζόνταν τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα όπως η ελεύθερη διακίνηση, η εγκατάσταση και η περιουσία, τα οποία ήταν κατοχυρωμένα συνταγματικά. Η συμφωνία Μακαρίου-Ντενκτάς αποτέλεσε ορόσημο για το Κυπριακό ζήτημα, καθώς σε αυτήν στηρίζονταν όλες οι κατοπινές διαπραγματεύσεις για την διευθέτηση του ζητήματος. Αποτελούσε μία πρώτη σαφή αποδοχή της διζωνικής ομοσπονδίας από την ελληνοκυπριακή πλευρά. Επιπρόσθετα, κατοχυρώθηκε το δικοινοτικό στοιχείο, αφού οι δύο κοινότητες αναγνωρίστηκαν ως ισότιμοι εταίροι στο νεότευκτο ομοσπονδιακό κράτος. Συνοπτικά, τέθηκαν οι βάσεις για όλες τις μεταγενέστερες συμφωνίες με πρώτη χρονολογικά, τη συμφωνία Κυπριανού-Ντενκτάς το 1977.⁵⁵

Η συμφωνία μεταξύ των Σπύρου Κυπριανού (διάδοχος του Μακαρίου μετά την αποδημία του τελευταίου) και Ραούφ Ντενκτάς συνήφθη στις 19 Μαΐου 1979 στα γραφεία του Ο.Η.Ε. στη Λευκωσία, εντός της Νεκρής Ζώνης, μια περιοχή που τελούσε υπό τον έλεγχο της Ειρηνευτικής Δύναμης των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο καθώς θεωρείτο ουδέτερος χώρος για διεξαγωγή διακοινοτικών συνομιλιών. Τα βασικά σημεία της συμφωνίας Κυπριανού-Ντενκτάς ήταν τα ακόλουθα: 1) Επικύρωση της ομοσπονδιακής λύσης σε συνέχεια της συμφωνίας Μακαρίου-Ντενκτάς, 2) Δέσμευση για επανέναρξη συνομιλιών άνευ προαπαιτούμενων, 3) Επικέντρωση στην επιστροφή των Βαρωσίων, υπό την εποπτεία του Ο.Η.Ε. ως μέτρο οικοδόμησης εμπιστοσύνης, 4) Συμφωνία για προσπάθεια βελτίωσης της καθημερινότητας των ανθρώπων και αποκλιμάκωσης της έντασης, 5) Δέσμευση για αποφυγή μονομερών ενεργειών που θα επιδεινώναν την κατάσταση. Και οι δύο προαναφερθείσες συμφωνίες αναφέρονταν σε θεσμοθέτηση διζωνικής, δικοινοτικής ομοσπονδίας προτείνοντας συγκεκριμένα μέτρα επαναπροσέγγισης και γεφύρωσης του χάσματος. Ωστόσο, ουδεμία

⁵⁴ Hale, *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική από το 1774*, σελ. 203-218.

⁵⁵ Παναγιωτίδης, Νίκος, *1964-1984, το Κυπριακό στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2015, σελ. 163-187.

συμφωνία υλοποιήθηκε εξαιτίας διαφορετικής ερμηνείας των όρων από τις δύο πλευρές, έλλειψης εμπιστοσύνης και πολιτικών μεταβολών στην Κύπρο αλλά και διεθνώς. Καταληκτικά το περιεχόμενο των συμφωνιών έμεινε γράμμα κενό εξαιτίας διάστασης προσεγγίσεων ελληνοκυπριακής και τουρκοκυπριακής πλευράς στα κάτωθι ζητήματα: 1) Διζωνική, δικοινοτική ομοσπονδία. Η ελληνοκυπριακή πλευρά επεδίωκε ένα κράτος με ενιαία κυριαρχία, διοικητική και όχι εθνοτική διζωνικότητα με ελεύθερη εγκατάσταση και διακίνηση σε ολόκληρη την Κύπρο και η ισχύς της εκπροσώπησης να ερείδεται στα προ εισβολής δεδομένα (82% Ελληνοκύπριοι, 18% Τουρκοκύπριοι). Αντίθετα, η τουρκοκυπριακή πλευρά επιθυμούσε δύο ξεχωριστές ζώνες, με καθορισμένα όρια της εκάστοτε κοινότητας στη δική της ζώνη, περιορισμένο επαναπατρισμό εκτοπισμένων Ελληνοκυπρίων στις κατεχόμενες τουρκοκυπριακές περιοχές, πολιτική ισότητα που συνεπάγεται συγκυβέρνηση με δικαίωμα αρνησικυρίας, ισότητα αριθμών σε θεσμικά όργανα, απορρίπτοντας δηλαδή την αναλογική εκπροσώπηση. 2) Πολιτική ισότητα. Η ελληνοκυπριακή πλευρά ζητούσε ίσα δικαιώματα για όλους τους πολίτες ανεξαρτήτως κοινότητας αλλά δεν δεχόταν ισότητα κοινοτήτων ή συστατικών μονάδων αλλά και βαρύνοντα λόγο της πλειοψηφίας με σεβασμό της μειοψηφίας. Τουναντίον, η τουρκοκυπριακή πλευρά αξίωνε ισότητα και ισοτιμία των δύο κοινοτήτων, δικαίωμα βέτο σε κρίσιμα ζητήματα και ξεχωριστή εκλογική διαδικασία για φλέγοντα νομοθετικά ζητήματα κάθε κοινότητας. 3) Ενιαία κυριαρχία και κρατική υπόσταση.⁵⁶

Οι Ελληνοκύπριοι ήθελαν να παραμείνει η Κύπρος ένα ενιαίο, διεθνώς αναγνωρισμένο κράτος. Η λύση του Κυπριακού επιβαλλόταν να σηματοδοτεί την συνέχιση ύπαρξης της Κυπριακής Δημοκρατίας. Στον αντίποδα, οι Τουρκοκύπριοι προσέβλεπαν στη δημιουργία ενός συνεταιριστικού κράτους από δύο ίσες πολιτικές οντότητες διότι φρονούσαν πως η Κυπριακή Δημοκρατία ήταν ένα μονοκοινοτικό κράτος, που δεν αντιπροσώπευε το σύνολο του Κυπριακού λαού. 4) Ανθρώπινα δικαιώματα και επιστροφή προσφύγων. Η ελληνοκυπριακή ερμηνεία σήμαινε επαναπατρισμό των προσφύγων στις εστίες τους, ιδίως των κατοίκων της Αμμοχώστου, όπως και αποκατάσταση των περιουσιών με παράλληλη κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων. Αντιθέτως, η τουρκοκυπριακή ερμηνεία μεταφραζόταν σε λελογισμένη επιστροφή για να διατηρηθεί η δημογραφική ισορροπία και μια ευρύτερη προσέγγιση με ανταλλαγή περιουσιών ή συμψηφισμό αποζημιώσεων χωρίς ολική αποκατάσταση, ασφάλεια και παρουσία στρατευμάτων. Η ελληνοκυπριακή πλευρά απαιτούσε άρση των εγγυήσεων του 1960, απόσυρση των τουρκικών στρατευμάτων κατοχής και αποστρατικοποίηση. Η τουρκοκυπριακή πλευρά όμως δεν επιθυμούσε κατάργηση του καθεστώτος των εγγυήσεων και δεν αποδεχόταν την αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων ώστε να διασφαλιζόταν η ασφάλεια των Τουρκοκυπρίων και να διατηρηθεί η ισορροπία. Συνεπώς, οι συμφωνίες δεν εφαρμόστηκαν ποτέ λόγω της διελκυστίνδας μεταξύ των δύο κοινοτήτων για το ποιος θα κατείχε την εξουσία, τον τρόπο συμβίωσής τους, τον αριθμό των προσφύγων που θα επαναπατρίζονταν αλλά και το μέρος επιστροφής τους και την ερμηνεία του όρου «ισότητα» των δύο κοινοτήτων.⁵⁷

⁵⁶ Λιάκουρας, *Το Κυπριακό-Από τη Ζυρίχη στη Λουκέρνη*, σελ. 68-90.

⁵⁷ Στεργίου, Ανδρέας, *Κυπριακό, η λύση των δύο κρατών και το Γερμανικό παράδειγμα*, Αθήνα, Τουρικής, 2012, σελ. 43-60.

Κεφάλαιο 3ο : Θέσεις των πολιτικών κομμάτων για τα ελληνοτουρκικά ζητήματα και το Κυπριακό την περίοδο 1974-1980

3.1) Τοποθέτηση της κυβέρνησης της Ν.Δ. και της αντιπολίτευσης, μείζονος και ελάσσονος, για τα ελληνοτουρκικά ζητήματα την περίοδο 1974-1980

Η περίοδος 1974–1980, κατά την οποία κυβερνούσε η Νέα Δημοκρατία, αρχικά υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και, από το 1980, υπό τον Γεώργιο Ράλλη, υπήρξε καθοριστική για τη διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στα διμερή ελληνοτουρκικά ζητήματα. Μετά τη Μεταπολίτευση, η κυβέρνηση επιδίωξε την αποκατάσταση της διεθνούς αξιοπιστίας της Ελλάδας και τη σταθεροποίηση της θέσης της σε ένα ρευστό γεωπολιτικό περιβάλλον, υιοθετώντας μια στρατηγική διπλωματικής συγκράτησης και πολιτικού ρεαλισμού. Η πολιτική της Νέας Δημοκρατίας βασίστηκε στην αποφυγή στρατιωτικής κλιμάκωσης και στη διαχείριση των ελληνοτουρκικών διαφορών μέσω του διεθνούς δικαίου και των θεσμικών μηχανισμών, απορρίπτοντας τις τουρκικές αναθεωρητικές διεκδικήσεις στο Αιγαίο. Κεντρικός άξονας της ελληνικής θέσης αποτέλεσε η αντίληψη ότι η μοναδική νομικά επιλύσιμη διαφορά με την Τουρκία αφορά την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, θέση που αποτυπώθηκε στην προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης το 1976 και στη σύναψη του Πρακτικού της Βέρνης, το οποίο στόχευε στην αποτροπή μονομερών ενεργειών και στη διαχείριση της έντασης. Παράλληλα, η κυβέρνηση Καραμανλή και, στη συνέχεια, η κυβέρνηση Ράλλη επεδίωξαν την εξομάλυνση των σχέσεων με τις Ηνωμένες Πολιτείες, το NATO και τα ευρωπαϊκά κράτη, θεωρώντας την επανένταξη της Ελλάδας στο στρατιωτικό σκέλος του NATO το 1980 και την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας ως κρίσιμους πυλώνες ασφάλειας και στρατηγικής εξισορρόπησης έναντι της Τουρκίας. Επιπρόσθετα, η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας απέρριψε κατηγορηματικά τις τουρκικές αξιώσεις περί ύπαρξης τουρκικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη, στηριζόμενη στο ισχύον διεθνές νομικό πλαίσιο. Ειδικότερα, όσον αφορά τη Δυτική Θράκη, η ελληνική θέση υπογράμμιζε ότι η Συνθήκη της Λωζάννης (1923) αναγνωρίζει αποκλειστικά μουσουλμανική μειονότητα με θρησκευτικό και όχι εθνικό χαρακτήρα, απορρίπτοντας κάθε εθνοτικό προσδιορισμό. Ακόμη, η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας απέρριψε και τις αιτιάσεις της Άγκυρας περί ύπαρξης τουρκικής μειονότητας στα Δωδεκάνησα, τονίζοντας ότι η Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων (1947) δεν προβλέπει καθεστώς μειονοτικής προστασίας αλλά μόνο εγγυήσεις θρησκευτικών δικαιωμάτων για τον μουσουλμανικό πληθυσμό. Κατά συνέπεια, η Αθήνα θεωρούσε τις τουρκικές διεκδικήσεις νομικά αβάσιμες και ενταγμένες σε ευρύτερη στρατηγική αμφισβήτησης της ελληνικής κυριαρχίας. Συνολικά, η στάση της Νέας Δημοκρατίας στα ελληνοτουρκικά την περίοδο αυτή χαρακτηρίστηκε από μια προσεκτική ισορροπία μεταξύ αποτροπής και θεσμικού εξευρωπαϊσμού της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, με στόχο τη διαφύλαξη των εθνικών συμφερόντων μέσω διεθνών δεσμεύσεων και όχι μέσω άμεσης διμερούς αντιπαράθεσης.⁵⁸

⁵⁸ Βαλινάκης, *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική 1949-1988*, σελ. 390-405.

Την περίοδο 1974–1980, οι θέσεις της αντιπολίτευσης — τόσο της μείζονος από το 1977 έως το 1981 (ΠΑ.ΣΟ.Κ.) όσο και της ελάσσονος (κυρίως Κ.Κ.Ε.) — στα ελληνοτουρκικά και στο Κυπριακό αντιτίθεντο ριζικά στον «ρεαλιστικό ευρωπαϊσμό» της κυβέρνησης Καραμανλή, εκφράζοντας εναλλακτικές αντιλήψεις για τον ρόλο της Ελλάδας στο διεθνές σύστημα και τη φύση των εθνικών ζητημάτων. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. του Ανδρέα Παπανδρέου υιοθέτησε μια έντονα εθνοκεντρική, πατριωτική και αντιιμπεριαλιστική ρητορική, καταγγέλλοντας τη Νέα Δημοκρατία για ενδοτικότητα απέναντι στην Τουρκία και εξάρτηση από τις Ηνωμένες Πολιτείες και το ΝΑΤΟ. Στα ελληνοτουρκικά, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. απέρριπτε τη μονοθεματική προσέγγιση περί «μόνης διαφοράς της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας» και αντέτεινε τη θέση ότι η Ελλάδα όφειλε να ασκήσει τα κυριαρχικά της δικαιώματα χωρίς να προσβλέπει σε διεθνή διαιτησία, αναδεικνύοντας το δικαίωμα επέκτασης των χωρικών υδάτων και την ανάγκη ενίσχυσης της αποτρεπτικής ισχύος. Εξάλλου, το Κ.Κ.Ε. (αρχικά το διάστημα 1974-1977 υπό την σκέπη της Ενωμένης Αριστεράς υπό την Ηλία Ηλιού και μετέπειτα ως αυτόνομη πορεία), μέσα από το ιδεολογικό πρίσμα της ταξικής πάλης και της αντιιμπεριαλιστικής ανάλυσης, φρονούσε ότι οι ελληνοτουρκικές εντάσεις υποκινούνταν και κατευθύνονταν από το ΝΑΤΟ και τις Η.Π.Α., με στόχο τη διαιώνιση του ελέγχου της περιοχής, και απαιτούσε την αποδέσμευση και των δύο χωρών από το δυτικό ιμπεριαλιστικό στρατόπεδο. Την περίοδο 1974–1980, τόσο η μείζων όσο και η ελάσσων αντιπολίτευση συγκλίνουν, παρά τις ιδεολογικές τους διαφοροποιήσεις, στην απόρριψη των τουρκικών απαιτήσεων περί ύπαρξης τουρκικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη και στα Δωδεκάνησα. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ., ως μείζων αντιπολίτευση, υιοθετούσε έντονα κριτικό λόγο απέναντι στην τουρκική πολιτική, καταγγέλλοντας τις μειονοτικές διεκδικήσεις ως αναθεωρητικές και ως μέσο άσκησης πίεσης εις βάρος της ελληνικής κυριαρχίας, ενώ ταυτόχρονα υπογράμμισε την ανάγκη σεβασμού των ατομικών δικαιωμάτων των μειονοτικών πληθυσμών. Η ελάσσων αντιπολίτευση, και ιδίως τα κόμματα της Αριστεράς, αναγνώριζαν επίσης τον θρησκευτικό χαρακτήρα της μειονότητας στη Θράκη, όπως αυτός προβλέπεται από τη Συνθήκη της Λωζάννης, απορρίπτοντας κάθε εθνικό προσδιορισμό, ενώ παράλληλα τόνιζαν την ανάγκη αποφυγής εργαλειοποίησης του ζητήματος στο πλαίσιο των ελληνοτουρκικών ανταγωνισμών. Σε ότι αφορά τα Δωδεκάνησα, το σύνολο της αντιπολίτευσης θεωρούσε τις τουρκικές αιτιάσεις νομικά ανυπόστατες, δεδομένου ότι η Συνθήκη των Παρισίων (1947) δεν αναγνωρίζει μειονοτικό καθεστώς αλλά μόνο θρησκευτικές ελευθερίες. Συμπερασματικά, η αντιπολιτευτική στάση εντασσόταν σε ένα πλαίσιο υπεράσπισης του διεθνούς δικαίου και των συνθηκών, με ταυτόχρονη διαφοροποίηση ως προς τον τόνο και την πολιτική αξιοποίηση του ζητήματος. Συνολικά, η αντιπολίτευση εκείνης της περιόδου αμφισβήτησε τον ευρωατλαντικό προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής της Ν.Δ., παρουσιάζοντας εναλλακτικά μοντέλα εθνικής ανεξαρτησίας, κυριαρχίας και διεθνούς συμπεριφοράς: το ΠΑ.Σ.Ο.Κ. σε μια κατεύθυνση «ανεξάρτητης, ακηδεμόνευτης, πολυσχιδούς, υπερήφανης και ισορροπημένης εθνικής εξωτερικής πολιτικής και στρατηγικής» και το Κ.Κ.Ε. σε μια λογική εκ βάθρων ρήξης και ανατροπής του καπιταλιστικού συστήματος και ανόρθωσης ενός λαϊκού κοινωνικού καθεστώτος καθώς και αντίστασης στα ιμπεριαλιστικά σχέδια.⁵⁹

⁵⁹ Κοτζιάς, Νίκος, *Πατριωτισμός και Αριστερά*, Αθήνα, Πατάκης, 2014, σελ. 160-185.

Στον χώρο της άκρας Δεξιάς την περίοδο 1974–1980 συναντάμε δύο πολιτικούς σχηματισμούς. Η Εθνική Δημοκρατική Ένωση του Πέτρου Γαρουφαλλιά και η Εθνική Παράταξις του Στέφανου Στεφανόπουλου, παρά τις οργανωτικές τους διαφορές, εντάσσονταν σε μια κοινή ιδεολογική κατεύθυνση φιλομοναρχικού, εθνικιστικού και συντηρητικού χαρακτήρα, που συνδύαζε την υπεράσπιση της ελληνικής κυριαρχίας με την προσήλωση στις παραδοσιακές αξίες και τους θεσμούς του αστικού μετεμφυλιακού κράτους (προδικτατορικής δεξιά και δικτατορία). Οι δύο παρατάξεις υποστήριζαν ότι η Ελλάδα έπρεπε να διατηρήσει αδιαπραγμάτευτα τα κυριαρχικά της δικαιώματα απέναντι στην Τουρκία, κυρίως σε θέματα υφαλοκρηπίδας, χωρικών υδάτων και εναέριου χώρου, απορρίπτοντας κάθε πολιτική που θα περιορίζει την εθνική ανεξαρτησία. Ο Πέτρος Γαρουφαλλιάς, με μακρά πολιτική παρουσία από το Μεσοπόλεμο, στενός φίλος, συνεργάτης και χρηματοδότης του Γεωργίου Παπανδρέου με σημαίνοντα ρόλο στην Ένωση Κέντρου (υπουργός άμυνας στην κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου την περίοδο 1963-1965 ο οποίος συμμετείχε στο βασιλικό κίνημα του ναυτικού το 1973), εξέφραζε μέσα από την Εθνική Δημοκρατική Ένωση έναν φιλομοναρχικό και εθνικιστικό προσανατολισμό, με έμφαση στην υπεράσπιση της εθνικής ακεραιότητας, τη συνέχεια των παραδοσιακών θεσμών και τη σθεναρή διατήρηση της ελληνικής κυριαρχίας απέναντι σε κάθε εξωτερική απειλή συγκεντρώνοντας ψήφους νοσταλγών της χούντας και του βασιλικού θεσμού. Η Εθνική Παράταξις του Στέφανου Στεφανόπουλου (πάλαι ποτέ κορυφαίο στέλεχος του Ελληνικού Συναγερμού και της Ένωσης Κέντρου που διακατεχόταν από προσωπικό μένος προς τον Κωνσταντίνο Καραμανλή), ανήκοντας στην αντικαραμανλική δεξιά, συνδύαζε τον εθνικισμό, τον αντικομμουνισμό, τον φιλομοναρχισμό με τη συντηρητική παράδοση, προβάλλοντας την ανάγκη για πλήρη αποτροπή οποιασδήποτε τουρκικής διεκδίκησης ή διεθνούς πίεσης και σθεναρή υπεράσπιση των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων στο Αιγαίο. Έτσι απέσπασε από τη Νέα Δημοκρατία όλα εκείνα τα στοιχεία που αποστρέφονταν την προεδρευόμενη δημοκρατία και την κοινωνικό ριζοσπαστικό φιλελευθερισμό που εξέφραζε ο ιδρυτής της Νέας Δημοκρατίας. Συνολικά, και οι δύο παρατάξεις προσέγγιζαν τα ελληνοτουρκικά ζητήματα μέσα από ένα πρίσμα πλήρους εθνικής κυριαρχίας, αποτρεπτικής ισχύος και προστασίας των παραδοσιακών θεσμών, ενώ ταυτόχρονα απέρριπταν κάθε συμβιβαστική γραμμή που θα μπορούσε να θεωρηθεί περιοριστική για τα ελληνικά δικαιώματα, ενσωματώνοντας πλήρως την ιστορική διαδρομή και την ιδεολογία των δύο ηγετών τους.⁶⁰

Στον χώρο της ανανεωτικής Αριστεράς υπήρχε πληθώρα πολιτικών σχηματισμών την περίοδο 1974–1980: η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά του Ηλία Ηλιού, το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος Εσωτερικού του Μπάμπη Δρακόπουλου, η Σοσιαλιστική Πορεία του Νίκου Κωνσταντόπουλου, η Σοσιαλιστική Πρωτοβουλία του Γεώργιου- Αλέξανδρου Μαγκάκη και η Χριστιανική Δημοκρατία του Νικόλαου Ψαρουδάκη. Στα ελληνοτουρκικά ζητήματα της περιόδου, πλην του Κυπριακού, οι δυνάμεις αυτές κινήθηκαν γενικά σε μια κατεύθυνση αποκλιμάκωσης της έντασης και προώθησης ειρηνικής επίλυσης των διαφορών, υπογραμμίζοντας την ανάγκη διαλόγου μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και την αποφυγή εθνικιστικών εξάρσεων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε στρατιωτική σύγκρουση. Ιδιαίτερα το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος Εσωτερικού και τα σχήματα της Σοσιαλιστικής

⁶⁰ Γεωργιάδου Βασιλική, *Η άκρα Δεξιά στην Ελλάδα, 1965-2018*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2019, σελ.126-135.

Πορείας και Πρωτοβουλίας υιοθέτησαν μια προσέγγιση που συνέδεε τη διευθέτηση των διαφορών στο Αιγαίο με την προσφυγή στο διεθνές δίκαιο και σε διεθνείς θεσμούς, ενώ παράλληλα ασκούσαν κριτική στις στρατιωτικές συμμαχίες και στην επανένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, θεωρώντας ότι η λογική των μπλοκ ενίσχυε την αστάθεια στην περιοχή. Αντίστοιχα, η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά και η Χριστιανική Δημοκρατία υπογράμμιζαν την ανάγκη υπεράσπισης των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας, αλλά ταυτόχρονα προέκριναν την πολιτική λύση μέσω διαπραγματεύσεων και την ανάπτυξη σχέσεων ειρηνικής συνύπαρξης με την Τουρκία, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης αντίληψης για την ασφάλεια στη Νοτιοανατολική Ευρώπη που θα στηριζόταν στη συνεργασία των λαών και στον σεβασμό του διεθνούς δικαίου.⁶¹

Την περίοδο 1974–1980, στον κεντρώο χώρο δέσποζε η παράταξη της Ένωση Κέντρου – Νέες Δυνάμεις, η οποία το 1976 μετεξελίχθηκε στην Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου, με ηγέτες τους παλαιόμαχους κεντρώους πολιτευτές, Γεώργιο Μαύρο και Ιωάννη Ζίγδη. Στα ζητήματα των ελληνοτουρκικών σχέσεων – πλην του Κυπριακού – η στάση του πολιτικού αυτού χώρου διαμορφώθηκε γύρω από την ανάγκη συνδυασμού σταθερής υπεράσπισης των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων και προσήλωσης σε θεσμικές και ειρηνικές διαδικασίες επίλυσης διαφορών. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στις τουρκικές διεκδικήσεις στο Αιγαίο, όπως το ζήτημα της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας, που αναδείχθηκε έντονα μετά την κρίση του «Χόρα» (τουρκικό ερευνητικό σκάφος) το 1976, καθώς και στις γενικότερες αμφισβητήσεις που εκφράστηκαν από την Άγκυρα ως προς το καθεστώς του Αιγαίου. Οι Μαύρος και Ζίγδης υποστήριζαν ότι η Ελλάδα όφειλε να αντιμετωπίσει τις τουρκικές αξιώσεις μέσω της προσφυγής στο διεθνές δίκαιο και σε διεθνείς δικαιοδοτικούς μηχανισμούς, κυρίως στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, θεωρώντας ότι η νομική οδός αποτελούσε την πλέον πρόσφορη μέθοδο για τη ρύθμιση της διαφοράς της υφαλοκρηπίδας. Παράλληλα, ο κεντρώος αυτός πολιτικός χώρος άσκησε κριτική σε επιλογές της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, ιδιαίτερα σε ότι αφορούσε το Πρακτικό της Βέρνης (1976), εκφράζοντας επιφυλάξεις ως προς το κατά πόσο η προσωρινή αναστολή ερευνών στο Αιγαίο εξυπηρετούσε επαρκώς τα ελληνικά συμφέροντα. Συνολικά, η πολιτική τους γραμμή κινήθηκε στο πλαίσιο μιας φιλελεύθερης-διπλωματικής προσέγγισης των ελληνοτουρκικών διαφορών, η οποία συνδύαζε την υποστήριξη της διεθνοποίησης των ζητημάτων του Αιγαίου με την ανάγκη διατήρησης της περιφερειακής σταθερότητας και αποφυγής στρατιωτικής κλιμάκωσης.⁶²

Η τοποθέτηση της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας και της αντιπολίτευσης κατά την περίοδο 1974–1980 συνιστούσε άμεση αντανάκλαση της έντασης και της ποιοτικής μεταβολής των ελληνοτουρκικών ζητημάτων που είχαν ήδη αναδυθεί κατά την περίοδο 1967–1974, συγκροτώντας ένα ενιαίο πλαίσιο εντός του οποίου η εξωτερική πολιτική και ο εσωτερικός κομματικός ανταγωνισμός αλληλοτροφοδοτούνται. Υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Καραμανλή, η κυβέρνηση της Ν.Δ. επιδίωξε μια στρατηγική «θεσμικής εξισορρόπησης», βασισμένη αφενός στην υπαγωγή των διαφορών σε διεθνή δικαιοδοσία—ιδίως ως προς την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου— μέσω διεθνών δικαιοδοτικών μηχανισμών, όπως το Διεθνές

⁶¹ Μανίκας Γεώργιος, *Το χρονικό της Μεταπολίτευσης 1974-2009*, Αθήνα, Πύλη, 2010, σελ.260-271.

⁶² Βούλγαρης Γιάννης, *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2008, σελ.105-125.

Δικαστήριο της Χάγης, και αφετέρου στη συγκράτηση της έντασης μέσω διπλωματικών διαύλων, επιδιώκοντας να περιορίσει την τουρκική αναθεωρητική πρακτική χωρίς προσφυγή σε στρατιωτική κλιμάκωση. Αντιπαραθετικά, η αντιπολίτευση, με κεντρικό εκφραστή το ΠΑΣΟΚ αλλά και με σημαντικές διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της Αριστεράς, άσκησε συστηματική κριτική είτε υπό το πρίσμα της «υποχωρητικότητας» και της ανεπαρκούς αποτροπής είτε μέσω μιας πιο ριζοσπαστικής αμφισβήτησης της προσφυγής σε διεθνείς θεσμούς, αναδεικνύοντας την ανάγκη για μεγαλύτερη στρατηγική αυτονομία. Οι επαναλαμβανόμενες κρίσεις στο Αιγαίο— με επίκεντρο την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, το εύρος των χωρικών υδάτων και τον έλεγχο του εναέριου χώρου (FIR)— κατά την περίοδο 1974–1980 παγίωσαν ένα καθεστώς «διαρκούς κρίσης χαμηλής έντασης», το οποίο όχι μόνο καθόρισε τα όρια και τις δυνατότητες της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, αλλά και διαμόρφωσε τις ίδιες τις γραμμές πολιτικής αντιπαραθέσης στο εσωτερικό. Ως εκ τούτου, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις της περιόδου δεν λειτούργησαν απλώς ως εξωτερικός περιοριστικός παράγοντας, αλλά ως ενεργός μεταβλητή που επηρέασε καθοριστικά τη συγκρότηση των κομματικών στρατηγικών και την ιεράρχηση των πολιτικών επιλογών, αναδεικνύοντας μια ουσιαστικά αμφίδρομη και διαλεκτική σχέση μεταξύ διεθνούς περιβάλλοντος και εγχώριου πολιτικού συστήματος.⁶³

⁶³ Σακελλαρόπουλος, Σπύρος, *Η Ελλάδα στη Μεταπολίτευση*, Αθήνα, Λιβάνης, 2001, σελ. 25-40.

3.2) Θέσεις της κυβέρνησης της Ν.Δ. και της αντιπολίτευσης, μείζονος και ελάσσονος, για το Κυπριακό ζήτημα την περίοδο 1974-1980

Την περίοδο 1974–1980, η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, αρχικά υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και στη συνέχεια υπό τον Γεώργιο Ράλλη, διαμόρφωσε τη στάση της στο Κυπριακό ζήτημα στη βάση μιας στρατηγικής πολιτικού ρεαλισμού, διεθνοποίησης του προβλήματος και αποφυγής περαιτέρω στρατιωτικής κλιμάκωσης. Μετά την τουρκική εισβολή και την εδραίωση της *de facto* διαίρεσης του νησιού, η ελληνική κυβέρνηση αντιμετώπισε το Κυπριακό ως ζήτημα παράνομης χρήσης βίας και κατοχής, επιδιώκοντας την πολιτική και νομική του ανάδειξη στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών και άλλων διεθνών οργανισμών. Η Αθήνα υποστήριξε σταθερά λύση στη βάση των σχετικών ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας, τα οποία προέβλεπαν τον σεβασμό της κυριαρχίας, της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η κυβέρνηση Καραμανλή επέλεξε συνειδητά την αποφυγή ενεργειών που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε ευθεία ελληνοτουρκική στρατιωτική σύγκρουση, προκρίνοντας τη διπλωματική διαχείριση και την ενίσχυση της διεθνούς πίεσης προς την Τουρκία. Παράλληλα, ενέταξε το Κυπριακό στο ευρύτερο πλαίσιο της ευρωπαϊκής και διεθνούς στρατηγικής της Ελλάδας, θεωρώντας ότι η ευρωπαϊκή πορεία της χώρας και η επανένταξή της στους δυτικούς θεσμούς θα ενίσχυαν μακροπρόθεσμα τη διαπραγματευτική θέση του Ελληνισμού. Συνολικά, η πολιτική της Νέας Δημοκρατίας στο Κυπριακό την περίοδο 1974–1980 χαρακτηρίστηκε από μια ισορροπία μεταξύ αρχών και ρεαλισμού, με στόχο τη διατήρηση του ζητήματος στην διεθνή ατζέντα και τη διαφύλαξη των ελληνικών συμφερόντων χωρίς προσφυγή σε υψηλού ρίσκου επιλογές. Η στρατηγική αυτή αντανάκλασε τα δομικά όρια της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στη μεταπολιτευτική περίοδο, καθώς συνδύαζε την επιδίωξη αρχών με την αναγνώριση των πραγματικών συσχετισμών ισχύος στο διεθνές σύστημα. Υπό αυτές τις συνθήκες, η διατήρηση του Κυπριακού στη διεθνή ατζέντα και η αποφυγή περαιτέρω αποσταθεροποίησης στην περιοχή θεωρήθηκαν προτεραιότητες ισάξιες με την αναζήτηση μιας βιώσιμης και δίκαιης λύσης.⁶⁴

Το ίδιο χρονικό διάστημα, οι θέσεις της ελληνικής αντιπολίτευσης στο Κυπριακό ζήτημα διαφοροποιούνταν ουσιαδώς από τη στρατηγική πολιτικού ρεαλισμού που υιοθέτησε η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, αντανάκλωντας εναλλακτικές αντιλήψεις για τη φύση του προβλήματος και τον ρόλο της Ελλάδας στο διεθνές σύστημα. Η μείζων αντιπολίτευση, με κύριο εκφραστή το ΠΑ.ΣΟ.Κ. υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου, υιοθέτησε μια έντονα πατριωτική και αντιιμπεριαλιστική προσέγγιση, ερμηνεύοντας το Κυπριακό ως αποτέλεσμα των στρατηγικών επιλογών των Ηνωμένων Πολιτειών, του Ηνωμένου Βασιλείου και του ΝΑΤΟ στην Ανατολική Μεσόγειο και καταγγέλλοντας την κυβερνητική πολιτική ως ανεπαρκή και ενδοτική απέναντι στην Τουρκία. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. απέρριπτε τη διαχείριση του ζητήματος αποκλειστικά στο πλαίσιο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και υποστήριζε την ανάγκη άσκησης ανεξάρτητης και αδέσμευτης εξωτερικής πολιτικής, προκρίνοντας τη διεθνοποίηση του Κυπριακού πέραν των υφιστάμενων θεσμικών μηχανισμών και την μόνιμη αποδέσμευση της Ελλάδας από τις δυτικές στρατιωτικές συμμαχίες ως μέσο άσκησης πολιτικής πίεσης. Από

⁶⁴ Ηρακλείδης, Αλέξης, *Κυπριακό, σύγκρουση και επίλυση*, Αθήνα, Σιδέρης, 2005, σελ. 228-249.

την πλευρά της, η ελάσσων αντιπολίτευση, και ειδικότερα το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, προσέγγισε το Κυπριακό μέσα από το ιδεολογικό πρίσμα της αντιιμπεριαλιστικής και ταξικής ανάλυσης, θεωρώντας την τουρκική εισβολή και τη συνεχιζόμενη κατοχή ως απόρροια των ενδοϊμπεριαλιστικών ανταγωνισμών και της στρατηγικής του ΝΑΤΟ στην περιοχή. Το Κ.Κ.Ε. υποστήριξε την άμεση αποχώρηση όλων των ξένων στρατευμάτων και βάσεων, την πλήρη αποκατάσταση της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας και την ειρηνική συνύπαρξη των δύο κοινοτήτων χωρίς εγγυήτριες δυνάμεις, απορρίπτοντας τόσο τη διχοτόμηση όσο και τα διζωνικά ή συνομοσπονδιακά σχήματα που θεωρούσε προϊόν εξωτερικών πιέσεων. Συνολικά, η αντιπολίτευση την περίοδο 1974–1980 προσέγγισε το Κυπριακό ως κατεξοχήν ζήτημα διεθνούς αδικίας και ιμπεριαλιστικής επιβολής, προβάλλοντας πολιτικές προτάσεις που στόχευαν στη ριζική αναθεώρηση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας και αμφισβητούσαν το κυρίαρχο μεταπολιτευτικό πλαίσιο διαχείρισης του ζητήματος. Εντέλει, οι θέσεις της αντιπολίτευσης λειτούργησαν συμπληρωματικά προς την κυβερνητική πολιτική, όχι ως άμεση εναλλακτική, αλλά ως ιδεολογικό και πολιτικό αντίβαρο που διατηρούσε ζωντανό τον δημόσιο προβληματισμό γύρω από το Κυπριακό. Μέσα από αυτή τη δυναμική αντιπαράθεση, το ζήτημα απέκτησε σταθερή παρουσία στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό, αντανακλώντας τις βαθύτερες αντιθέσεις της μεταπολιτευτικής περιόδου.⁶⁵

Την ίδια εξεταζόμενη χρονική περίοδο, τα κόμματα της άκρας Δεξιάς στην Ελλάδα, όπως η Εθνική Δημοκρατική Ένωση και η Εθνική Δημοκρατική Παράταξις, υιοθέτησαν ιδιαίτερα σκληρή και έντονα εθνικιστική στάση στο Κυπριακό ζήτημα, το οποίο αντιμετώπιζαν πρωτίστως ως ζήτημα εθνικής ολοκλήρωσης και αποκατάστασης της ελληνικής κυριαρχίας στο νησί μετά τα γεγονότα της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο το 1974. Στη ρητορική και τις πολιτικές τους θέσεις υπογράμμιζαν την ανάγκη μη αποδοχής των τετελεσμένων της εισβολής, ζητούσαν την πλήρη αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων και προέβαλλαν συχνά την προοπτική της *ένωσης* της Κύπρου με την Ελλάδα ως ιστορικό και εθνικό στόχο. Παράλληλα, ασκούσαν έντονη κριτική τόσο προς την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας όσο και προς τη διεθνή κοινότητα, θεωρώντας ότι η ελληνική διπλωματία ακολουθούσε υπερβολικά μετριοπαθή στάση και ότι οι διεθνείς οργανισμοί δεν ασκούσαν επαρκή πίεση στην Τουρκία. Η επιχειρηματολογία τους συνδύαζε την καταδίκη της τουρκικής παρουσίας στο νησί με την ανάδειξη της Κύπρου ως αναπόσπαστου τμήματος του ευρύτερου ελληνισμού, προβάλλοντας μια γραμμή αδιαπραγμάτευτης υπεράσπισης των ελληνικών εθνικών δικαιών και απορρίπτοντας λύσεις που θα οδηγούσαν σε διχοτομικές ή ομοσπονδιακές ρυθμίσεις.⁶⁶

Στην ίδια χρονική φάση, οι πολιτικοί φορείς της φιλοευρωπαϊκής Αριστεράς, παρά τις επιμέρους ιδεολογικές διαφοροποιήσεις τους, διαμόρφωσαν σε γενικές γραμμές μια κοινή προσέγγιση στο Κυπριακό μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974, καταδικάζοντας τόσο την τουρκική στρατιωτική επέμβαση όσο και τις πολιτικές που είχαν οδηγήσει στο πραξικόπημα κατά του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Η ανανεωτική Αριστερά υποστήριξε την ανάγκη αποχώρησης των ξένων στρατευμάτων από το νησί, την αποκατάσταση της ανεξαρτησίας και εδαφικής ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας και την αναζήτηση βιώσιμης λύσης μέσω διαπραγματεύσεων και διεθνών πρωτοβουλιών, στο πλαίσιο των

⁶⁵ Κοτζιάς, *Πατριωτισμός και Αριστερά*, σελ. 190-198.

⁶⁶ Γεωργιάδου Βασιλική, *Η άκρα Δεξιά στην Ελλάδα, 1965-2018*, σελ. 140-145.

αποφάσεων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Παράλληλα, τα κόμματα αυτά τόνιζαν την ανάγκη αποφυγής εθνικιστικών λογικών και στρατιωτικής κλιμάκωσης, προκρίνοντας μια πολιτική λύση που θα διασφάλιζε την ειρηνική συνύπαρξη των δύο κοινοτήτων και θα απέτρεπε τη διχοτόμηση του νησιού, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις διατύπωναν επιφυλάξεις απέναντι στις παρεμβάσεις των μεγάλων δυνάμεων και των στρατιωτικών συμμαχιών στην περιοχή, συνδέοντας την επίλυση του Κυπριακού με μια ευρύτερη πολιτική ειρήνης και αποστρατιωτικοποίησης στην Ανατολική Μεσόγειο.⁶⁷

Στο Κυπριακό ζήτημα, ο κεντρώος χώρος της εποχής υιοθέτησε σταθερά μια γραμμή έντονης καταδίκης της τουρκικής εισβολής και κατοχής, όπως αυτές διαμορφώθηκαν μετά τα γεγονότα στην Κύπρο το 1974, υποστηρίζοντας την ανάγκη πλήρους αποχώρησης των τουρκικών στρατευμάτων και αποκατάστασης της εδαφικής ακεραιότητας και της κυριαρχίας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Παράλληλα, τόσο η Ένωση Κέντρου–Νέες Δυνάμεις όσο και η μεταγενέστερη Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου τάχθηκαν υπέρ της διεθνοποίησης του Κυπριακού μέσω της ενεργού προσφυγής στους διεθνείς οργανισμούς, ιδίως στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, θεωρώντας ότι η λύση θα έπρεπε να αναζητηθεί στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου και των σχετικών ψηφισμάτων του διεθνούς οργανισμού. Οι ηγέτες του χώρου υποστήριξαν επίσης την ανάγκη στενής συνεργασίας μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και της κυπριακής ηγεσίας υπό τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ΄ αρχικά και τον Σπύρο Κυπριανού μετέπειτα, επιδιώκοντας μια βιώσιμη πολιτική διευθέτηση που θα διασφάλιζε την ανεξαρτησία, την ενότητα και τη λειτουργικότητα του κυπριακού κράτους. Ταυτόχρονα, άσκησαν κριτική σε επιλογές της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας και του Κωνσταντίνου Καραμανλή, εκφράζοντας επιφυλάξεις ως προς την αποτελεσματικότητα της ελληνικής διπλωματίας και ζητώντας πιο ενεργητική διεθνή κινητοποίηση υπέρ των ελληνικών και κυπριακών θέσεων. Συνολικά, η στάση του κεντρώου αυτού πολιτικού χώρου χαρακτηρίστηκε από συνδυασμό έντονης πολιτικής και διπλωματικής πίεσης προς την Τουρκία, προσήλωσης στη νομιμότητα του διεθνούς δικαίου και υποστήριξης μιας ειρηνικής αλλά δίκαιης λύσης του Κυπριακού.⁶⁸

Η διαμόρφωση των θέσεων της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας και της αντιπολίτευσης κατά την περίοδο 1974–1980 ως προς το Κυπριακό ζήτημα εντασσόταν σε ένα στενό πλέγμα αλληλεπίδρασης με την εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων, καθώς τα γεγονότα του 1974 και η παγίωση της *de facto* διαίρεσης της Κύπρου επανακαθόρισαν τόσο τις προτεραιότητες της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής όσο και τους όρους της εσωτερικής πολιτικής αντιπαράθεσης. Η κυβέρνηση της Ν.Δ. υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή υιοθέτησε μια στρατηγική διεθνοποίησης και θεσμικής διαχείρισης του ζητήματος, επιδιώκοντας την ένταξή του σε πλαίσιο διεθνούς δικαίου και την ενεργοποίηση οργανισμών όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, με παράλληλη αποφυγή στρατιωτικής κλιμάκωσης με την Τουρκία, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης πολιτικής σταθεροποίησης και ομαλότητας. Αντιθέτως, η αντιπολίτευση, με κύριο εκφραστή το ΠΑΣΟΚ και με επιμέρους διαφοροποιήσεις στον χώρο της Αριστεράς, άσκησε κριτική που εκτεινόταν από την απόρριψη της κυβερνητικής στάσης ως υπερβολικά ενδοτικής έως την προβολή μιας πιο διεκδικητικής και πολυδιάστατης

⁶⁷ Μανίκας Γεώργιος, *Το χρονικό της Μεταπολίτευσης 1974-2009*, σελ.273-281.

⁶⁸ Βούλγαρης Γιάννης, *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990*, σελ.126-133.

εξωτερικής πολιτικής, με έμφαση στην ενίσχυση της διαπραγματευτικής και αποτρεπτικής ισχύος της χώρας. Το Κυπριακό λειτούργησε, παράλληλα, ως κεντρικός παράγοντας διαρκούς έντασης στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, όχι μόνο ως ανοιχτή εστία σύγκρουσης αλλά και ως καταλύτης που επηρέαζε την πρόσληψη και τη διαχείριση των λοιπών διμερών διαφορών, ιδίως στο Αιγαίο, ενισχύοντας ένα καθεστώς παρατεταμένης κρίσης υποβόσκουσας έντασης. Υπό την οπτική αυτή, καθίσταται σαφές ότι οι κομματικές τοποθετήσεις στο εσωτερικό της Ελλάδας δεν αποκρυσταλλώθηκαν απλώς ως αντιδράσεις σε ένα εξωτερικό γεγονός, αλλά ως οργανικά στοιχεία μιας ευρύτερης στρατηγικής διαχείρισης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, αναδεικνύοντας τη σχέση αμοιβαίου καθορισμού μεταξύ του Κυπριακού ζητήματος και της εξέλιξης του διμερούς ανταγωνισμού κατά την εξεταζόμενη περίοδο.⁶⁹

⁶⁹ Ριζάς, Σωτήρης, “Ελληνοτουρκικές σχέσεις και Μεταπολίτευση”, στο Καραμανωλάκης Βαγγέλης (επιμ), *Η Μεταπολίτευση '74-'75 στιγμές μιας μετάβασης*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2016, σελ. 83-92.

Κεφάλαιο 4ο: Προτεραιότητες της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου, 1974-1980

4.1) Παγίωση της δημοκρατίας στην Ελλάδα την περίοδο 1974-1980

Η εδραίωση της δημοκρατίας στην Ελλάδα την περίοδο 1974–1980 αποτέλεσε ένα σύνθετο και πολυπαραγοντικό φαινόμενο, στηριζόμενο τόσο σε θεσμικές όσο και σε κοινωνικοπολιτικές μεταρρυθμίσεις και διαδικασίες νομιμοποίησης. Μετά την πτώση της δικτατορίας, η κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή επωμίστηκε την πολιτική και ιστορική ευθύνη της «μεταπολίτευσης» μέσα από μια στρατηγική συναινετικής μετάβασης, η οποία απέφυγε το ρεβανσισμό και προώθησε τη θεσμική σταθερότητα ως προαπαιτούμενο δημοκρατικής ομαλότητας. Η νομιμοποίηση του δημοκρατικού πολιτεύματος επιτεύχθηκε με πέντε καθοριστικές κινήσεις: τη νομιμοποίηση του Κ. Κ. Ε. στις 23/09/1974, τη διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών (17 Νοεμβρίου 1974), το δημοψήφισμα για την οριστική επίλυση του πολιτειακού, όπου υπερίσχυσε με σημαντικό ποσοστό η κατάργηση της Βασιλείας (8 Δεκεμβρίου 1974), την απελευθέρωση και την αμνήστευση των εξόριστων και των πολιτικών κρατουμένων της δικτατορίας από τις φυλακές και τα ξερονήσια και τη θέσπιση του Συντάγματος του 1975, που εγκαθίδρυσε ένα κοινοβουλευτικό, προεδρευόμενο, δημοκρατικό πολίτευμα με σαφή κατοχύρωση ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Παράλληλα, η αποχουντοποίηση και η εκκαθάριση των ενόπλων δυνάμεων και των σωμάτων ασφαλείας, η αποκατάσταση της λειτουργίας όλων των κομμάτων, των συνδικάτων και των εφημερίδων συνέβαλαν στη διεύρυνση της πολιτικής συμμετοχής και της κοινωνικής αντιπροσώπευσης. Η ένταξη της Ελλάδας στις ευρωπαϊκές δομές, που επισφραγίστηκε με τη συμφωνία προσχώρησης στην Ε.Ο.Κ. το 1979, παρείχε ένα πλαίσιο εξωτερικής εγγύησης της δημοκρατίας, ενισχύοντας τον ευρωπαϊκό και φιλελεύθερο κοινοβουλευτικό προσανατολισμό του νέου πολιτικού συστήματος με αδιάβλητες εκλογές και εναλλαγή των κομμάτων στην εξουσία. Ταυτόχρονα, η ομαλή κοινοβουλευτική αντιπαράθεση ανάμεσα στη Νέα Δημοκρατία, την Ένωση Κέντρου-Νέες Δυνάμεις, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και την Αριστερά οδήγησε στη θεσμική αποδοχή του πλουραλισμού και στην υπέρβαση των διχασμών που χαρακτήριζαν την προδικτατορική περίοδο σε εθνικόφρονες και κομμουνιστές. Έτσι, η παγίωση της δημοκρατίας στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολιτευτική εξαετία δεν ήταν απλώς αποτέλεσμα πολιτικής αλλαγής, αλλά προϊόν μιας βαθύτερης διαδικασίας κοινωνικής συναίνεσης, θεσμικού εκσυγχρονισμού και εξευρωπαϊσμού, που κατέστησε τη δημοκρατία βιώσιμη, νομιμοποιημένη και ιστορικά ανθεκτική.⁷⁰

Η εδραίωση της δημοκρατίας στην Ελλάδα την περίοδο 1974–1980, στο πλαίσιο της μεταπολίτευσης, δεν δύναται να κατανοηθεί ανεξάρτητα από το διεθνές και περιφερειακό περιβάλλον αστάθειας που διαμορφώθηκε από το Κυπριακό ζήτημα και τη συνολικότερη ένταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, καθώς οι εξωτερικές αυτές προκλήσεις λειτούργησαν ως κρίσιμος παράγοντας εσωτερικής πολιτικής ενοποίησης και θεσμικής σταθεροποίησης.

⁷⁰ Δερτιλής, Γεώργιος, *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας, 1750-2015*, Αθήνα, Πανεπιστημιακής εκδόσεις Κρήτης, 2018, σελ. 800-830.

Υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Καραμανλή, η αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος συνδύαστηκε με την ανάγκη αναβάθμισης της διεθνούς νομιμοποίησης του ελληνικού κράτους και την οικοδόμηση αξιόπιστης στρατηγικής απέναντι σε ένα περιβάλλον συνεχιζόμενης αστάθειας και έντασης, το οποίο είχε ως αφετηρία την κρίση του 1974 στην Κύπρο και επεκτεινόταν σε ζητήματα όπως η υφαλοκρηπίδα, ο εναέριος χώρος και οι θαλάσσιες ζώνες στο Αιγαίο. Η ελληνική εξωτερική πολιτική προσέλαβε έτσι χαρακτηριστικά θεσμικής εξισορρόπησης, με έμφαση στη διεθνοποίηση των διαφορών και στην αξιοποίηση υπερεθνικών οργανισμών συλλογικής νομιμοποίησης, όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, ενώ παράλληλα επιδιώχθηκε η ευρωπαϊκή θεσμική ενσωμάτωση ως μηχανισμός ενίσχυσης της δημοκρατικής σταθερότητας και της γεωπολιτικής θωράκισης της χώρας. Σε αυτό το πλαίσιο, οι ελληνοτουρκικές εντάσεις δεν λειτούργησαν απλώς ως εξωτερικό πεδίο αντιπαράθεσης, αλλά ως δομικός παράγοντας που επηρέασε την εσωτερική πολιτική και πολιτειακή συγκρότηση, ενισχύοντας τη συναίνεση γύρω από τη δημοκρατική ομαλότητα και την ανάγκη παλινόρθωσης των δημοκρατικών θεσμών. Κατά συνέπεια, η παγίωση της δημοκρατίας στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης προέκυψε ως αποτέλεσμα μιας σύνθετης αλληλεπίδρασης μεταξύ εσωτερικής πολιτικής ανασυγκρότησης και διαχείρισης ενός υψηλής έντασης διεθνούς περιβάλλοντος, στο οποίο το Κυπριακό και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις αποτέλεσαν καθοριστικούς παράγοντες διαμόρφωσης τόσο της εθνικής στρατηγικής όσο και της πολιτικής σταθερότητας.⁷¹

⁷¹ Σακελλαρόπουλος, *Η Ελλάδα στη Μεταπολίτευση*, σελ. 86-100.

4.2) Ενταξιακή πορεία της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (Ε.Κ.) την περίοδο 1974-1980

Η ενταξιακή πορεία της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) αλλά και στις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές Κοινότητες (Ευρωπαϊκή Κοινότητα άνθρακα και Χάλυβα, Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας) την περίοδο 1974–1980 αποτέλεσε στρατηγική επιλογή της κυβέρνησης Καραμανλή και θεμέλιο της μεταπολιτευτικής εξωτερικής πολιτικής, συνδεδεμένη άμεσα με την εδραίωση της δημοκρατίας, την οικονομική ανάκαμψη και ανασυγκρότηση καθώς και την ανάγκη ενίσχυσης της διεθνούς θέσης και κύρους της χώρας. Μετά τη μεταπολίτευση, ο Καραμανλής αντιλήφθηκε ότι η ένταξη στην ΕΟΚ θα λειτουργούσε όχι μόνο ως μοχλός εκσυγχρονισμού, αλλά και ως θεσμική «ασπίδα ασφαλείας» έναντι της τουρκικής απειλής, ιδίως μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο (1974) και την κλιμάκωση των ελληνοτουρκικών διαφορών στο Αιγαίο (υφαλοκρηπίδα, εναέριος χώρος, αποστρατιωτικοποίηση νησιών). Η αίτηση επανενεργοποίησης της Συμφωνίας Σύνδεσης και έναρξης διαπραγματεύσεων (1975) και η υπογραφή της Πράξης Προσχώρησης (Μάιος 1979) δεν συνιστούσαν μόνο οικονομική ή τεχνοκρατική διαδικασία, αλλά στρατηγική επιλογή εξωτερικής ασφάλειας και πολιτικής σταθερότητας. Η ευρωπαϊκή ενσωμάτωση συμπεριελήφθηκε σε ένα δόγμα «εξευρωπαϊσμού» της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, με στόχο τη μεταφοράς της ελληνοτουρκικής αντιπαράθεσης από το πεδίο της στρατιωτικής ισχύος στο πεδίο του διεθνούς δικαίου και των κοινοτικών ισορροπιών. Παρά τις αιτιάσεις ορισμένων ευρωπαϊκών κρατών και την έντονη κριτική της αντιπολίτευσης (κυρίως του ΠΑ.Σ.Ο.Κ. και της Αριστεράς, που έβλεπαν την Ε.Ο.Κ. ως «μηχανισμό εξάρτησης» και υποδούλωσης), η επιλογή Καραμανλή εδραζόταν στην πεποίθηση ότι η πολιτική και θεσμική ένταξη της Ελλάδας στη Δυτική Ευρώπη θα παρείχε μακροπρόθεσμα εγγυήσεις εθνικής ασφάλειας και δημοκρατικής ομαλότητας. Συνεπώς, η ενταξιακή πορεία της Ελλάδας δεν μπορεί να εξεταστεί αποκομμένα από τα ελληνοτουρκικά και το Κυπριακό· τουναντίον, αποτέλεσε τμήμα μιας ευρύτερης στρατηγικής μετατόπισης από τον απομονωτισμό και την αστάθεια της μετεμφυλιακής και δικτατορικής περιόδου προς μια νέα, ευρωπαϊκή ταυτότητα, όπου η ασφάλεια, η δημοκρατία και η διεθνής νομιμοποίηση συναρθρώνονταν σε ενιαίο γεωπολιτικό και θεσμικό πλαίσιο. Υπό αυτό το πρίσμα, η ευρωπαϊκή ενσωμάτωση της Ελλάδας λειτούργησε όχι μόνο ως εξωτερικός στρατηγικός προσανατολισμός, αλλά και ως μηχανισμός εσωτερικής θεσμικής σταθεροποίησης και πολιτικής κανονικοποίησης μετά τη δικτατορία. Η συμμετοχή στους κοινοτικούς θεσμούς ενίσχυσε την εικόνα της χώρας ως δημοκρατικού και αξιόπιστου εταίρου στο διεθνές σύστημα, ενώ παράλληλα προσέφερε ένα πρόσθετο διπλωματικό πλαίσιο εντός του οποίου τα ελληνοτουρκικά και το Κυπριακό μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με όρους κανόνων και συμμαχιών. Με τον τρόπο αυτό, η ευρωπαϊκή επιλογή συγκρότησε έναν μακροπρόθεσμο στρατηγικό άξονα που συνέδεε την εθνική ασφάλεια με τη θεσμική ένταξη και τη διεθνή νομιμοποίηση.⁷²

⁷² Μπότσιου, Κωνσταντίνα, “Οι αντιλήψεις για την ασφάλεια στην Ευρωπαϊκή επιλογή του Κωνσταντίνου Καραμανλή : ευρωπαϊκές και ατλαντικές διαστάσεις” στο : Ναπολέον Μαραβέγιας (επιμ), *25 χρόνια από την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΚ/ΕΕ*, Αθήνα, Θεμέλιο και ελληνική πανεπιστημιακή ένωση ευρωπαϊκών σπουδών, 2008, σελ. 189-205.

Η ενταξιακή πορεία της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (ΕΚ) την περίοδο 1974–1980 συνδέθηκε στενά με τον στρατηγικό επαναπροσδιορισμό της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής μετά το 1974, καθώς η Αθήνα αναζητούσε όχι μόνο οικονομική αλλά και πολιτική και στρατηγική στήριξη στο πλαίσιο της νέας μεταπολιτευτικής πραγματικότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, η προσέγγιση προς τις ΕΚ αντιμετωπίστηκε ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής που θα επέτρεπε τη διεθνοποίηση των ελληνικών ζητημάτων, την ενίσχυση της διεθνούς νομιμοποίησης και την ισχυροποίηση της θέσης της Ελλάδας απέναντι στην Τουρκία, ιδίως σε σχέση με το Κυπριακό και το Αιγαίο. Η ένταξη στις ΕΚ δεν θεωρήθηκε απλώς οικονομική επιλογή, αλλά στρατηγική επένδυση στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος ασφάλειας βασισμένου σε θεσμούς, όπου η Ελλάδα θα αποκτούσε πρόσβαση σε δομές συλλογικής αλληλεγγύης και θα μετέτρεπε τις διμερείς διαφορές σε ζήτημα ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος. Τα κέρδη από αυτή την στρατηγική ήταν πολλαπλά: η αύξηση της διεθνούς νομιμοποίησης, η πολιτική στήριξη στο Κυπριακό, η ενίσχυση της διαπραγματευτικής θέσης της Ελλάδας μέσω της ευρωπαϊκής προοπτικής και η μείωση της στρατηγικής ευαλωτότητας μέσω της οικονομικής και θεσμικής ενσωμάτωσης. Παράλληλα, όμως, υπήρξαν και ζημίες, καθώς η σύνδεση με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση απαιτούσε εσωτερική δημοκρατική σταθερότητα, οικονομική προσαρμογή και συμμόρφωση με κοινοτικούς κανόνες, γεγονός που περιόρισε τη δυνατότητα υπερθεματισμού και τη χρήση αντιπαραθετικής ρητορικής, αύξησε τις οικονομικές πιέσεις καθώς ενισχύθηκαν οι οικονομικές δεσμεύσεις και οι προσαρμογές στους κοινοτικούς κανόνες και ανταγωνισμούς και μετέθεσε μέρος της εθνικής στρατηγικής από το πεδίο της διμερούς συσχέτισης ισχύος σε εκείνο της πολυμερούς διακυβέρνησης. Το συνολικό αποτέλεσμα καταδεικνύει ότι η ενταξιακή πορεία ενίσχυσε σημαντικά το αποτρεπτικό και πολιτικό κεφάλαιο της Ελλάδας, αλλά δεν υποκατέστησε την ανάγκη διαπραγματευτικής και αποτρεπτικής διαχείρισης των ελληνοτουρκικών διαφορών, ενώ το απαύγασμα της στρατηγικής αυτής είναι η μετατόπιση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής από τον άμεσο στρατιωτικό ανταγωνισμό προς την θεσμική ενσωμάτωση και την νομική-πολιτική νομιμοποίηση στο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Υπό αυτή την έννοια, η ευρωπαϊκή επιλογή λειτούργησε ως μακροπρόθεσμη στρατηγική εξισορρόπησης σε ένα περιβάλλον αυξημένης περιφερειακής αβεβαιότητας. Η συμμετοχή της Ελλάδας στις ΕΚ παρείχε πρόσθετους θεσμικούς και πολιτικούς μοχλούς επιρροής, οι οποίοι μπορούσαν να αξιοποιηθούν τόσο σε διπλωματικό όσο και σε διαπραγματευτικό επίπεδο. Παράλληλα, η ενσωμάτωση στο ευρωπαϊκό σύστημα κανόνων συνέβαλε στη σταδιακή εσωτερικευση πρακτικών πολυμερούς συνεργασίας και κανονιστικής ρύθμισης των διεθνών διαφορών, δηλαδή της υπαγωγής τους σε διεθνή και ευρωπαϊκά θεσμικά πλαίσια. Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα της στρατηγικής αυτής εξαρτήθηκε σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητα της ελληνικής πλευράς να συνδυάσει τη θεσμική ισχύ με αξιόπιστες εθνικές δυνατότητες αποτροπής. Εν τέλει, η ενταξιακή πορεία στις ΕΚ ανέδειξε τη μετάβαση της Ελλάδας σε ένα πρότυπο εξωτερικής πολιτικής που επένδυε στη θεσμική ισχύ ως συμπληρωματικό, και όχι αποκλειστικό, μέσο διασφάλισης των εθνικών συμφερόντων.⁷³

⁷³ Αρβανιτόπουλος, Κωνσταντίνος- Κοπά, Μαριλένα- Πασσάς, Αργύρης, *Ελλάδα- Ευρωπαϊκή Ένωση, μια σχέση «μέσα από σφράντα κύματα»*, Αθήνα, Πεδίο, 2022, σελ. 535-558.

4.3) Στάση των ελληνικών πολιτικών σχηματισμών ως προς την σχέση της Τουρκίας με τους διεθνείς θεσμούς και συμμαχίες την περίοδο 1974-1980

Κατά την περίοδο 1974–1980, οι θέσεις των ελληνικών πολιτικών κομμάτων για τη σχέση της Τουρκίας με το ΝΑΤΟ, τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Ε.Ο.Κ. και γενικότερα τη Δύση αποτύπωναν τον ιδεολογικό και στρατηγικό προσανατολισμό κάθε παράταξης απέναντι στο μεταπολιτευτικό διεθνές περιβάλλον. Η Νέα Δημοκρατία του Κωνσταντίνου Καραμανλή υιοθέτησε μια ρεαλιστική, φιλοδυτική στάση, θεωρώντας ότι η συμμετοχή τόσο της Ελλάδας όσο και της Τουρκίας στις δυτικές συμμαχίες ήταν αδήριτη γεωπολιτική πραγματικότητα· ωστόσο, υποστήριζε ότι η σύσφιξη των σχέσεων της Τουρκίας με τη Δύση έπρεπε να συνοδεύεται από σεβασμό του διεθνούς δικαίου, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των αρχών καλής γειτονίας, προκειμένου να μην επικροτείται ο τουρκικός αναθεωρητισμός, προβάλλοντας εμμέσως το Κυπριακό και τις ελληνοτουρκικές διαφορές ως κριτήρια πολιτικής συμπεριφοράς. Για την κυβέρνηση Καραμανλή, η επαναπροσέγγιση με τις Η.Π.Α. και η επιστροφή της Ελλάδας στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ (1980) λειτουργούσαν ως αντίβαρο της τουρκικής επιρροής στο πλαίσιο της Συμμαχίας, ενώ η ευρωπαϊκή ένταξη της χώρας στην Ε.Ο.Κ. θεωρήθηκε ως στρατηγική εξισορρόπηση που θα μετέτρεπε τη Δύση από πεδίο εξάρτησης σε θεσμική θωράκιση της ελληνικής ασφάλειας. Αντίθετα, το ΠΑ.Σ.Ο.Κ. του Ανδρέα Παπανδρέου ανέπτυξε έντονα αντινατοϊκή και αντιαμερικανική ρητορική, στηλιτεύοντας το ΝΑΤΟ και τις Η.Π.Α. ότι ανέχθηκαν ή και συνέργησαν στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο, ενώ αντιμετώπιζε τη στενή σχέση Άγκυρας–Δύσης ως απειλή για τα ελληνικά συμφέροντα. Το κόμμα απέρριπτε κάθε προοπτική ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης της Τουρκίας, θεωρώντας την Ε.Ο.Κ. μηχανισμό πολιτικής και οικονομικής επιβολής που λειτουργούσε υπέρ της Άγκυρας. Από την άλλη, το Κ. Κ. Ε. , μέσα από μια αντιιμπεριαλιστική οπτική, θεωρούσε τη Δύση — ιδιαίτερα το ΝΑΤΟ και τις Η.Π.Α. — υπεύθυνη για τη διαιώνιση των ελληνοτουρκικών εντάσεων, προκρίνοντας την αποδέσμευση και των δύο χωρών από το δυτικό στρατόπεδο και την οικοδόμηση σχέσεων ειρήνης εκτός του ιμπεριαλιστικού μπλοκ. Έτσι, η στάση των ελληνικών κομμάτων απέναντι στη σχέση της Τουρκίας με τη Δύση συνόψιζε τη βαθιά ιδεολογική τομή της Μεταπολίτευσης: μεταξύ του φιλοδυτικού ρεαλισμού της Ν.Δ., του «ακηδεμόνευτου πατριωτισμού» του ΠΑ.Σ.Ο.Κ. και του ρηζικέλευθου αντιιμπεριαλισμού της Αριστεράς. Παρά την έντονη ρητορική τους διαφοροποίηση, οι προτάσεις των κομμάτων συχνά παρέμεναν εγκλωβισμένες σε ιδεολογικές αφετηρίες, χωρίς να προσφέρουν ρεαλιστικά εφαρμόσιμες εναλλακτικές για την αντιμετώπιση των ελληνοτουρκικών εντάσεων. Η Ν.Δ. επιχειρούσε να μετατρέψει τη Δύση σε θεσμικό πλαίσιο ασφάλειας, αλλά η ίδια η στρατηγική της βασιζόταν σε υποθέσεις για τη συνοχή και την ενότητα των δυτικών συμμαχιών, που δεν ήταν δεδομένες. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η Αριστερά, από την άλλη, προέτασσαν την αυτονομία και την αποδέσμευση, χωρίς όμως να αποσαφηνίζουν με ποιους συγκεκριμένους μηχανισμούς θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν την προστασία των εθνικών συμφερόντων σε ένα περιβάλλον γεωπολιτικής πίεσης. Με αυτόν τον τρόπο, η

αντιπαράθεση για τη σχέση με τη Δύση αποκάλυπτε όχι μόνο ιδεολογικές αντιθέσεις, αλλά και την αδυναμία συγκρότησης μιας κοινά αποδεκτής εθνικής στρατηγικής.⁷⁴

Η στάση των ελληνικών πολιτικών σχηματισμών ως προς τη σχέση της Τουρκίας με τους διεθνείς θεσμούς και συμμαχίες την περίοδο 1974–1980 συνδέεται οργανικά με την εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων, καθώς το Κυπριακό ζήτημα και η συνολική κλιμάκωση των διμερών διαφορών στο Αιγαίο μετέτρεψαν τη διεθνή θεσμική ένταξη της Τουρκίας σε κεντρικό άξονα χάραξης και άσκησης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, καθιστώντας αλληλένδετες τις κομματικές τοποθετήσεις και τη διαχείριση του διεθνούς περιβάλλοντος. Υπό την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, η στρατηγική απέναντι στη συμμετοχή της Τουρκίας σε οργανισμούς όπως το ΝΑΤΟ εντάχθηκε σε μια λογική έμμεσης θεσμικής εξισορρόπησης: η ελληνική πλευρά δεν επεδίωκε ρήξη με το συμμαχικό πλαίσιο, αλλά αξιοποίησή του ως πεδίο διπλωματικής πίεσης, με στόχο τον περιορισμό της τουρκικής αναθεωρητικής συμπεριφοράς που είχε εκδηλωθεί διαμέσου του Κυπριακού και των μεταγενέστερων θερμών επεισοδίων στο Αιγαίο. Αντίστοιχα, η αντιπολίτευση, με κυρίαρχο εκφραστή το ΠΑΣΟΚ και με ορισμένες αποκλίσεις στην Αριστερά, συνέδεσε άμεσα τα ελληνοτουρκικά προβλήματα με τη λειτουργία των διεθνών συμμαχιών, υποστηρίζοντας ότι το θεσμικό πλαίσιο της Δύσης δεν εξουδετέρωνε αλλά συχνά αναπαρήγαγε τις ανισοροπίες ισχύος υπέρ της Τουρκίας, γεγονός που καθιστούσε αναγκαία μια πιο ανεξάρτητη και πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική. Οι ελληνοτουρκικές κρίσεις της περιόδου, με αιχμή την υφαλοκρηπίδα, τον εναέριο χώρο και τις θαλάσσιες ζώνες, δεν λειτούργησαν απλώς ως διμερές ζήτημα αλλά ως μηχανισμός που «διαπερνούσε» τις συμμαχικές σχέσεις, μεταφέροντας τη σύγκρουση στο επίπεδο των διεθνών οργανισμών και επηρεάζοντας καθοριστικά τις κομματικές αναγνώσεις του ρόλου του ΝΑΤΟ και των δυτικών θεσμών. Συνεπώς, το Κυπριακό και τα ελληνοτουρκικά δεν αποτελούν παράλληλες θεματικές, αλλά τον κεντρικό συνδετικό κρίκο που ενοποιεί τη στάση των πολιτικών δυνάμεων απέναντι στις διεθνείς συμμαχίες και τη θέση της Τουρκίας σε αυτές, αναδεικνύοντας μια συμμετρική σχέση άμεσης αλληλεξάρτησης μεταξύ περιφερειακής κρίσης και διεθνούς θεσμικού πλαισίου.⁷⁵

⁷⁴ Μπότσιου, Κωνσταντίνα, «Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1974-2000, ιστορική αναδρομή» στο : *Η Ελλάδα και το ευρωπαϊκό μέλλον της Τουρκίας*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2001, σελ. 133-152.

⁷⁵ Τσιριγώτης, *Ελλάδα-Τουρκία, Θεωρία και στρατηγική αποτροπής*, σελ. 235-250.

Συμπεράσματα

Την περίοδο 1967-1974, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις επιδεινώθηκαν αισθητά τόσο από την κλιμάκωση του Κυπριακού ζητήματος όσο και από την ανάδυση σοβαρών διαφορών στο Αιγαίο. Η επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα το 1967 επέφερε μία μετατόπιση προς μια εθνικιστική, επιθετική αλλά ταυτόχρονα αλλοπρόσαλλη και αντιφατική εξωτερική πολιτική όπως κατάδειξαν το επεισόδιο της Κοφίνου με την απόσυρση της μεραρχίας από την Κύπρο αλλά και η συνδιάσκεψη Αλεξανδρούπολης- Κεσσάνης με την αίσθηση αδυναμίας και αναποφασιστικότητας που εξέπεμψαν οι ηγέτες της χούντας στην τουρκική ηγεσία. Παράλληλα, η Τουρκία επεδίωκε να εδραιώσει τον ρόλο της ως περιφερειακή δύναμη. Το Κυπριακό αποτέλεσε κύρια εστία ρήξης: το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου τον Ιούλιο του 1974, με στόχο την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, έδωσε την αφορμή στην Τουρκία να εισβάλει στρατιωτικά και να καταλάβει το βόρειο τμήμα του νησιού, το οποίο κατέχει παράνομα έως τις μέρες μας. Στο ίδιο χρονικό πλαίσιο, ξεκίνησαν να αναδύονται σοβαρές διαφορές στο Αιγαίο, όπως η έκταση της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας, ο εναέριος έλεγχος και το μέγεθος του εναέριου χώρου, ζητήματα που τροφοδότησαν την αμοιβαία καχυποψία και πυροδότησαν ανταγωνισμούς στρατηγικού χαρακτήρα. Η περίοδος αυτή ανέδειξε τη γεωπολιτική ρευστότητα της Ανατολικής Μεσογείου και την έλλειψη ισχυρών μηχανισμών ειρηνικής επίλυσης διαφορών, ενώ η απουσία διεθνούς παρέμβασης στις κρίσιμες στιγμές επέτρεψε την επιβολή τετελεσμένων. Οι εξελίξεις του 1967-1974 όχι μόνο όξυναν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις την εξεταζόμενη περίοδο, αλλά καθόρισαν και το πλαίσιο των προβλημάτων που ταλανίζουν τις διμερείς σχέσεις εφεξής.⁷⁶

Την περίοδο 1974-1980, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις επηρεάστηκαν καταλυτικά από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο και την παγίωση της κατοχής του βόρειου τμήματος του νησιού, γεγονός που προκάλεσε βαθιά πολιτική και διπλωματική ρήξη μεταξύ των δύο χωρών. Οι απόπειρες επίλυσης του Κυπριακού από τους Μακάριο, Κυπριανού και Ντενκτάς απέβησαν άκαρπες. Η Μεταπολίτευση στην Ελλάδα, με την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974, βρήκε τη χώρα αντιμέτωπη με ένα νέο, τετελεσμένο γεωπολιτικό σκηνικό στην Κύπρο και με μια Τουρκία που ενίσχυε διαρκώς τη στρατιωτική και πολιτική της θέση στην Ανατολική Μεσόγειο. Ταυτόχρονα, τα ζητήματα του Αιγαίου, όπως η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, ο εναέριος έλεγχος (FIR), οι παραβιάσεις του εναέριου χώρου, η κυριότητα πολλών νησίδων στο Αιγαίο, η στρατικοποίηση των νησιών και το δικαίωμα επέκτασης των χωρικών υδάτων, άρχισαν να λαμβάνουν όλο και μεγαλύτερη βαρύτητα, μετατρέποντας το Αιγαίο σε πεδίο αντιπαράθεσης και ανταγωνισμού. Οι σχέσεις χειροτέρευσαν περαιτέρω με την κρίση του «Χόρα» το 1976 εξαιτίας των τουρκικών ερευνών στο Αιγαίο για υδρογονάνθρακες και τη συνεπακόλουθη προσφυγή της Ελλάδας στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, χωρίς όμως ουσιαστικό αποτέλεσμα. Μετέπειτα, το Πρακτικό της Βέρνης, ηρέμησε για λίγο τα ύδατα μεταθέτοντας όμως την επίλυση των ελληνοτουρκικών διενέξεων στις καλένδες. Καταληκτικά, η περίοδος 1974-1980 σημαδεύτηκε από τελμάτωση στο Κυπριακό, απώλεια της εμπιστοσύνης και έναν διογκούμενο μιλιταρισμό που επιδείνωσε τις ελληνοτουρκικές

⁷⁶ Σταθακόπουλος, Δημήτρης, *Το προβλεπτό και το απρόβλεπτο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα, 24 Γράμματα, 2019, σελ. 30-35.

σχέσεις, θέτοντας τα θεμέλια για τις μελλοντικές κρίσεις της δεκαετίας του 1980 και εδραιώνοντας ένα κλίμα σύγκρουσης μεταξύ των δύο χωρών.⁷⁷

Κατά την περίοδο 1967–1980 η στρατηγική της ελληνικής πλευράς ως προς το Κυπριακό ζήτημα και τα ελληνοτουρκικά σηματοδεύτηκε από έντονες ασυνέχειες, αμυντικό αναστοχασμό και σταδιακή μετάβαση από εθνικά ιδεολογικά φορτισμένες επιδιώξεις σε ρεαλιστικότερη διπλωματική διαχείριση, υπό την πίεση σοβαρών στρατηγικών ήττων και μεταβολών στο διεθνές σύστημα. Στην πρώτη φάση (1967–1974), υπό το καθεστώς της στρατιωτικής δικτατορίας, η ελληνική πολιτική υπήρξε αντιφατική και ασυντόνιστη, με βασικό χαρακτηριστικό την πρόσληψη της μεγαλονήσου ως τμήμα της πατρίδας γης και περιφρόνηση της ανεξαρτησίας της, την αποδοχή της αποχώρησης της ελληνικής μεραρχίας (1967) και την υιοθέτηση της «λύσης» της ένωσης υπό ασαφείς όρους, χωρίς ρεαλιστική εκτίμηση των τουρκικών αντιδράσεων και των διεθνών συσχετισμών ισχύος. Η έλλειψη συνεκτικής εθνικής στρατηγικής, η ιδεολογική εμμονή του καθεστώτος στην ανατροπή και εξόντωση του Μακαρίου και ο εφησυχασμός για τον βαθμό ετοιμότητας της τουρκικής στρατιωτικής προετοιμασίας οδήγησαν στο πραξικόπημα του Ιουλίου 1974, το οποίο αποτέλεσε την θρυαλλίδα για την τουρκική εισβολή και την *de facto* διχοτόμηση του νησιού, συνιστώντας τη σοβαρότερη γεωπολιτική ήττα του Ελληνισμού μετά τη Μικρασιατική καταστροφή. Μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας (1974–1980), η στρατηγική της Ελλάδας αναδιαμορφώθηκε υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή με κύριους στόχους την αποτροπή νέας ελληνοτουρκικής σύρραξης, τη διεθνοποίηση του Κυπριακού ως ζητήματος εισβολής και κατοχής, την αποκατάσταση της διεθνούς αξιοπιστίας και κύρους της χώρας και τη σταδιακή ενίσχυση της αποτρεπτικής ισχύος της στο Αιγαίο. Η εγκατάλειψη της ένωσης ως επίσημου στόχου και η αποδοχή της διζωνικής, δικοινοτικής ομοσπονδίας ως αφετηρίας λύσης στο Κυπριακό αντανακλούσε τη μετάβαση σε ρεαλιστικό πλαίσιο διαχείρισης του προβλήματος, ενώ στα ελληνοτουρκικά η Ελλάδα επεδίωξε πολιτική ηπίων τόνων, προσφυγή στο διεθνές δίκαιο και στροφή στη Δύση (επανεένταξη στο ΝΑΤΟ, αποδοχή ένταξης στην Ε.Ο.Κ.), χωρίς όμως να επιτύχει ουσιαστική ανατροπή των τετελεσμένων του 1974. Συνολικά, η ελληνική στρατηγική της περιόδου 1967–1980 διαμορφώθηκε περισσότερο ως αντίδραση σε κρίσεις και ήττες παρά ως προϊόν μακρόπνοου σχεδιασμού, με απώτερο στόχο τη διασφάλιση της κρατικής επιβίωσης, της διεθνούς νομιμοποίησης και της σχετικής ισορροπίας ισχύος έναντι μιας αναθεωρητικής Τουρκίας. Εφήρμοσε δηλαδή ένα δόγμα αποτροπής μέσω αυτοσυγκράτησης, αμυντικής θωράκισης και διεθνοποίησης, ιδίως μετά το 1974.⁷⁸

Κατά την περίοδο 1967–1980, η τουρκική στρατηγική απέναντι στο Κυπριακό και τα ευρύτερα ελληνοτουρκικά ζητήματα χαρακτηρίστηκε από συστηματική προσπάθεια αναβάθμισης της γεωστρατηγικής θέσης της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο και το Αιγαίο, σε συνδυασμό με την προστασία των δικαιωμάτων της τουρκικής κοινότητας στην Κύπρο και την αποτροπή οποιασδήποτε ελληνικής πρωτοβουλίας και ενέργειας που θα μπορούσε να αμφισβητήσει ή να απειλήσει τα ζωτικά συμφέροντά της. Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία εφάρμοσε μια διττή στρατηγική: αφενός την στρατιωτική προπαρασκευή και αποτροπή απέναντι σε πιθανές ελληνικές κινήσεις στο Αιγαίο και στην Κύπρο, και αφετέρου την διπλωματική κινητοποίηση σε διεθνές επίπεδο, αξιοποιώντας τις εγγυήσεις της συνθήκης της κυπριακής ανεξαρτησίας, το διεθνές δίκαιο κατά το δοκούν και τις αποφάσεις των Ηνωμένων Εθνών. Στο Κυπριακό, η Τουρκία υιοθέτησε μια προληπτική στρατηγική,

⁷⁷Τενεκίδης, Γιώργος- Κρανιδιώτης, Γιάννος, *Κύπρος, ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, Λευκωσία, Εστία, 2009, σελ. 501-526.

⁷⁸Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος, *Η ελληνοτουρκική σύγκρουση από την Κύπρο έως τα Ίμια*, Αθήνα, Σιδέρης, 2001, σελ. 341-362.

αποσκοπώντας στην εξασφάλιση ισχυρής παρουσίας της στο νησί, η οποία κορυφώθηκε με την εισβολή του 1974 και την *de facto* διχοτόμηση, ενώ νομιμοποιούσε τη στρατηγική της σε διεθνές επίπεδο. Παράλληλα, η τουρκική στρατηγική αντιμετώπισε και τα υπόλοιπα ελληνοτουρκικά ζητήματα, όπως τις διαφορές για τις θαλάσσιες ζώνες, τα νησιά του Αιγαίου, τα εναέρια και θαλάσσια σύνορα, καθώς και την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, υιοθετώντας μια πολιτική βαθμιαίας αμφισβήτησης και διεκδίκησης που περιλάμβανε στρατιωτική παρουσία, προκλήσεις, επιθετικές ενέργειες, παραβιάσεις, πολιτικές δηλώσεις και διπλωματική πίεση. Συνολικά, η τουρκική στρατηγική της περιόδου αυτής συνδύαζε ρεαλιστική αποτροπή, δυναμική διπλωματία και προληπτική στρατιωτική προεργασία, με απώτερο στόχο την διατήρηση και ενίσχυση του γεωπολιτικού μεγέθους και κεφαλαίου της Τουρκίας, την εξισορρόπηση της ισχύος έναντι της Ελλάδας και την αταλάντευτη διασφάλιση και προώθηση των συμφερόντων της σε Κύπρο και Αιγαίο.⁷⁹

Η εξωτερική πολιτική της δικτατορίας των συνταγματαρχών στα ελληνοτουρκικά ζητήματα χαρακτηρίστηκε από έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού, διεθνή απομόνωση και ένα εκρηκτικό μείγμα ιδεολογικού αυταρχισμού και γεωπολιτικής αφέλειας, που τελικά οδήγησε στην εθνική τραγωδία της Κύπρου. Το καθεστώς, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει τη στήριξη των Η Π.Α. στα πλαίσια του Ψυχρού Πολέμου, εφάρμοσε μια εξωτερική πολιτική δέσμια των αμερικανικών συμφερόντων, θεωρώντας τη διατήρηση της Ελλάδας στον πυρήνα του δυτικού (ατλαντικού) στρατοπέδου προϋπόθεση εσωτερικής και διεθνούς νομιμοποίησης. Στα ελληνοτουρκικά, οι σχέσεις με την Άγκυρα επιδεινώθηκαν λόγω της όξυνσης του Κυπριακού και της αδυναμίας της χούντας να διαχειριστεί τις εντάσεις στο Αιγαίο με θεσμικό και διπλωματικό τρόπο· οι στρατιωτικοί χειρίστηκαν ζητήματα κυριαρχίας (υφαλοκρηπίδα, εναέριος χώρος) με επιπολαιότητα και χωρίς στρατηγική σύνεση. Η έκταση της ανεπάρκειας του καθεστώτος αποκαλύφτηκε στην Κύπρο, όπου η επιχείρηση ανατροπής του Μακαρίου (Ιούλιος 1974) — καθοδηγούμενη από το αθηναϊκό καθεστώς μέσω της ΕΟΚΑ Β΄— προκάλεσε την τουρκική εισβολή και την κατοχή του βόρειου τμήματος του νησιού. Η στρατιωτική αυτή επιλογή, αποτέλεσμα εθνικιστικού παροξυσμού, δογματισμού και αδυναμίας κατανόησης των διεθνών συσχετισμών, φανέρωσε τη γεωπολιτική αδυναμία και την περιχαράκωση της δικτατορίας, η οποία απέτυχε να αποτρέψει την τουρκική στρατιωτική δράση και κατέρρευσε εξαιτίας των επιλογών της. Συνολικά, η εξωτερική πολιτική της χούντας στα ελληνοτουρκικά υπήρξε αντιφατική, αλλοπρόσαλλη και επιζήμια: μια πολιτική που, επένδυσε στον εθνικιστικό οίστρο και στην αμερικανική εύνοια, οδήγησε τελικά σε απώλεια εθνικού ελέγχου, υπονόμηση της διεθνούς αξιοπιστίας και βαρύτατα πλήγματα για τον ελληνισμό.⁸⁰

Κατά την περίοδο 1974–1980, οι θέσεις των ελληνικών πολιτικών κομμάτων για τα ελληνοτουρκικά ζητήματα στο Αιγαίο και το Κυπριακό σφυρηλατήθηκαν μέσα σε ένα περιβάλλον εθνικής κρίσης και αναδιαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής, αντανακλώντας διαφορετικές αντιλήψεις για τη σχέση εθνικής ασφάλειας, διεθνούς δικαίου και εξάρτησης από τη Δύση. Η Νέα Δημοκρατία του Κωνσταντίνου Καραμανλή, επιζητώντας σταθερότητα και αποφυγή σύγκρουσης, υιοθέτησε τον ρεαλισμό ως κατευθυντήρια αρχή: αναγνώριζε ως μόνη διμερή διαφορά την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου και επιδίωκε ειρηνική επίλυση μέσω του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, ενώ στο Κυπριακό προωθούσε διεθνοποίηση μέσω του Ο.Η.Ε. και σεβασμό της ανεξαρτησίας της Κυπριακής Δημοκρατίας.

⁷⁹ Πικραμένος, Κώστας, *Τουρκία 1923-2023*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2023, σελ. 121-136.

⁸⁰ Συρίγος, Άγγελος, «Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1967-1974 : από τη συνάντηση στον Έβρο στην εισβολή στην Κύπρο» στο: Παύλος Σούρλας (επιμ), *πρακτικά συνεδρίου, η δικτατορία των συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της δημοκρατίας*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα, 2014, σελ. 313-337.

Αντίθετα, το ΠΑ.Σ.Ο.Κ. του Ανδρέα Παπανδρέου ακολούθησε μια μαξιμαλιστική γραμμή έντονου εθνικισμού και αντιιμπεριαλισμού: κατήγγειλε τη «συνενοχή» του ΝΑΤΟ και των Η.Π.Α. στην τουρκική εισβολή και θεωρούσε ότι η Ελλάδα έπρεπε να ασκήσει πλήρως τα κυριαρχικά της δικαιώματα χωρίς διεθνή μεσολάβηση, ενώ για το Κυπριακό τόνιζε την ανάγκη άσκησης αδέσμευτης πολιτικής και απαγκίστρωσης από τα δυτικά συμφέροντα. Το Κ. Κ. Ε., μέσα από μια αντιιμπεριαλιστική προσέγγιση, ερμήνευε τις ελληνοτουρκικές εντάσεις ως προϊόν ανταγωνισμών εντός του ΝΑΤΟ και εντός κύκλων του διεθνούς κεφαλαίου, υποστηρίζοντας την αποχώρηση και των δύο χωρών από τη Συμμαχία και τη λύση του Κυπριακού με βάση την αρχή της εθνικής κυριαρχίας, της αυτοδιάθεσης των λαών και της μη επέμβασης. Παρά τις διαφοροποιήσεις, κοινός παρονομαστής όλων των πολιτικών δυνάμεων υπήρξε η καταδίκη της τουρκικής κατοχής στην Κύπρο και η προάσπιση των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων· ωστόσο, οι αποκλίνουσες στρατηγικές — ο ευρωπαϊκός ρεαλισμός της Ν.Δ., ο εθνολαϊκός ριζοσπαστισμός του ΠΑ.Σ.Ο.Κ. και ο ταξικός, προλεταριακός διεθνισμός της Αριστεράς — ανέδειξαν τις ιδεολογικές τομές που καθόρισαν τη μεταπολιτευτική εξωτερική πολιτική και την ευρύτερη πολιτική φυσιογνωμία της νεοπαγούς ελληνικής μεταπολιτευτικής δημοκρατίας.⁸¹

Η πρώτη μεταπολιτευτική περίοδος υπήρξε μια φάση βαθιάς πολιτικής αναδιάταξης και στρατηγικού αναπροσανατολισμού της Ελλάδας, με τρεις αλληλένδετες προτεραιότητες: την εδραίωση της δημοκρατίας, την ευρωπαϊκή ένταξη και τον επανακαθορισμό της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής απέναντι στην Τουρκία και το διεθνές σύστημα. Η αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος δεν περιορίστηκε σε θεσμικό επίπεδο — με την ψήφιση του Συντάγματος του 1975 και την κατοχύρωση πολιτικών ελευθεριών — αλλά απέβλεπε στη διαμόρφωση μιας νέας πολιτικής κουλτούρας συναίνεσης και νομιμοποίησης, ως απάντηση στην αυταρχική κληρονομιά της δικτατορίας. Παράλληλα, η ένταξη στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες αποτέλεσε εκούσια επιλογή γεωπολιτικής ασφάλειας και θεσμικής κατοχύρωσης της δημοκρατίας, συνδέοντας την εσωτερική σταθερότητα με τη συμμετοχή της χώρας σε ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο αξιών, οικονομικής ανάπτυξης και διεθνούς νομιμοποίησης. Την ίδια στιγμή, η ελληνική διπλωματία καλείτο να αναπροσαρμόσει τη στάση της απέναντι στην Τουρκία, η οποία μετά την εισβολή στην Κύπρο και την κλιμάκωση των εντάσεων στο Αιγαίο αντιμετωπιζόταν ως αναθεωρητικός παράγοντας διαρκούς απειλής, αλλά και ως υπολογίσιμος εταίρος και συνομιλητής των δυτικών θεσμών. Ο Καραμανλής επιχείρησε να εντάξει το ελληνοτουρκικό πρόβλημα στο ευρωπαϊκό και διεθνές πλαίσιο, προωθώντας μια στρατηγική εξευρωπαϊσμού» των διαφορών και εξισορρόπησης των γεωπολιτικών πιέσεων μέσω της ευρωπαϊκής προοπτικής. Συνολικά, η περίοδος 1974–1980 σηματοδότησε τη μετάβαση της Ελλάδας από τον εσωστρεφή εθνικισμό, τον μιλιταρισμό, τον ελληνοχριστιανισμό και τον άκρατο εθνικισμό σε μια νέα φάση θεσμικού εκσυγχρονισμού, δημοκρατικής ενηλικίωσης και ευρωπαϊκού προσανατολισμού, που συγκρότησε μακροπρόθεσμα τον άξονα της ελληνικής πολιτικής ταυτότητας και εξωτερικής πολιτικής. Παράλληλα, η ηγεσία της Ν.Δ. επεδίωξε την παραμονή της Τουρκίας στο δυτικό στρατόπεδο διότι πίστευε πως η πρόσδεση της Τουρκίας

⁸¹ Μπότσιου, Κωνσταντίνα, «Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο : Η ευρωπαϊκή τροχιά της Μεταπολίτευσης» στο : Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος-Μαριλένα Κοπά (επιμ), *30 χρόνια εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004*, Αθήνα, Λιβάνης, 2005, σελ. 99-105.

στο άρμα της Δύσης θα τη ρυμουλκούσε στην ατραπό της συνεννόησης και του διαλόγου με την Ελλάδα.⁸²

Η ένταξη της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες συνιστά κομβικό σημείο για την κατανόηση της μετέπειτα εξέλιξης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στα ελληνοτουρκικά ζητήματα και στο Κυπριακό, καθώς ενέταξε τις ελληνικές διπλωματικές επιδιώξεις σε ένα ευρύτερο υπερεθνικό και θεσμικό πλαίσιο. Μέσω της συμμετοχής της στις ευρωπαϊκές δομές, η Ελλάδα απέκτησε τη δυνατότητα να προωθήσει συστηματικότερα τη διεθνοποίηση των διαφορών της με την Τουρκία, ιδιαίτερα σε ότι αφορά τις διαφωνίες για το καθεστώς του Αιγαίου Πελάγους, όπως το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας, των θαλάσσιων ζωνών και γενικότερα των κυριαρχικών δικαιωμάτων. Παράλληλα, η ευρωπαϊκή ένταξη ενίσχυσε τη δυνατότητα της ελληνικής διπλωματίας να εντάξει το Κυπριακό σε ένα ευρύτερο ευρωπαϊκό πολιτικό και νομικό πλαίσιο, προβάλλοντας την τουρκική στρατιωτική παρουσία στο έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας ως ζήτημα που υπερέβαινε τα όρια μιας διμερούς ελληνοτουρκικής διαφοράς και αφορούσε πλέον την τήρηση των αρχών του διεθνούς δικαίου και της ευρωπαϊκής πολιτικής τάξης. Υπό αυτή την έννοια, η ένταξη της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες δεν είχε μόνο οικονομική ή πολιτική σημασία, αλλά λειτούργησε και ως σημαντικός πολλαπλασιαστής ισχύος για την ελληνική εξωτερική πολιτική, επιτρέποντας τη σύνδεση των εθνικών ζητημάτων με τις ευρύτερες διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και προσδίδοντας στα ελληνοτουρκικά και στο Κυπριακό μια νέα θεσμική και διπλωματική διάσταση.⁸³

Η περίοδος 1967–1980 ανέδειξε τη διαμόρφωση δύο διακριτών και δομικά ασύμμετρων στρατηγικών προσεγγίσεων στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Η Τουρκία υιοθέτησε αναθεωρητική στρατηγική, βασισμένη στη δημιουργία τετελεσμένων μέσω της χρήσης ή της απειλής χρήσης στρατιωτικής ισχύος, εκμεταλλευόμενη τη γεωστρατηγική της σημασία εντός του NATO και αποκομίζοντας απτά γεωπολιτικά κέρδη, πρωτίστως τον έλεγχο σημαντικού τμήματος της Κύπρου και την αναβάθμιση της διαπραγματευτικής της θέσης έναντι της Ελλάδας, με παράλληλο κόστος τη διεθνή πολιτική επιβάρυνση και απομόνωση μέσω της κριτικής και καταδίκης της που επέφερε την επιδείνωση των σχέσεών της με τρίτες δυνάμεις, καθώς και την παγίωση ενός περιβάλλοντος διαρκούς έντασης. Αντιθέτως, η Ελλάδα, μετά το 1974, προχώρησε σε στρατηγικό αναπροσανατολισμό που συνδύασε την αποτροπή με τον διάλογο και τη συστηματική προσήλωση στο διεθνές δίκαιο, επιδιώκοντας τη μεγιστοποίηση της διεθνούς νομιμοποίησης και τη θεσμική σταθεροποίηση του περιβάλλοντος ασφαλείας. Η ελληνική στρατηγική δεν κατόρθωσε να ανατρέψει τα τετελεσμένα στην Κύπρο, γεγονός που συνιστά το μείζον στρατηγικό της κόστος, πλην όμως απέφερε κρίσιμα οφέλη, όπως η διατήρηση και ενίσχυση της διεθνούς νομικής θέσης της χώρας (σύνολο των δικαιωμάτων, υποχρεώσεων και θεσμικών δυνατοτήτων που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο και καθορίζουν τη θέση ενός κράτους στο διεθνές σύστημα ως αναγνωρισμένου νομικού υποκειμένου, καθώς και την ικανότητά του να επικαλείται κανόνες, συνθήκες και θεσμούς προς υποστήριξη των διεθνών του αξιώσεων), μέσω της συστηματικής επίκλησης του διεθνούς

⁸² Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος- Πλατιάς Αθανάσιος, *50 κανόνες στρατηγικής στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και απαντήσεις σε 20 κρίσιμες ερωτήσεις*, Αθήνα, Δίαυλος, 2023, σελ. 105-170.

⁸³ Γεωργίου Βαγγέλης, *Ελλάς-ΕΟΚ: εμπιστευτικό*, Αθήνα, Ποιότητα, 2022, σελ. 198-212.

δικαίου και των πολυμερών θεσμών, καθώς και η επανένταξή της στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, η οποία λειτούργησε ως μηχανισμός αποκατάστασης της αποτρεπτικής ισορροπίας, ενίσχυσης της επιχειρησιακής της ασφάλειας και επανασύνδεσης της Ελλάδας με το δυτικό σύστημα συλλογικής άμυνας. Το συνολικό αποτέλεσμα καταδεικνύει ότι η τουρκική στρατηγική παρήγαγε βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα υλικά και εδαφικά κέρδη με μακροπρόθεσμο πολιτικό και θεσμικό κόστος, ενώ η ελληνική στρατηγική, παρά τις απώλειες του 1974, επέλεξε συνειδητά τη μακροπρόθεσμη διαχείριση της ασυμμετρίας ισχύος μέσω θεσμικών και νομικών εργαλείων, παγιώνοντας τον διαχωρισμό μεταξύ Κυπριακού και ελληνοτουρκικών διαφορών ως σταθερό άξονα της μεταπολιτευτικής εξωτερικής πολιτικής.⁸⁴

Το χρονικό διάστημα 1967-1980 αντιπαρατέθηκαν δύο ριζικά αντίθετες προσεγγίσεις και αντιλήψεις για την άσκηση εξωτερικής πολιτικής, της Ελλάδας και της Τουρκίας. Η ελληνική πλευρά αντιμετώπισε σταθερά το Κυπριακό και τα ελληνοτουρκικά ως αυτοτελή, νομικά και πολιτικά διακριτά πεδία, θεωρώντας ότι το Κυπριακό, αρχικά επί δικτατορίας αποτελούσε ύψιστο εθνικό θέμα με απώτερη επιδίωξη την ένωση με την Ελλάδα και μετέπειτα επί Μεταπολίτευσης συνιστούσε ζήτημα διεθνούς νομιμότητας, παράνομης εισβολής και κατοχής, το οποίο όφειλε να επιλυθεί στο πλαίσιο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και βάσει των σχετικών ψηφισμάτων, ενώ τα ελληνοτουρκικά ζητήματα στο Αιγαίο αφορούσαν διμερείς διαφορές περιορισμένου αντικειμένου, κυρίως την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, και έπρεπε να αντιμετωπιστούν μέσω του διεθνούς δικαίου και, ενδεχομένως, διεθνούς δικαιοδοσίας. Αντιθέτως, η Τουρκία προσέγγισε το σύνολο των ζητημάτων με ολιστική και αλληλένδετη στρατηγική, εντάσσοντας το Κυπριακό, τις αμφισβητήσεις στο Αιγαίο και τα μειονοτικά ζητήματα σε ένα ενιαίο διαπραγματευτικό πλαίσιο, με στόχο τη μεγιστοποίηση της διαπραγματευτικής της ισχύος και τη δημιουργία συσχετισμών και ανταλλαγμάτων. Η τουρκική αυτή προσέγγιση αντανάκλούσε μια αναθεωρητική αντίληψη περί περιφερειακής ασφάλειας και ισορροπίας ισχύος, σύμφωνα με την οποία η επίλυση ή η διαχείριση ενός ζητήματος μπορούσε να αξιοποιηθεί ως μοχλός πίεσης σε ένα άλλο. Η θεμελιώδης αυτή απόκλιση στρατηγικής — μεταξύ της ελληνικής επιμονής στη θεσμική και νομική αποσύνδεση των θεμάτων και της τουρκικής επιδίωξης συνολικής διαπραγμάτευσης — συνέβαλε στη διαίωνιση της έντασης και στην αδυναμία συγκρότησης κοινού πλαισίου επίλυσης των διαφορών κατά την εξεταζόμενη περίοδο.⁸⁵

Η περίοδος 1967–1980 στις ελληνοτουρκικές σχέσεις δομήθηκε γύρω από δύο επάλληλα, αλληλοεξαρτώμενα αλλά διακριτά πεδία έντασης, το Κυπριακό ζήτημα και το πλέγμα των ελληνοτουρκικών διαφορών στο Αιγαίο, τα οποία, αν και συνδιαμόρφωσαν τη συνολική δυναμική της διμερούς αντιπαράθεσης, διαφοροποιήθηκαν ουσιαδώς ως προς τη φύση, το κανονιστικό τους πλαίσιο και τα επίπεδα διεθνοποίησης, γεγονός που κατέστησε επιστημονικά αδήριτη τη χωριστή τους εξέταση για την ακριβέστερη αποτύπωση της εξελικτικής πορείας των σχέσεων. Ειδικότερα, το Κυπριακό συνιστούσε κατεξοχήν ζήτημα διεθνούς ασφάλειας και κρατικής κυριαρχίας με υψηλό βαθμό πολυμερούς εμπλοκής, καθώς εντασσόταν σε ένα πλέγμα διεθνών εγγυήσεων, θεσμικών παρεμβάσεων και κανόνων του διεθνούς δικαίου, ενώ

⁸⁴ Στεργίου, Ανδρέας, *Αντιμετωπίζοντας το «διάβολο», η ελληνική «Ostpolitik»*, Αθήνα, Επίκεντρο, 2022, σελ. 186-202.

⁸⁵ Σταθακόπουλος, *Το προβλεπτό και το απρόβλεπτο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις*, σελ. 45-60.

μετά το 1974 προσέλαβε τα χαρακτηριστικά παρατεταμένης πολιτικο-στρατιωτικής σύγκρουσης και de facto εδαφικής αναδιάταξης, λειτουργώντας ως δομικός παράγοντας αποσταθεροποίησης του διμερούς κλίματος εμπιστοσύνης και στρατηγικής συνεργασίας. Αντιθέτως, οι ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο συγκρότησαν ένα περισσότερο διμερές, νομικο-τεχνικό και θεσμικά οριοθετημένο πεδίο αντιδικιών, το οποίο σχετιζόταν πρωτίστως με την ερμηνεία και εφαρμογή του διεθνούς δικαίου της θάλασσας και την οριοθέτηση κυριαρχικών δικαιωμάτων, όπως η υφαλοκρηπίδα, τα χωρικά ύδατα και ο εναέριος χώρος, εξελισσόμενο μέσω εξάρσεων και υφέσεων, γύρων συνομιλιών, διπλωματικών διαπραγματεύσεων και περιοδικών κρίσεων. Η εννοιολογική διάκριση των δύο ζητημάτων κατέστη συνεπώς μεθοδολογικά επιβεβλημένη, καθώς το Κυπριακό λειτούργησε ως υψηλής έντασης στρατηγικό και διεθνοποιημένο πρόβλημα με καταλυτική επίδραση στο σύνολο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, ενώ τα ζητήματα του Αιγαίου αποτέλεσαν μια μόνιμη, δομική και θεσμικά διαπραγματεύσιμη πηγή διμερών τριβών με περισσότερο κανονιστική και νομική υφή. Παρά ταύτα, η μεταξύ τους σχέση υπήρξε λειτουργικά διαπλεκόμενη, καθώς η όξυνση στο Κυπριακό ενίσχυσε τον στρατηγικό ανταγωνισμό και την καχυποψία που διέπουν το σύνολο της διμερούς ατζέντας, ενώ οι κρίσεις στο Αιγαίο ανατροφοδότησαν το διάχυτο κλίμα αντιπαράθεσης, σχηματίζοντας ένα ενιαίο αλλά εσωτερικά διαφοροποιημένο σύστημα περιφερειακής αστάθειας. Υπό αυτό το πρίσμα, η χωριστή ανάλυση των δύο ζητημάτων δεν αποσκοπούσε σε μεθοδολογική αποσύνδεση, αλλά στην επιστημονική αποσαφήνιση των διαφορετικών λειτουργικών λογικών τους, ώστε να καταστεί ευχερέστερη η βαθύτερη κατανόηση της πολυεπίπεδης και εξελικτικής φύσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων κατά την εξεταζόμενη περίοδο.⁸⁶

Το επίμετρο της εργασίας είναι η τομή της Μεταπολίτευσης ως προς τη θεώρηση και χάραξη της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στα ελληνοτουρκικά ζητήματα και στο Κυπριακό. Η τομή αυτή καθίσταται ιδιαίτερα εμφανής εάν συγκριθεί η περίοδος της δικτατορίας των συνταγματαρχών με την πρώτη μεταπολιτευτική φάση. Κατά τη διάρκεια του στρατιωτικού καθεστώτος υπό τον Γεώργιο Παπαδόπουλο και, στην τελική του φάση, τον Δημήτριο Ιωαννίδη, η εξωτερική πολιτική χαρακτηριζόταν από έλλειψη δημοκρατικής νομιμοποίησης, περιορισμένη θεσμική λογοδοσία και συχνά αποσπασματική ή μονοδιάστατη προσέγγιση των ελληνοτουρκικών ζητημάτων. Η κορύφωση αυτής της πολιτικής εκδηλώθηκε με τα γεγονότα που οδήγησαν στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο, τα οποία ανέδειξαν τα όρια της στρατιωτικοκεντρικής αντίληψης και των ερασιτεχνικών χειρισμών της χούντας στο Κυπριακό και γενικότερα στις σχέσεις με την Τουρκία. Αντιθέτως, μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας και την έλευση της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, η ελληνική εξωτερική πολιτική απέκτησε σαφέστερα θεσμικά και στρατηγικά χαρακτηριστικά. Στην πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο διαμορφώθηκε μια περισσότερο συστηματική και πολυδιάστατη προσέγγιση, η οποία στηριζόταν στη διπλωματία, στο διεθνές δίκαιο και στη διεθνοποίηση των ελληνοτουρκικών διαφορών, ιδίως μέσω οργανισμών όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών και το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Παράλληλα, η χάραξη της εξωτερικής πολιτικής εντάχθηκε πλέον στο πλαίσιο της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, με ενεργή συμμετοχή των πολιτικών κομμάτων και του δημόσιου διαλόγου, γεγονός που

⁸⁶ Αντωνοπούλου, Μαρία, *Το Κυπριακό σε διεθνοποίηση ή σε εγκλωβισμό*, Αθήνα, Αρχύτας, 2024, σελ. 175-200.

επέτρεψε τη διαμόρφωση ευρύτερων πολιτικών συναινέσεων ως προς τις βασικές κατευθύνσεις της ελληνικής στρατηγικής στο Αιγαίο και στο Κυπριακό. Έτσι, η Μεταπολίτευση σηματοδότησε μια ουσιαστική μετατόπιση από την αυταρχική, συγκεντρωτική και συχνά ατελέσφορη διαχείριση των εθνικών θεμάτων της δικτατορικής περιόδου προς μια θεσμικά κατοχυρωμένη, διπλωματικά προσανατολισμένη και περισσότερο ορθολογική εξωτερική πολιτική.⁸⁷

Τα κύρια ερωτήματα που έθεσε η παρούσα εργασία απαντήθηκαν με σαφήνεια. Συγκεκριμένα, τα ελληνοτουρκικά ζητήματα στο Αιγαίο και στη Δυτική Θράκη και το Κυπριακό είναι δύο ξεχωριστά πεδία άσκησης εξωτερικής πολιτικής και δεν συνέχονται μεταξύ τους. Επίσης η πτώση της δικτατορίας τον Ιούλιο του 1974 αποτελεί καμπή διότι μεταβάλλεται άρδην η χάραξη και ο προσανατολισμός της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής καθώς και η στρατηγική του ελληνικού κράτους απέναντι στην Τουρκία. Ακόμη, στο εξεταζόμενο χρονικό διάστημα, 1967-1980, αναδύθηκαν και εδραιώθηκαν όλες οι μείζονες ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο, τη Δυτική Θράκη και τα Δωδεκάνησα, οι οποίες παραμένουν σε εκκρεμότητα μέχρι σήμερα διαταράσσοντας τις σχέσεις μεταξύ των δύο γειτονικών χωρών, υπονομεύοντας τις προσπάθειες οικοδόμησης της ελληνοτουρκικής συνεργασίας και φιλίας.

⁸⁷ Χατζηβασιλείου Ευάνθης- Συρίγος Άγγελος, *Μεταπολίτευση 1974-1975- 50 ερωτήματα και απαντήσεις*, Αθήνα, Πατάκης, 2024, σελ. 290-302.

Πηγές

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

1. Αντωνοπούλου, Μαρία, *Το Κυπριακό σε διεθνοποίηση ή σε εγκλωβισμό*, Αθήνα, Αρχύτας, 2024.
2. Βαληνάκης, Γιάννης, *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική 1949-1988*, Αθήνα, Παρατηρητής, 1989.
3. Βενιζέλος, Ευάγγελος, *Οριοθέτηση θαλάσσιων ζωνών και ελληνοτουρκικών σχέσεις*, Αθήνα, Παπαδόπουλος, 2020.
4. Βερέμης, Θάνος- Ροζάκης, Χρήστος, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*, Αθήνα, Γνώση, 1991.
5. Βοσκόπουλος, Γεώργιος, *Ελληνική εξωτερική πολιτική, από τον 20ο στον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2005.
6. Βούλγαρης Γιάννης, *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2008.
7. Γεωργιάδου Βασιλική, *Η άκρα Δεξιά στην Ελλάδα, 1965-2018*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2019.
8. Γεωργίου Βαγγέλης, *Ελλάς-ΕΟΚ: εμπιστευτικό*, Αθήνα, Ποιότητα, 2022.
9. Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος, *Η ελληνοτουρκική σύγκρουση από την Κύπρο έως τα Ίμια*, Αθήνα, Σιδέρης, 2001.
10. Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος- Τσάκωνας, Παναγιώτης, *Ελλάδα και Τουρκία μετά το τέλος του Ψυχρού πολέμου*, Αθήνα, Σιδέρης, 2002.
11. Γκολιάρης, Χρήστος, *Κύπρος 1945-1974, κρυφές πικρές αλήθειες*, Αθήνα, Ελκυστής, 2020.
12. Δερτιλής, Γεώργιος, *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας, 1750-2015*, Αθήνα, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2018.
13. Διαμαντόπουλος, Νικηφόρος, *Ελλάδα και Τουρκία, εκσυγχρονιστικές γεωγραφίες και χωρικές αντιλήψεις του έθνους*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2012.
14. Ελληνικό ίδρυμα ευρωπαϊκής και εξωτερικής πολιτικής, *Λευκή βίβλος για την ελληνική εξωτερική πολιτική, άμυνα και ασφάλεια*, Αθήνα, Σιδέρης, 2016.
15. Ευαγόρου, Ευαγόρας, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις από το 1923 έως σήμερα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2010.
16. Ζάρας, Φαίδων, *Τα ελληνοτουρκικά και η θεωρία της ορθολογικής πολιτικής*, Αθήνα, Επίκεντρο, 2024.
17. Ηρακλείδης, Αλέξης, *Το Κυπριακό πρόβλημα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2025.
18. Ηρακλείδης, Αλέξης, *Κυπριακό, σύγκρουση και επίλυση*, Αθήνα, Σιδέρης, 2005.
19. Ήσυχος, Κώστας- Καλτσώνης, Δημήτριος, *Πόλεμος ή ειρήνη, 6 σημεία για ελληνοτουρκικές σχέσεις και την εξωτερική πολιτική*, Αθήνα, Τόπος, 2020.

20. Ιακώβου, Χρίστος, *Η Κύπρος και η ελληνική στρατηγική*, Αθήνα, Σταμούλης, 2002.
21. Ιωακείμίδης, Παναγιώτης, *Πενήντα χρόνια ελληνοτουρκικής αντιπαράθεσης*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2023.
22. Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος- Πλατιάς, Αθανάσιος, *50 κανόνες στρατηγικής στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και απαντήσεις σε 20 κρίσιμες ερωτήσεις*, Διάυλος, Αθήνα, 2023.
23. Κόλλιας, Χρήστος, *Ελλάδα-Τουρκία, άμυνα, οικονομία και εθνική στρατηγική*, Αθήνα, Πατάκης, 2001.
24. Κοτζιάς, Νίκος, *Πατριωτισμός και Αριστερά*, Αθήνα, Πατάκης, 2014.
25. Κουτσογιαννάκη, Ευαγγελία-Αυγητίδης, Κωνσταντίνος, *Οι ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο και την ανατολική Μεσόγειο*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018.
26. Κύρου, Αλέξης, *Ελληνική εξωτερική πολιτική*, Αθήνα, Ιδιωτική έκδοση, 1955.
27. Κυρρής, Κώστας, *Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, καταγωγή, μέθοδοι, χαρακτηριστικά*, Αθήνα, Ρήσος, 1991.
28. Λάμπρου, Γιάννης, *Ιστορία του Κυπριακού, Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία (1960-2023)*, Αθήνα, Πάργα, 2004.
29. Λιάκουρας, Πέτρος, *Το Κυπριακό-Από τη Ζυρίχη στη Λουκέρνη*, Σιδέρης, 2007.
30. Μανίκας Γεώργιος, *Το χρονικό της Μεταπολίτευσης 1974-2009*, Αθήνα, Πύλη, 2010.
31. Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη, Κατερίνα, *Μειονότητες στην Ελλάδα, μία τρίτη άποψη*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2008.
32. Μηνάγιας, Χρήστος, *Η γεωπολιτική στρατηγική και στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρίκης, 2010.
33. Μούτσογλου Βασίλης, *Η Τουρκία στο Μεταβαλλόμενο Διεθνές Περιβάλλον και οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2000.
34. Μπότσιου, Κωνσταντίνα, «Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο : Η ευρωπαϊκή τροχιά της Μεταπολίτευσης» στο : Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος-Μαριλένα Κοππά (επιμ), *30 χρόνια εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004*, Αθήνα, Λιβάνης, 2005.
35. Μπότσιου, Κωνσταντίνα, «Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1974-2000, ιστορική αναδρομή» στο : *Η Ελλάδα και το ευρωπαϊκό μέλλον της Τουρκίας*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2001.
36. Μπότσιου, Κωνσταντίνα, “Οι αντιλήψεις για την ασφάλεια στην Ευρωπαϊκή επιλογή του Κωνσταντίνου Καραμανλή : ευρωπαϊκές και ατλαντικές διαστάσεις” στο : Ναπολέον Μαραβέγιας (επιμ), *25 χρόνια από την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΚ/ΕΕ*, Αθήνα, Θεμέλιο και ελληνική πανεπιστημιακή ένωση ευρωπαϊκών σπουδών, 2008.
37. Μυλωνόπουλος, Δημήτρης, *Δίκαιο της θάλασσας*, Αθήνα, Νομική βιβλιοθήκη Α.Ε.Β.Ε., 2012.
38. Παναγιωτίδης, Νίκος, *1964-1984, το Κυπριακό στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2015.
39. Παπαπολυβίου, Πέτρος-Συρίγος, Άγγελος-Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, *Το Κυπριακό και το διεθνές σύστημα 1955-1974*, Αθήνα, Πατάκης, 2013.
40. Πασσάς, Αργύρης- Αρβανιτόπουλος, Κωνσταντίνος- Κοππά, Μαριλένα, *Ελλάδα-Ευρωπαϊκή Ένωση, μια σχέση «μέσα από σαράντα κύματα»*, Αθήνα, Πεδίο, 2022
41. Πικραμένος, Κώστας, *Τουρκία 1923-2023*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2023.

42. Πολυβίου, Πολύβιος, *Το Κυπριακό πρόβλημα, παρελθόν, παρόν, μέλλον*, Λευκωσία, Επίκεντρο, 2020.
43. Ριζάς, Σωτήρης, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Αιγαίο (1973-1976)*, Αθήνα, Σιδέρης, 2006 .
44. Ριζάς, Σωτήρης, *Ένωση, Διχοτόμηση, Ανεξαρτησία*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2000.
45. Ριζάς, Σωτήρης, “Ελληνοτουρκικές σχέσεις και Μεταπολίτευση”, στο Καραμανωλάκης Βαγγέλης (επιμ), *Η Μεταπολίτευση '74- '75 στιγμές μιας μετάβασης*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2016.
46. Ριζάς, Σωτήρης, *Το χρονικό της κυπριακής τραγωδίας*, Αθήνα, Ψυχογιός, 2024.
47. Ροζάκης, Χρήστος, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις στη μεταπολίτευση*, στο Παύλος Σούρλας- Άννα Καραπάνου (επιμέλεια), *Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της δημοκρατίας*, Αθήνα, Ίδρυμα της βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία, 2016.
48. Ροζάκης, Χρήστος, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και το δίκαιο της θάλασσας*, Αθήνα, Πόλις, 2021.
49. Σακελλαρόπουλος, Σπύρος, *Η Ελλάδα στη Μεταπολίτευση*, Αθήνα, Λιβάνης, 2001.
50. Σταθακόπουλος, Δημήτρης, *Το προβλεπτό και το απρόβλεπτο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα, 24 Γράμματα, 2019.
51. Στεργίου, Ανδρέας, *Αντιμετωπίζοντας το «διάβολο», η ελληνική «Ostpolitik»*, Αθήνα, Επίκεντρο, 2022.
52. Στεργίου, Ανδρέας, *Δύο Ξένοι στην ίδια συμμαχία, Η Ελλάδα, η Τουρκία, το Νάτο και το Κυπριακό (1973-1988)*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2024.
53. Στεργίου, Ανδρέας, *Κυπριακό, η λύση των δύο κρατών και το Γερμανικό παράδειγμα*, Αθήνα, Τουρίκης, 2012.
54. Στεργίου, Ανδρέας, *Η ελληνοτουρκική διένεξη στο Αιγαίο*, Αθήνα, Κριτική, 2023.
55. Στεργίου, Ανδρέας-Richter, Heinz, *Το Κυπριακό με το βλέμμα των ξένων*, Αθήνα, Ροές, 2006.
56. Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1830-1981*, Αθήνα, Εστία, 2014.
57. Συρίγος, Άγγελος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, Πατάκη, 2024.
58. Συρίγος, Άγγελος, «Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1967-1974 : από τη συνάντηση στον Έβρο στην εισβολή στην Κύπρο» στο : Παύλος Σούρλας (επιμ), *πρακτικά συνεδρίου, η δικτατορία των συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της δημοκρατίας*, Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2014.
59. Σαμπατακάκη, Μαρία, *Το Κυπριακό Ζήτημα από την Αγγλοκρατία έως την εισβολή του Αττίλα*, Αθήνα, Περισκόπιο, 2009.
60. Τενεκίδης, Γιώργος- Κρανιδιώτης, Γιάννος, *Κύπρος : Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, Λευκωσία, Εστία, 2009.
61. Τζιάρρας, Ζήνωνας, *8+2 μύθοι για την τουρκική εξωτερική πολιτική*, Αθήνα-Λευκωσία, Hippasus, 2025.
62. Τσιριγώτης, Διονύσιος, *Ελλάδα-Τουρκία, Θεωρία και στρατηγική αποτροπής*, Αθήνα, Ποιότητα, 2021.
63. Τσιριγώτης, Διονύσιος, *Νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία, διεθνείς σχέσεις και διπλωματία*, Αθήνα, Ποιότητα, 2013.

64. Φούσκας, Βασίλης, *Τουρκικός ιμπεριαλισμός και αποτροπή*, Αθήνα, Επίκεντρο, 2022.
65. Χατζηβασιλείου Ευάνθης- Συρίγος Άγγελος, *Μεταπολίτευση 1974-1975- 50 ερωτήματα και απαντήσεις*, Αθήνα, Πατάκης, 2024.
66. Χατζηδάκης Μάνος, *Η Ελλάς και το Κυπριακό Ζήτημα, 1950-1975*, Αθήνα, Πελασγός, 2024.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- 1) Hale, William, *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική από το 1774*, Αθήνα, Περισκόπιο, 2016.
- 2) Κόουρα, Γιαν, *Διχοτομημένη Νήσος*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2021.
- 3) Lewis, Bernard, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκία, όψεις της αλλαγής (Τόμος II)*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2002.
- 4) Craig, Ian- O' Malley, Brendan, *Η συνωμοσία της Κύπρου*, Αθήνα, Σιδέρης, 2002.
- 4) Zürcher, Erik, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004.